

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Natálie Lisnerová

Alžběta Pomořanská – manželka, panovnice, matka

Elizabeth of Pomerania – wife, queen, mother

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní profesorce PhDr. Lence Bobkové, CSc. za veškerou pomoc při psaní práce, za její ochotu a odborné vedení a za to, že mou práci nasměrovala správným směrem. Velký dík také patří mým spolužákům za podporu a podnětné debaty.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 17. 8. 2022

Abstrakt

Bakalářská práce se věnuje Alžbětě Pomořanské, čtvrté a poslední manželce českého krále a římského císaře Karla IV. Na její osobě zkoumá postavení královny a císařovny ve středověké společnosti v obecných souvislostech. Sňatkem s Karlem IV. byla Alžbětě svěřena určitá role, kterou jako manželka panovníka měla sehrát, z této pozice plynuly různé úkoly, které měla splnit. Nabyla titulů svého manžela a sdílela s ním panovnické postavení, a jako žena musela splnit svůj primární úkol, přivést na svět dědice. Alžběta byla mladou nevěstou a stárnoucího císaře přežila o celých 15 let, kdy se z výsluní přemístila do pozice císařovny-vdovy. Práce si pokládá otázky, jaké úkoly Alžbětina role obnášela a zda je plnila podle očekávání. Podle těchto kritérií je práce rozčleněna na jednotlivé tematické okruhy – sňatek s Karlem IV., úloha panovnice, matky a nakonec vdovy, jež jsou řazeny více méně chronologicky s tím, že některé části mají časový přesah na celé období jejího života. Hlavními časovými milníky jsou: datum Alžbětina narození (1346 či 1347), její sňatek s Karlem IV. (1363), císařova smrt (1378) a skon císařovny (1393).

Klíčová slova

Alžběta Pomořanská, Karel IV., Lucemburkové, sňatková politika, císařský majestát, vdovský úděl

Abstract

The subject of this bachelor thesis is Elizabeth of Pomerania, the fourth and last wife of Charles IV, King of Bohemia and Holy Roman Emperor. Using her as an example, this work examines the status of a medieval queen and empress in general terms. By entering into a marriage with Charles IV, a role was bestowed upon Elizabeth to play as the wife of a monarch, from which arose certain tasks that she had to fulfil. She acquired her husband's titles and shared his position of a monarch and as a woman her primary task was to bring heirs into the world. Elizabeth was a young bride and she outlived the aging emperor by 15 whole years, during which she stood down from prominence into a position of empress-widow. This thesis asks what tasks Elizabeth's role entailed and whether she fulfilled expectations placed on her. By these criteria the work is divided into thematic chapters – marriage to Charles IV, the role of a monarch, a mother and at last a widow, all of which follow a rough chronological order, with some themes overlapping over the whole course of Elizabeth's life. The main milestones are: Elizabeth's date of birth (1346 or 1347), her marriage to Charles IV (1363), the emperor's death (1378) and the empress' own death (1393).

Key words

Elizabeth of Pomerania, Charles IV, Luxembourg dynasty, marriage politics, imperial majesty, widow's lot

Obsah

Úvod.....	7
1. Prameny, metodologická východiska, literatura	8
2. Tři manželky Karla IV. ve světle jeho politického a osobního života.....	13
2.1 Princezna nevěstou – krátký úvod do sňatkové politiky	13
2.2 Blanka z Valois, dětská nevěsta, oddaná manželka	14
2.3 Anna Falcká, mistrný politický tah se smutným koncem.....	19
2.4 Anna Svidnická, milovaná manželka	22
3. Alžběta Pomořanská, poslední manželka Karla IV.	27
3.1 Politické pozadí čtvrtého sňatku Karla IV.	27
3.2 Původ Alžběty Pomořanské	28
3.2.1 Otázka určení data narození Alžběty Pomořanské	31
3.3 Sňatek Alžběty Pomořanské s Karlem IV.	34
3.4 Alžběta Pomořanská po boku císaře	41
3.4.1 Korunovace českou královnou a římskou císařovnou	41
3.4.2 Postavení královny/císařovny	50
3.5 Alžběta matka	59
3.5.1 Anna, prvorozená dcera	61
3.5.2 Zikmund, nadějný princ	62
3.5.3 Jan, mladší syn	66
3.5.4 Markéta	68
3.5.5 Ztracení synové	68
3.6 Císařovna-vdova a její osobnost	69
3.6.1 Vdovský úděl	69
3.6.2 Alžbětina osobnost	72
Závěr	76
Seznam pramenů a literatury	80
Prameny	80
Literatura	81
Seznam příloh	86
Přílohy	87

Úvod

Alžběta Pomořanská se zapsala do českých dějin jako čtvrtá a poslední manželka krále a císaře Karla IV. V historické paměti vyniká svou údajnou fyzickou silou a v kulturní produkci vystupuje jako milující manželka. Jak její život mohl opravdu vypadat v politických a společenských souvislostech Evropy 14. století? Vyznačovala se v obecném kontextu ještě jinak než svou silou? A jak mohl vypadat její vztah s Karlem IV.? To jsou otázky, které mě motivovaly ke zpracování předkládané bakalářské práce a na něž se v ní snažím odpovědět.

Pro uvedení do tématu je práce započata výkladem o Alžbětiných předchůdkyních, prvních třech manželkách Karla IV. s přihlédnutím na důvody sňatků a postavení jednotlivých žen. Nejrozsáhlejší část práce jsem věnovala životnímu osudu a údělu Alžběty Pomořanské, na němž vystihuji její status královny a císařovny. Alžbětin život před sňatkem s Karlem IV. sice není primárním tématem práce, ale její původ je velmi důležitý pro pochopení významu tohoto sňatku a je mu tedy věnovaná druhá kapitola. V následující kapitole představuji důvody sňatku s Karlem IV. a protože šlo o sňatek politický, bylo nezbytné alespoň obecně vyložit politickou situaci, kvůli které byl uzavřen. Brzy po samotné svatbě byla Alžběta v Praze korunována českou královnou, kde počíná další kapitola ohledně její role jako panovnice. V českém prostředí se zde věnuji hlavně věnným městům, což byla jedna z mála oblastí, v níž královna měla možnost vystupovat samostatně. K vykonávání svých povinností a pravomocí panovnice potřebovala vlastní dvůr, a to nejen služebný personál, ale i výkonné úředníky. Pozornost je též věnována reprezentaci, zásadnímu úkolu královny/císařovny. V říšské oblasti je pojednáno o její korunovaci císařovnou, což byl důležitý moment v její i v Karlově panovnické kariéře. Snad nejdůležitější funkcí manželky panovníka ovšem bylo přivést na svět potomka, nejlépe syna, a právě o Alžbětiných dětech, jejich osudech a o jejím angažování v nich pojednává další kapitola. V poslední části práce věnuji prostor Alžbětině životu po smrti Karla IV. a otázce jejího vystupování v roli císařovny-vdovy. Na závěr se zamýšlím nad Alžbětinou osobností, zdali ji lze rekonstruovat z několika málo dochovaných pramenných střípků.

1. Prameny, metodologická východiska, literatura

Pramennou základnu práce tvoří souhrn písemností zmiňujících Alžbětu Pomořanskou, různé povahy a různého původu, které bylo třeba shromáždit, analyzovat a komparovat s dalšími dokumenty. Narativní prameny nejsou v tomto ohledu příliš sdělné, najdeme v nich jen několik zmínek. Z české provenience se nabízí kroniky vzniklé za vlády Karla IV., které jsou k dispozici v českém překladu v edici od Marie Bláhové¹. Většina z nich ovšem zachycuje pouze období ještě před Karlovým sňatkem s Alžbětou, nebo se jeho poslední manželce nevěnují. Pro sledované téma je tedy užitečná jediná kronika Beneše Krabice z Weitmile, pražského kanovníka a dvořana, který tak zapisoval události své současnosti, jeho vyprávění ale bylo utnuto v roce 1374.² Dále se o Alžbětě letmo zmiňují české kroniky sepsané anonymními autory v 15. století a kvůli značnému časovému odstupu podávají nepřesné informace.³ Vícekrát byla Alžběta zachycena v zahraničních kronikách. Historii jejího rodného pomořanského území sepsal v první polovině 16. století místní kronikář Tomáš Kantzow a věnoval se jí i celé její rodině.⁴ Vzhledem k Alžbětinu původu z matčiny strany jsou relevantní i kroniky polské, jmenovitě soudobá kronika Jana z Czarnkowa⁵ a *Annales Sanctae Crucis Polonici* z přelomu 14. a 15. století zachycující její svatbu s Karlem v Krakově.⁶ O císařské korunovaci podává zprávu římská kronika Garoscus de Ulmoisca Veteri⁷ a spis o pontifikátu Urbana V.⁸ Cestu do Říma za císařskou korunovací reflektují kroniky italských měst, kterými vznešený pár projížděl. Z nich stojí za zmínku o něco později sepsaná kronika města Luccy, která se vyznačuje i dobovými iluminacemi,⁹ dále kronika města Pisa a kronika florentská.¹⁰ Říšská města si také vedla místní kroniky a vzhledem k častému cestování císařského páru se v nich také často objevují; mezi nimi vyniká

¹ *Kroniky doby Karla IV.*, ed. Marie BLÁHOVÁ. Praha, 1987.

² *Beneš Krabice z Weitmile – Kronika pražského kostela*, in: BLÁHOVÁ, 1987. *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, in: *Fontes rerum Bohemicarum*, IV, ed. Josef EMLER. Praha, 1884.

³ Česky sepsaná *Chronicon Bohemicum Anonymi 1388-1432*, in: *Scriptorum Rerum Bohemicarum* II. Praha, 1784., *Chronicon anonymi*, in: *Monumenta historica Bohemiae* III. ed. Gelasius DOBNER. Praha, 1774.

⁴ *Pomerania: eine pommersche Chronik aus dem sechzehnten Jahrhundert*, ed. Georg GAEBEL. Štětín, 1908.

⁵ *Kronika Jana z Czarnkowa*, in: *Monumenta Poloniae historica* II, ed. August BIELOWSKI. Lvov, 1872.

⁶ *Annales Sanctae Crucis Polonici*, in: *Monumenta Germaniae Historica* XVIII. ed. Georg Heinrich PERTZ. Hannover, 1866. s. 677-687.

⁷ *Die Chronik des Garoscus de Ulmoisa Veteri und Bernard Boyssset*, in: *Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters*, ed. Franz EHRLE, 1893, VII / 1-2.

⁸ *Actes anciens et documents concernant le bienheureux Urbain V. pape*. I. Vies antiques du pape Urbain V., ed. J.-H. ALBANÈS. Paříž, 1897.

⁹ *Le croniche di Giovanni Sercambi Lucchese*, *Fonti per la storia d'Italia* 19, Tomus I., ed. Salvatore BONGI. Lucca, 1892.

¹⁰ CLARKE, Paula. *The Villani Chronicles*, in: *Chronicling history. Chroniclers and historians in medieval and renaissance Italy*, eds. Sharon Dale – Alison Lewin – Duane J. Osheim. Pennsylvania, 2007. s. 113–143; *Florentské kroniky doby Dantovy*, ed. Zdeněk KALISTA. Praha, 1969.

kronika magdeburská, referující o Alžbětině návštěvě tohoto města¹¹ a kronika augšpurská, která obsahuje očitě svědectví o průběhu Karlova pohřbu.¹² Kroniky jednotlivých měst byly vydány v ediční řadě *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert*, editované Historickou komisí při Bavorské akademii věd.

Pramenů diplomatické povahy je hojně, jak pro období Karlovy vlády a manželství s Alžbětou Pomořanskou, tak pro její aktivity po jeho smrti. Navíc se diplomatické písemnosti vyznačují větší věrohodností, neboť vznikaly ve stejné době a sloužily pragmatickým účelům, musely tedy zachycovat skutečnost. Zmínka v městské knize města Stralsundu možná referuje o Alžbětině narození.¹³ V listině, kterou papež Klement VI. vydal Alžbětině matce, uložené v archivu jeho pontifikátu, mladá Alžběta již figuruje jistě.¹⁴ Prameny z braniborského markrabství byly vydány v mnohosvazkové edici *Codex diplomaticus Brandenburgensis* editorem Adolfem Friedrichem Johannem Riedelem a zachycují ne vždy přátelský vztah se sousedícím pomořanským vévodstvím.¹⁵ Pro období Karlovy vlády ve Svaté říši římské byl Alfonsem Huberem zpracována edice diplomatických pramenů *Regesta Imperii*,¹⁶ v jejichž listinách lze sledovat Alžbětino působení v roli císařovny. V edici papežských listin vydaných pro české země můžeme najít některé její dvorské úředníky.¹⁷

Z českého prostředí jsou v regestech zachovány listiny reflektující její postavení královny, související s královskými věnnými městy. Ty jsou v dnešní době edičně zpracovány jen do roku 1369.¹⁸ Exempláře listin z pozdějších let, uložené v Národním archivu ve fondu Archiv České koruny, jsou digitalizované a spolu s registry dostupné online na portálu *Monasterium*.¹⁹ Další informace o tom, jak královna/císařovna, později i jako vdova spravovala svá věnná města, podává *Sbírka pramenů práva městského království českého*.²⁰ Pro

¹¹ *Die Magdeburger Schöppenchronik*, in: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert* VII. Leipzig, 1869, přetisk 1962.

¹² *Augsburger Chronik von 1368–1406*, in: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert* IV. *Die Chroniken der schwäbischen Städte*, ed. Ferdinand FRENSDORF. Leipzig, 1865.

¹³ *Stralsunder Schokrollen* vgl. Hand Koeppen, Greiswalder abhandlungen zur Geschichte der Mittelalters Band 10, Greiswald, 1938.

¹⁴ *Reg. Avinion. Clementis VI* tom. 44 [Nr. 98] BI. 476.

¹⁵ *Codex diplomaticus Brandenburgensis II*. Zweiter Haupttheil oder Geschichte der auswärtigen Verhältnisse der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Band 2. ed. Adolph Friedrich Johann RIEDEL. Berlin, 1845.

¹⁶ *Regesta Imperii VIII*. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378, ed. Alfons HUBER. Innsbruck, 1877.

¹⁷ *Monumenta Vaticana*. Res Gestas Bohemias Illustrantia. III. Praha, 1944.

¹⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII*, Fasciculus 5, eds. Milena LINHARTOVÁ, Bedřich MENDEL. Praha, 1963.

¹⁹ *Národní archiv Archiv České koruny (1158-1935)*, in: *monasterium.net*, <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/fond> [cit. 08-13-2022].

²⁰ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.*, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha, 1895., *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1*, ed. Antonín HAAS, Praha, 1954.

rekonstrukci korunovace Alžběty českou královnou, i když proběhla za zvláštních podmínek, poslouží korunovační řád iniciovaný a z velké části také vytvořený Karlem IV. Nově byl řád vydán v reprezentativní edici, která sice pouze otiskuje starší poznatky, ale obsahuje originální text a staročeský i novodobý překlad.²¹ V roli matky se Alžběta věnovala svému mladšímu synu Janovi, což je podloženo díky zachovalým účtům jeho sídelního města Zhořelec²² a krátké edici listin týkajících se jeho vévodství.²³ Na druhé straně udržovala kontakt i s manželem své nejstarší dcery Anny, anglickým králem Richardem II; z jeho korespondence se dochovaly čtyři dopisy adresované právě císařovně²⁴ a v anglické edici pramenů se zachovala její listina jmenující zástupce pro vyjednávání dceřina sňatku.²⁵

K vyhodnocení pramenů a zpracování bakalářské práce bylo využito metody kulturně-historické antropologie, především pro postžení významu české královny a římské císařovny ve středověké společnosti v obecných souvislostech. Postavení takovéto urozené dámy sleduji na konkrétní osobě, Alžbětě Pomořanské, k čemuž je využita i metoda biografická. Aby nedošlo k vytržení její osoby z kontextu, používám komparace s předchozími manželkami Karla IV. a s jejich příslušným postavením. Přihlížím též k antropologickému aspektu a zamýšlím se nad možnými vztahy Alžběty s jejím okolím a nad její osobností, s tím, že doznávám, že to mohou být pouze dohady.

Pramenné podklady doplňují sekundární zdroje. Základní literaturou pro bakalářskou práci jsou rozsáhlé monografie věnované období vlády Karla IV., práce historiků, kteří tomuto tématu zasvětili velkou část své kariéry; jmenovitě práce Františka Kavky,²⁶ Jiřího Spěváčka²⁷ a Lenky Bobkové.²⁸ Kniha Františka Kavky věnovaná přímo Karlovým manželkám je jakýmsi základním kamenem výzkumu.²⁹ Kromě prací přímo o Karlu IV. jsou velmi užitečné monografie o jeho dětech, nejprve o jeho synovi z třetího manželství, Václavu IV.³⁰ a poté biografie Alžbětiných vlastních synů, Zikmunda³¹ a Jana.³² Přímo Alžbětou se

²¹ *Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum*, eds. Jiří KUTHAN a Miroslav ŠMIED. Praha, 2009.

²² *Codex diplomaticus Lusatie Superioris III*, ed. Richard JECHT. Zhořelec, 1905-1910.

²³ *Urkunden zur Geschichte des Herzogs Johann von Görlitz* in: *Neues Lausitzisches Magazin* 35 (1859).

²⁴ *The diplomatic correspondence of Richard II.*, ed. Édouard PERROY. Londýn, 1933.

²⁵ *Foedera, conventiones, literae, et cujuscunq[ue] generis acta publica, inter reges Angliae VII.*, ed. Thomas RYMER. Londýn, 1709.

²⁶ KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378), I – II*. Praha, 1993., TENTÝŽ. *Život na dvoře Karla IV.* Praha, 1993.

²⁷ SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. - život a dílo*. Praha, 1980.

²⁸ BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny země Koruny české. IV. a, b (1310-1402)*. Praha, 2003.

²⁹ KAVKA, František. *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*. Praha, 2002.

³⁰ SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361-1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha, 1986.

³¹ HOENSCH, Jörg K. *Kaiser Sigismund: Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437*. Mnichov, 1996.

zabývají pouze dílčí studie zahraničních historiků, vlastní biografii zatím postrádá. Studie německých historiků Gisely Wilbertz v periodiku *Bohemia*³³ a Uwe Ludwig ve sborníku medailonků římských císařoven³⁴ se její postavě věnují pochopitelně z říšského úhlu pohledu spíš než z českého; Wilbertz se soustředila na reprezentační roli císařovny a zamyslela se nad její osobností a Ludwig se ve studii mimo jiné snaží se postihnout složení jejího dvora. Práce polského historika Joachima Zdrenky se zabývají pouze určením data jejího narození a svatby s Karlem.³⁵

Dále jsou využity monografie o jednotlivých tematických okruzích souvisejících s Alžbětou a jejím postavením jako královny/císařovny. Její původ osvětlí obsáhlá kniha o historii jejího rodného území Pomoranska³⁶ a již starší, ale stále užitečné genealogické práce o místním vévodském rodu.³⁷ Ještě ze zahraničního prostředí jsou nápomocné práce o sousedících aktérech, kteří se ve sledované době zapsali do českých dějin, konkrétně biografie polského krále Kazimíra III. Velikého³⁸, rakouského vévody Rudolfa IV. Habsburského³⁹ a historie Uherského království.⁴⁰ Sňatkové politice, klíčovému tématu práce, se přímo věnuje pouze německý historik Dieter Veldtrup,⁴¹ jinak je toto téma jen součástí větších monografií; ve své práci Veldtrup nejprve objasňuje, podle jakých pravidel byly obecně politické sňatky uzavírány, a poté konkrétně rozebírá sňatkovou politiku rodu Lucemburků. Přínosné jsou potom i sborníky věnované širším tematickým okruhům; ke dvorské kultuře vyšly již tři kolektivní monografie editované Danou Dvořáčkovou-Malou a Janem Zelenkou⁴² a ve sborníku o významných středověkých ceremoniálech⁴³ jsou pro práci užitečné studie o

³² BOBKOVÁ, Lenka a Tomáš VELIČKA. *Korunní země v dějinách českého státu: třetí syn Karla IV.* Praha, 2016.

³³ WILBERTZ, Gisela. *Elisabeth von Pommern. Eine Kaiserin im Spätmittelalter*, in: *Bohemia* 28, 1987, s. 45–68.

³⁴ LUDWIG, Uwe. *Elisabeth von Pommern*, in: Amalie FÖSSEL (ed.), *Die Kaiserinnen des Mittelalters*. Regensburg, 2011. s. 285–305.

³⁵ ZDRENKA, Joachim. *Elżbieta, córka Bogusława V księcia Pomorskiego, żona cesarza Karola IV.*, in: *Sobótka* 32, 1977, s. 1–11., TENTÝŽ. *Zur Ehe Kaiser Karls IV. mit Elisabeth von Pommern (aufgrund archivalischer Quellen)*, in: *Akkulturation und Selbstbehauptung. Studien zur Entwicklungsgeschichte der Lande zwischen Elbe/Saale und Oder im späten Mittelalter*, eds. v. P. MORAW – E. HOLTZ – M. LINDNER, (Berichte und Abhandlungen, Sonderband 6). Berlin, 2001. s. 165–172.

³⁶ BUCHHOLZ, Werner. *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Pommern*. Berlín, 1999.

³⁷ HOFMEISTER, Adolf. *Genealogische Untersuchungen zur Geschichte des pommerschen Herzogshauses*. Greifswald, 1938., WEHRMANN, Martin. *Genealogie des pommerschen Herzogshauses*. Štětín, 1937.

³⁸ WYROZUMSKI, Jerzy. *Kazimierz Wielki*. Vratislav, 1986.

³⁹ BAUM, Wilhelm. *Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit*. Graz: Styria, 1996.

⁴⁰ ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. Londýn/New York, 2001.

⁴¹ VELDTRUP, Dieter. *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. (Studien zu den Luxemburgern und ihre Zeit 2)*. Warendorf, 1988.

⁴² DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA (eds.), *Dvory a rezidence ve středověku I, II, III*. Praha, 2006, 2008, 2009.

⁴³ NODL, Martin a František ŠMAHEL (eds.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha, 2014.

svatbách a o královských korunovacích. K postu české královny nedílně patří instituce věnných měst. V odborné literatuře je dosud zpracovaná nedostatečně; její vznik a vývoj ve středověku sepsal ve zkratce František Musil v úvodní studii pro sborník o věnných městech za třicetileté války⁴⁴ a v podobné době vyšla kniha financovaná městem Dvůr Králové nad Labem o českých královnách a jejich věnných městech, která ovšem dosahuje nízké úrovně odbornosti.⁴⁵ V současné době je pod Univerzitou Hradec Králové vypracováván nadějný projekt *Věnná města českých královen (Živá součást historického vědomí a její podpora nástroji historické geografie, virtuální reality a kyberprostoru)* využívající nejnovější technologie, jehož výstupem bude mimo jiné digitální průvodce po městech, obsahující mapy a 3D modely rekonstruovaných historických objektů.⁴⁶ Nakonec jsou v práci využity i studentské práce, jmenovitě bakalářská práce Karla Pacovského o korunovacích českých královen, kterou následně i publikoval,⁴⁷ a diplomová práce Radky Obůrkové o Alžbětině a Karlově cestě do Říma, nejen za její císařskou korunovací.⁴⁸ Současně s touto prací také vzniká bakalářská práce ve stejném semináři, v níž se kolegyně Veronika Hejlová věnuje dcerám Alžběty a Karla, Anně a Markétě. Na citované zdroje je odkazováno v poznámkách pod čarou a v seznamu literatury jsou uvedena i díla, z nichž není přímo citováno, ale sloužila pro rozšíření kontextu a doplnění informací o souvisejících tématech.

⁴⁴ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan KILIÁN. Středočeský kraj, Regionální muzeum v Mělníku, 2004.

⁴⁵ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. Dvůr Králové: Město Dvůr Králové nad Labem, 2001., recenze: WOLF, Vladimír, in: *Český časopis historický* 2003 101, č. 1, s. 166-168.

⁴⁶ *Věnná města českých královen*. [online] Dostupné z <https://www.kralovskavnamesta.cz/> [cit. 8-13-2022].

⁴⁷ PACOVSKÝ, Karel. *Svatojiřské abatyše a korunovace českých královen*: bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D. Praha, 2016., TENTÝŽ. *Úloha svatojiřských abatyší při korunovacích českých královen*, in: *Folia Historica Bohemica* 32, 2017, s. 151-178.

⁴⁸ OBŮRKOVÁ, Radka. *Druhá římská jízda Karla IV.*: diplomová práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc. Praha, 2013.

2. Tři manželky Karla IV. ve světle jeho politického a osobního života

Protagonistka předkládané práce Alžběta Pomořanská byla čtvrtou a poslední manželkou Karla IV. Pro zasazení zkoumané osoby do širšího kontextu je tedy nutno alespoň ve zkratce vyložit příběhy jeho předchozích manželek, aby bylo možné provést komparaci.

Karel IV. se během své vlády stal mistrem sňatkové politiky v plánování svých vlastních manželských svazků i svazků svých dětí. Ve svém prvním manželství ale figuroval spíš jako objekt než jako aktér. Ještě v jeho dětském věku pro něj sňatek domluvil jeho otec Jan Lucemburský.

2.1 Princezna nevěstou – krátký úvod do sňatkové politiky

Děti z urozených rodin se prakticky hned po narození (někdy dokonce ještě předtím) stávaly objekty politiky své dynastie; politiky neprobíhající na vojenském poli, ale na sňatkovém “trhu”. Uzavřením sňatku se stvrzovaly smlouvy a domlouvala spojenectví, formovaly a udržovaly se vztahy mezi jednotlivými rody středověké Evropy. Často používaná metafora šachovnice vystihuje sňatkovou politiku přesně. Potomci byli figurkami, jimiž otcové či jiní představitelé vládnoucí rodiny posouvali na poli evropské politiky, vybírali jim partnery a děti se musely jejich rozhodnutí podvolit. I v nejvyšších společenských kruzích se ovšem muselo, aspoň formálně, dodržovat kanonické sňatkové právo, i když se praxe často rozcházela s církevní ideou. Tato problematika byla zpracována v literatuře,⁴⁹ zde bude zmíněno několik relevantních bodů. Jednou z hlavních zásad bylo, že do manželství vstupovaly osoby z vlastní vůle a svatební slib byl konsenzuální. O vlastní vůli však v případě politických svazků nelze hovořit, zvláště u dětských snoubenců. Zásada byla dodržována jen formálně, přesto museli oba partneři disponovat určitou duševní a fyzickou zralostí, aby slib mohli vyříknout. Spodní hranicí pro duševní zralost nutnou k zasnoubení byl věk 7 let. Fyzická zralost, od kdy mohli jedinci uzavřít a konsumovat manželství, pak začínala pro dívky ve 12 a pro chlapce ve 14 letech. Dále církev zakazovala uzavírání manželství osobám spřízněným do čtvrtého stupně příbuzenství. Děti z královských rodů svobodnou vůli ve výběru partnera reálně neměly, ale pokud je rodiče zasnoubili ještě před dovršením sedmého roku života, musely tuto volbu po jeho dovršení potvrdit⁵⁰ a pokud se zasnoubily/souhlasily se

⁴⁹ VELDTRUP, Dieter. *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. (Studien zu den Luxemburgern und ihre Zeit 2)*. Warendorf, 1988., NODL, Martin. *Královské svatby a rozvody* in: NODL, Martin a František ŠMAHEL (eds.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha, 2014.

⁵⁰ VELDTRUP. 1988. s. 23.

zasnoubením před dovršením věku fyzické zralosti, potřebovaly papežský dispens *desponsatio impuberum*.⁵¹ Také docházelo ke sňatkům mezi příbuznými, často měli samotní účastníci problém se orientovat v příbuzenských vztazích panovnických rodů potom, co byly všelijakými sňatky provázané. Pokud svazek překračoval stanovenou hranici příbuzenství, k uskutečnění byl také potřebný papežský dispens.⁵²

Přestože byli dcery a synové vychováváni k rozdílným úkolům v dynastické politice, v případech manželství se jejich postavení moc nelišilo. Oba (synové alespoň do dospělosti) se museli podřídit vůli své rodiny a vstoupit do manželství s tím či oním urozeným pánem či paní, se kterým se právě shodovala politická orientace jejich rodu.⁵³ Dá se ovšem říci, že to byla primární role urozených dcer.⁵⁴

2.2 Blanka z Valois, dětská nevěsta, oddaná manželka

Rod Lucemburků měl dlouhotrvající spojenectví s francouzským královským dvorem a toto spojenectví bylo posíleno právě příbuzenskými vztahy zprostředkovanými pomocí sňatků mezi oběma rodinami. Na počátku 14. století ovšem bylo narušeno, hlavně v souvislosti s působením Jindřicha VII. Lucemburského v pozici římského krále a císaře, a po jeho smrti příkloněním jeho bratra Balduina a syna Jana na stranu Ludvíka Bavora při volbě nového krále oproti habsburskému kandidátovi podporovanému Francií⁵⁵. Mezitím Jan Lucemburský nabyt titulu českého krále sňatkem s Eliškou Přemyslovnou a z tohoto manželství se narodil syn Václav (později známý jako Karel IV.). Roku 1322 potom usedl na francouzský trůn nový král Karel IV. Sličný, a s personální změnou se otevřela cesta k obnovení spojenectví. Dobré vztahy měly být zpečetěny uzavřením sňatku mezi Karlem IV. Sličným a Janovou sestrou Marií a zároveň se měl Janův syn Václav oženit s francouzskou princeznou. Motivací pro navázání vztahů z Lucemburské strany bylo několik: Jan Lucemburský potřeboval upevnit pozici Českého království, které bylo ohrožováno ze všech stran (potom, co byli Habsburkové poraženi Ludvíkem Bavořem a Janem v bitvě u Mühldorfu v roce 1322 se proti nim spojili s uherským králem Karlem Robertem) a zajistit pro to vnější zázemí. Výhledem do budoucna také jistě chtěl zajistit následnictví a k tomu není lepšího způsobu než oženit syna s členkou královské rodiny. Z francouzské strany o spojenectví stáli, neboť se obávali pokračování anglo-francouzské války a možného sporu o nástupnictví v

⁵¹ VELDTRUP. 1988. s. 76.

⁵² K rozporům mezi církevní ideou a praxí viz NODL. 2014. s. 69, 74.

⁵³ NODL. 2014. s. 76.

⁵⁴ WILBERTZ, Gisela. *Elisabeth von Pommern. Eine Kaiserin im Spätmittelalter*, in: Bohemia 28, 1987, s. 46.

⁵⁵ KAVKA, František. *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*. Praha, 2002. s. 18-19.

případě, že by s Karlem Sličným vymřela přímá linie Kapetovců. Také chtěli Jana Lucemburského na své straně v rýsujícím se konfliktu ohledně otázky nástupnictví po římském králi Ludvíku Bavorovi.⁵⁶

Nevěstou byla vybrána Markéta, zvaná Blanka, dcera králova strýce Karla z Valois a jeho třetí manželky Mahaut de Chatillon-Saint Pol. Lucemburkové Jan a Balduin správně uvažovali, že v případě, že Karel IV. Sličný, poslední mužský Kapetovec, nezanechá dědice, přejde vláda na příslušníky vedlejší linie královské rodiny, rodu Valois.⁵⁷ Sňatek byl sjednán na jaře roku 1323 a již v dubnu byl malý Václav vypraven do Paříže do péče krále. K sňatku bylo potřeba požádat o papežský souhlas kvůli nízkému věku obou snoubenců, Václav totiž teprve 14. května dovrší sedmý rok života, tedy minimální věk pro zasnoubení, a Blanka byla nejspíš ve stejném věku. Souhlas papež udělil 5. dubna a to rovnou ke sňatku, i když symbolickému, a nejen k zasnoubení. Očividně se na papeže muselo naléhat, aby povolil sňatek co nejdříve, hned po dovršení sedmiletí. Již 15. května se konala svatba. Ve stejný den proběhlo několik obřadů: kromě svatby byla Marie korunována francouzskou královnou a slavnosti se konaly v neděli letnic, kdy se tradičně udělovala i svátost biřmování, takže ještě ten den Václav přijal jméno kmotra, francouzského krále Karla Sličného.⁵⁸

Po svatbě Blanka odjela zpět k rodičům a Karel zůstal v Paříži dalších 7 let, což bylo poněkud neobvyklé; dalo se čekat, že se kralevic vrátí domů do Čech, ale hlavní město Praha bylo ve špatném stavu a podle Zbraslavské kroniky se Jan Lucemburský obával, že by Karla jako nástupce zneužila česká šlechta. Zřejmě také chtěl, aby se jeho syn v Paříži vzdělával tak jako jeho předkové.⁵⁹ Vzdělání se mu opravdu dostalo, ale příjemný pobyt to pro malého Karla nebyl, už jen proto, že nový král Filip VI. z Valois k němu zaujal lhostejný postoj.⁶⁰ Karel a Blanka žili odděleně až do roku 1330, kdy Karel dosáhl plnoletosti a byl povolán do Lucemburska, aby se tam připravoval na jeho správu a Blanka ho doprovázela,⁶¹ ale také protože Jan plánoval tažení do Itálie s pomocí zapuzeného císaře Ludvíka Bavorského, s čímž by mohl nesouhlasit jak císař, tak francouzský dvůr, takže musel Karla i Blanku přemístit.⁶² Ani zde spolu moc dlouho nepobyli, neboť Karel byl hned rok na to povolán svým otcem do Itálie pomoci spravovat místní lucemburské državy v Korutanech a v Tyrolsku, zatímco

⁵⁶ KAVKA. 2002. s. 21-22., SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. - život a dílo*. Praha, 1980. s. 66-68.

⁵⁷ KAVKA. 2002. s. 22., SPĚVÁČEK. 1980. s. 65.

⁵⁸ KAVKA. 2002. s. 23-24., SPĚVÁČEK. 1980. s. 69.

⁵⁹ KAVKA. 2002. s. 25-26.

⁶⁰ SPĚVÁČEK. 1980. s. 72.

⁶¹ KAVKA. 2002. s. 28.

⁶² SPĚVÁČEK. 1980. s. 77.

Blanka zůstala v Lucembursku. Opravdového manželského soužití se dočkali až potom, co přesídlili do Čech. V říjnu 1333 na žádost českých vyslanců se s nimi Karel vrátil do Prahy a Blanka za ním přijela v červnu. Pobyt a správu země schválil Jan Lucemburský až v lednu 1334, kdy Karlovi udělil titul moravského markraběte, čímž se i Blanka stala markraběnkou. Zde, kde konečně mohli žít jako manželé, se 24. května narodila dcera Markéta;⁶³ 12 let po uzavření sňatku, ale manželům nyní bylo teprve 19 let.

Pro oba manžele byly Čechy v podstatě neznámým prostředím, pro Blanku zcela. Karel na Čechy mohl mít jen mlhavé vzpomínky z dětství a byl zkušenější po svém působení v italské lucemburské signorii. Blanka dosud žila jen na francouzském královském dvoře a poté na hraběcím dvoře lucemburském, který byl kulturně podobný, byť značně méně honosný. Do nového sídla si Blanka přivedla vlastní doprovod, ale jak bylo zvykem, dlouhodobě si ponechala jen část a zbytek se navrátil do jejího rodného území. Pro správu jejího dvora potom byli jmenováni místní úředníci. Sžití s novým prostředím byl složitý úkol, postavený před každou urozenou dívku provdanou do zahraničí. Blanka se tohoto úkolu chopila zodpovědně a vyšla svému údělu moravské markraběnky a budoucí české královně vstříc. Aby překonala jazykovou bariéru, začala se učit česky a německy; uměla totiž jen francouzsky a tímto jazykem se domluvila pouze s Karlem a svým doprovodem. Do Zbraslavské kroniky Petr Žitavský poznamenal, že němčinu si osvojila rychleji. Oba jazyky potřebovala ovládat už z praktických důvodů, aby se domluvila se svými úředníky; její hofmistr a maršálek byli čeští šlechtici a se svými notáři, kaplany a lékaři komunikovala německy. S Karlem nejspíš nadále mluvili francouzsky. Byl to jazyk, se kterým oba vyrostli (Karel sám prý během pobytu mimo Čechy český jazyk zapomněl).⁶⁴

V lednu 1336 přijela do Prahy Beatrix Bourbonská, nová manželka Jana Lucemburského, se kterou se oženil rok předtím a podle Zbraslavské kroniky jí přímo určil Blanku za společnici. Markraběnka jí přivítala, vyjela vstříc do Chebu a po celý její pobyt v Praze jí dělala společnost. Možná našly cestu k přátelství i bez ohledu na příkaz, obě určitě uvítaly možnost mluvit s krajankou, a přestože Beatrix byla Blančinou tchýní, byly si blízké věkem i pokrevním příbuzenstvím, neboť byly sestřenice. Beatrix také musela snášet stejný odmítavý postoj místních jako předtím Blanka. Češi jí vytýkali její pýchu a že se s jejím dvorem nemohou domluvit. Oproti Blance se ale zřejmě nesnažila sžít s prostředím a

⁶³ KAVKA. 2002. s. 31-33.

⁶⁴ KAVKA. 2002. s. 34-35., SPĚVÁČEK. 1980. s. 109n.

markraběnka byla mezi Čechy mnohem oblíbenější než Beatrix, přestože byla královnou. Po korunovaci roku 1337 odjela do Lucemburska a už se do Čech nevrátila.⁶⁵

Mezitím Karel počal plánovat sňatek své první dcery, konečně disponoval nástrojem ve sňatkové politice. 1. března 1338 uzavřel smlouvy s uherským králem Karlem Robertem, ve kterých se Karel zavazoval za sebe i za své nástupce v případě bezdětné smrti polského krále Kazimíra podpořit anjouvské nástupnictví v Polsku a Karel Robert na oplátku slíbil zabránit Kazimírovi v napadení slezských vévodství náležejících Českému království. Tyto smlouvy měly být zpečetěny sňatkem Karlovy dcery Markéty se synem Karla Roberta Ludvíkem.⁶⁶

Dalšího potomka se manželé dočkali až v srpnu roku 1342, kdy se narodila dcera Kateřina,⁶⁷ která se také stala účinným prostředkem Karlovy politiky, tentokrát ve sbližování s rakouským vévodou Albrechtem II. Habsburským, jehož podporu potřeboval k vyvíjení tlaku na císaře Ludvíka Bavora. I nyní bylo spojení posíleno dohodnutým sňatkem jejich dětí, Kateřiny s Albrechtovým synem Rudolfem.⁶⁸ Blanka zřejmě neměla velký vliv na osud svých dcer; stejně jako ona se i její dcery staly figurkami na politické šachovnici, kterými posouval Karel jako mužský představitel rodu.

Roku 1346 papežská kurie přistoupila k sesazení exkomunikovaného císaře Ludvíka Bavora, načež byl 11. července Karel zvolen římským králem. Na korunovaci ovšem nebyl čas, neboť den potom se v Normandii vylodili Angličané a Jan Lucemburský byl povolán na pomoc, zavázán slibem vojenské podpory francouzskému králi. Spolu s Karlem vyjeli do boje a 26. srpna se odehrála osudná bitva u Kresčaku, v níž Jan padl. Moc času na truchlení otec Karel neměl, jeho smrt totiž znamenala, že se dědičně stal českým králem. Ještě před reálným převzetím trůnu musel ale dokončit své nastolení králem římským: korunovace proběhla v listopadu v Bonnu, sídle kolínských metropolitů místo tradičního města Cáchy kvůli nejistotě poměrů. Blanka sice prostřednictvím manželského svazku nabyла stejných titulů jako Karel, ale u těchto důležitých momentů jeho politického života nebyla přítomna; zřejmě kvůli vlastnímu bezpečí zůstávala v Praze, kde mohla dohlížet na správu panství v Karlově nepřítomnosti. Nebyla ani korunována římskou královnou, přestože podle tradice měla být korunována spolu s manželem. Obřad proběhl v nedokonalých podmínkách, dokonce musel

⁶⁵ KAVKA. 2002. s. 39, 41-42.

⁶⁶ KAVKA. 2002. s. 45-46.

⁶⁷ KAVKA. 2002. s. 54.

⁶⁸ SPĚVÁČEK. 1980. s. 173.

být proveden bez korunovačních klenotů, které stále držel Ludvík Bavor.⁶⁹ Nedlouho potom bylo nutné vykonat i Karlovu korunovaci českým králem a tohoto obřadu již Blanka byla součástí. Českou korunu přijala po boku svého muže 2. září 1347 v románské bazilice sv. Víta v Praze (předtím, než ji Karel dal přestavět na gotickou katedrálu). Korunovaci poprvé provedl místní metropolita, první pražský arcibiskup po ustanovení pražského arcibiskupství Arnošt z Pardubic. Pro tuto příležitost dal Karel zhotovit novou korunu svatováclavskou, respektive zrekonstruovat korunu původní; byla určena pouze pro krále a královna měla zřejmě korunu vlastní. Ve stejné době dal Karel sestavit i korunovační řád, do něhož zavedl prvky inspirované francouzskou tradicí a několik prvků nových, unikátních pro české prostředí, jako byla například královská cesta v předvečer obřadu na Vyšehrad a zpět, spojení obřadu pomazání a korunování se mší a přijímání pod obojí.⁷⁰

V následujících pár letech měly věci rychlý spád. Ještě v květnu 1347 byly finalizovány plány pro sňatek Karlovy a Blančiny dcery Kateřiny s Rudolfem Habsburským; Kateřině bylo teprve 5 let, ale hned ji odeslali do Rakous na výchovu.⁷¹ V říjnu potom nečekaně zemřel Ludvík Bavor a Karlovi se otevřela cesta k císařské koruně. Ihned tedy vyjel dojednávat souhlas své vlády v říši, jeho samostatné vystupování a shovívavost k někdejšími stoupencům císaře Ludvíka ale znepokojilo papeže. Zde máme zprávu o možnostech Blančina vlivu: 5. dubna 1347 jí papež poslal list, v němž ji žádal, aby podala o sobě a o svém manželovi zprávu.⁷² I když tedy nemohla vystupovat úplně samostatně, zřejmě mohla působit jako věrohodný prostředník. Každopádně Blanka bohužel moc příležitosti na samostatné působení nedostala. Následujícího roku se Karel na zpáteční cestě z jednání se stále odmítavými Wittelsbachi dozvěděl, že 1. srpna 1348 Blanka zemřela. O příčině smrti nic nevíme, ale morová epidemie zachvacující v této době západní Evropu sem dorazila až o dva roky později a mírněji. Blanka byla jako první pochována v nové královské hrobce pod chórem katedrály sv. Víta.⁷³

Zůstává otázkou, jaký k sobě mohli mít osobní vztah. U politických manželství domluvených jejich rodiči lze těžko předpokládat upřímnou manželskou lásku, ale v případě Karlova vztahu k Blance máme neobvyklou zprávu o jeho emotivním projevu. Při návštěvě pařížského dvora během své cesty do Francie v letech 1377-1378 Karel projevil přání setkat

⁶⁹ BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české. IV. a (1310-1402)*. Praha, 2003. s. 218., KAVKA. 2002. s. 58-59.

⁷⁰ KAVKA. 2002. s. 61.

⁷¹ KAVKA. 2002. s. 66.

⁷² SPĚVÁČEK. 1980. s. 206.

⁷³ KAVKA. 2002. s. 67.

se s vévodkyní Isabelou z Bourbonu, pocházející z Valois. Byla to Blančina sestra a také družka Karlovy sestry Jitky, francouzsky zvané Bony. Když se spatřili, byli prý tak silně dojati vzpomínkami na zesnulé příbuzné, že se oba rozplakali.⁷⁴

2.3 Anna Falcká, mistrný politický tah se smutným koncem

Král ale na truchlení čas neměl, podobně jako při ztrátě otce, tlačily ho politické povinnosti. Navíc měl praktické důvody pro to, aby neotálel a hned začal pohledávat nový sňatek: stále totiž postrádal mužského dědice a s nabytím české i říšské královské koruny musel začít myslet na otázku nástupnictví. Skutečnost, že v politice nebyl čas pro osobní city, dokazuje i dopis papeže Karlovy z 19. září, kde nejdřív vyjadřuje soustrast nad smrtí Blanky a následně ho žádá, aby si neprodleně opět vzal manželku z *“nejkřesťanštějšího domu Francie”*. Nejspíš tím chtěl posílit lucemburské spojenectví s Francií (která byla obratem spojená s avignonským papežstvím)⁷⁵.

Konflikt v říši táhnoucí se s předchozím císařem Ludvíkem Bávorem a jeho podpůrci na Karla také nečekal. Vedení Ludvíkem Braniborským se Wittelsbachové opakovaně pokoušeli zvolit protikrále, a nyní se snažili prosadit durynského hraběte Günthera ze Schwarzburgu. Volba byla naplánována na 20. ledna 1349 a začal boj o kurfiřtské hlasy. Wittelsbachové disponovali čtyřmi, z čehož dva byly sporné a vše tedy záleželo na hlasu rýnského falckraběte Rudolfa II. Byl sice synovcem Ludvíka Bavora, ale obě rodinné větve neměly dobrý vztah, a přestože za bojů zůstal loajální ke strýci, do otevřeného nepřátelství proti Lucemburkům také vstoupit nechtěl. Karel se ujal navázat s falckrabětem spojenectví, čímž by získal jeho hlas a rozbil tak wittelsbašský tábor. Upřel pozornost na Rudolfovu dceru Annu, téměř dvacetiletou, ideální nevěstu a cenný politický trumf.⁷⁶

Tímto plánem Karel vystoupil proti papeži: příbuzensky se sloučil s dědici zapuzeného Ludvíka Bavora. Papež ale dispens potřebný k sňatku kvůli příbuzenství snoubenců ve III. stupni vydal, buď přes svůj nesouhlas, nebo díky Karlově lsti: dal si od papeže vystavit dispens na prominutí III. nebo IV. stupně příbuzenství a to formou dispenze generální, tedy ne pro konkrétní nevěstu. K volbě protikrále sice stejně došlo, protože dispens dorazil pozdě, ale jednání o sňatku se dala znovu do pohybu. Sňatek byl totiž žádoucí i pro falckou stranu:

⁷⁴ KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II*. Praha, 1993. s. 216.

⁷⁵ SPĚVÁČEK. 1980. s. 210n.

⁷⁶ BOBKOVÁ. *IV. a*. 2003. s. 241.

příbuzenství s vládnoucím rodem je vždy výhodou a v tomto případě falckraběte lákaly úvěrové možnosti, neboť byl silně zadlužený.⁷⁷

Smlouva byla zpečetěna 4. nebo 11. března 1349 (v pramenech datováno nestejně) v Bacharach na Rýně a téhož dne se konala svatba. Karel se nadále připravoval na válku s protikrálem Güntherem, ale k žádnému boji nakonec nedošlo. Ludvík Braniborský se s Karlem dohodnul již 26. května a slíbil, že Günthera přemluví, aby korunu vzdal. Protikrál ale stejně několik dní na to zemřel na chorobu, se kterou zápasil už od svého zvolení. Na jeho pohřbu Karel podal Ludvíkovi ruku k smíru, potvrdil mu kurfiřtský hlas a slíbil, že se za něj přimluví u papeže, aby zrušil klatbu na něj uvalenou a aby svolil k legalizaci jeho manželství s Markétou Tyrolskou⁷⁸ - posledně jmenovaný úkon se povedl.

Vítězství uznání své vlády Karel dovršil tím, že se dal podruhé korunovat římským králem, tentokrát již v tradičním městě v Cáchách, i když stále bez korunovačních insignií. Následujícího dne 26. července byla korunována i jeho nová manželka Anna. Titulu římské královny nabyla samotným uzavřením sňatku, ale slavnostní korunovací byla povznesena na stejně úctyhodnou úroveň jako její muž. Není ovšem jisté, proč byla korunována až den po Karlovi, když obvykle probíhala korunovace páru v jednom obřadu. Možná kvůli zvláštní situaci, kdy Karel již technicky vzato korunován byl, možná z praktického důvodu absence korunovačních insignií. Další obřad, který musela Anna podstoupit netradičně sama, byla korunovace českou královnou. Ta proběhla 1. listopadu téhož roku v Praze. Karel byl jistě obou ceremoniálů přítomen, ale vykonat tak prestižní obřady samostatně jistě byla pro Annu velká zodpovědnost. Ještě víc je to obdivuhodné když zdůrazníme, že v době korunovace českou královnou byla již v sedmém měsíci těhotenství.

Karel jistě netrpělivě očekával mužského potomka, kterého se nedočkal s první manželkou, a také protože se jeho rodina nečekaně rychle tenčila: 11. září 1349 zemřela na mor jeho sestra Jitka/Bona a několik dní na to jeho první dcera Markéta, kterou provdal na uherský dvůr. Zármutek ale nahradilo štěstí, když se 17. ledna 1350 Anně narodil syn. Při křtu dostal jméno Václav, nejspíš po otci, a hlavně na počest českého zemského patrona. Radostnou událost následovaly velké slavnosti v Praze.⁷⁹

Na pěstování osobního vztahu s Karlem Anna neměla moc příležitostí, nadále byl povoláván do zahraničí za panovnickými povinnostmi. V Budyšině se setkal s Ludvíkem

⁷⁷ KAVKA. 2002. s. 71-74., SPĚVÁČEK. 1980. s. 125.

⁷⁸ KAVKA. 2002. s. 75.

⁷⁹ KAVKA. 2002. s. 76.

Braniborským a jeho bratry a konečně jim potvrdil držbu Braniborska v léno a na oplátku Ludvík slíbil, že Karlovi vrátí říšské korunovační insignie a ostatky říšského pokladu, jehož držení bylo nejvyšší posvěcení vlády římského krále a císaře.⁸⁰ Poklad do Prahy dopravili na Květnou neděli 21. března 1350 a ve stejný den Karel ohlásil italským městům, že se chystá na jízdu do Říma a korunovaci na císaře, na niž by jej doprovázela i manželka Anna. Cesta se ale neuskutečnila, jelikož Karel brzy na to lehl vážnou chorobou.

I přes zdravotní potíže Karel nepolevoval v politické aktivitě, obzvlášť nyní, když konečně měl syna, velmi hodnotný politický nástroj. V prosinci 1350 uzavřel smlouvu s Bolkem Svídnickým o sňatku novorozeného syna s Bolkovou neteří, dědičkou svídnického vévodství Annou, které v té době bylo kolem jedenácti let.⁸¹ Sám Bolek totiž děti neměl a jen jeho mladší bratr Jindřich Javorský měl dceru (Annu) s Kateřinou, dcerou uherského krále Karla Roberta. Bolek ke svému svídnickému vévodství připojil i dědictví javorské v roce 1346 a jediným dědicem celého panství byla právě Anna. Z matčiny strany také měla potenciální nárok na dědictví uherského království, protože vládnoucí rodina také měla nouzi o potomky.

Plán se ale nenaplnil, neboť znovu zasáhla tragédie. Václav, Annin a Karlův jediný syn, kterého mladá matka jistě milovala a do kterého král vkládal velké naděje, zemřel 28. prosince 1351, v necelém druhém roce života.⁸² Anna a Karel sice byli manželé pouhé dva roky a jejich sňatek byl čistě politického rázu, ale ztráta dítěte byla rána, která je jistě silně zasáhla. Nedlouho potom stihla Karla další rána, když Anna zemřela 2. února 1353. O jiných dětech z jejich bezmála čtyři roky trvajících manželství nevíme a příčina Anniny smrti také není známa. Po osmi měsících zemřel i její otec Rudolf, takže naděje na falcké dědictví byla ztracena, pro Karla to tedy byla ztráta jak osobní, tak politická. Přesto se vynasnažil vytěžit co nejvíc z Annina věna a z neuhrazených dluhů jejího otce; města jemu zastavená v budoucnu vytvořila území české korunní země Horní Falc.⁸³

Vzhledem ke krátkému trvání jejího manželství s Karlem o Anně máme velmi málo informací. Zasloužila by, aby o ní bylo zjištěno víc, pro to však v této práci není místo.

⁸⁰ KAVKA. 2002. s. 77.

⁸¹ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 250.

⁸² KAVKA. 2002. s. 81.

⁸³ KAVKA. 2002. s. 82., SPĚVÁČEK. 1980. s. 235.

2.4 Anna Svídnická, milovaná manželka

Ani po ztrátě druhé manželky Karel nečekal dlouho, než vstoupil do dalšího manželského vztahu. Znovu ho tlačil čas: stále plánoval cestu do Říma za císařskou korunou, čemuž bránili páni Milána Visconti, a vítězství nad nimi bylo v dohlednu, takže musel využít situace pro průchod Itálií. Navíc v roce 1352 zemřel papež Kliment VI., jeho někdejší preceptor v mládí na francouzském dvoře, se kterým se od té doby vyvinuly konflikty, a Karlovi císařské korunovaci nepřál.⁸⁴ Mezitím také potřeboval upevnit dobré vztahy s Ludvíkem Uherským, aby mu v korunovaci nebránil. Zde se nabízela příležitost využít předešlých sňatkových plánů pro jeho syna, který bohužel předčasně zemřel. Karel se zachoval nanejvýš pragmaticky, a protože již neměl žádné jiné figurky, vstoupil na šachovnici sám a zaujal roli snoubence nevěsty původně zamýšlené pro svého syna.⁸⁵ Mezi snoubenci si nelze nepovšimnout věkového rozdílu, což ve středověku sice nebylo nijak neobvyklé, ale zajímavý byl skok, kdy Anna byla nejdříve zaslíbena právě narozenému dítěti (samozřejmě s plánem uzavřít sňatek později, ale rozdíl jedenácti let by byl stále znatelný) a potom se zasnoubení přesunulo na otce onoho dítěte, v době svatby již sedmatřicetiletého muže, zatímco Anně bylo kolem třinácti let.

Motivace ke sňatku jistě měla i nevěstina strana, žádost o ruku od císaře se vždy přijímá s radostí. Bližší informace o Annině dětství před sňatkem neznáme, i její datum narození nelze určit blíže než někdy v roce 1339. Zřejmě byla vychovávána na uherském královském dvoře v Budíně u Ludvíka Uherského, jejího strýce z matčiny strany. Možná tam byla vyslána po smrti svého otce, svídnického vévody Jindřicha II. v roce 1343. Jak již bylo zmíněno, byla velmi cennou nevěstou díky panství, které měla zdědit: svídnické vévodství a země jejího strýce Bolka, kdyby zemřel bez dědice, a přinášela s sebou i možnost uherské koruny.⁸⁶

Rok 1353 byl plný svateb: v březnu Karel oddal svou jedinou dceru Kateřinu Rudolfu Habsburskému a ihned dojednal svůj vlastní sňatek a spojenectví s Ludvíkem Uherským. Karel se za příslib sňatku zavázal, že se přimluví u nového papeže za Ludvíkovu věc v Neapolském království, původní zemi Anjouvců. 20. června se v Budíně oženil sám Ludvík s Alžbětou Bosenskou. Někdy v prvních letních měsících také proběhla svatba Karla s Annou, ale není jisté kdy přesně. Dispens potřebný k prominutí III. až IV. stupně příbuzenství totiž

⁸⁴ KAVKA. 2002. s. 83.

⁸⁵ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 271n., KAVKA. 2002. s. 84.

⁸⁶ SPĚVÁČEK. 1980. s. 234.

papež odeslal až 1. července. Svatba anebo její opětovné oslavení proběhlo 3. července ve Svídnici, kdy byla finalizována svatební smlouva a upřesněno Annino dědictví: nebylo určeno přímo pro Karla, ale pro Anniny potomky, a to v případě, že by Bolek Svídnický zemřel bez syna a pod podmínkou, že vévodství bude spravovat jeho manželka Anežka s tím omezením, že se obsazování míst hlavních správních úředníků nebude dít bez Annina souhlasu.⁸⁷

Brzy po svatbě Anna odjela s novomanželem do Čech, kde již 28. července přijala královskou korunu. Mladá královna ale moc času na seznámení s novým prostředím, jehož panovnicí se právě stala, neměla a už v srpnu Karla doprovázela do německé části říše, kde odstraňoval poslední překážky pro římskou cestu. Během této objížďky byla Anna korunována i královnou římskou 9. února 1354 v Cáchách. Neobvykle podstoupila korunovaci nejen jako samostatná královna, ale i bez královy přítomnosti, neboť byl Karel odvolán do Lucemburska; v případech, kdy král dával korunovat svou novou manželku, se totiž většinou zúčastnil obřadu. Lze si představit, že pro patnáctiletou dívku to byl nervy drásající zážitek, podstoupit tak významný a pompézní obřad bez manžela, který by ji mohl vést. Princezna ovšem byla na takovéto úkoly připravována na královském dvoře svého strýce a svou roli splnila. Karel byl potom na cestách celou první polovinu roku a Anna se mezitím nejspíš vrátila do Prahy. Další velká cesta ji ale čekala brzy. V srpnu se konečně uvolnila cesta do Říma a Karel 28. září 1354 nastoupil na tažení za císařskou korunou ze Sulzbachu. 14. října poslal z Udine vzkaz pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Pardubic, aby připravil ozbrojený doprovod pro Annu a zabezpečil její cestu na italské půdě. Královna tedy vyjela sama s vlastním dvorem a vojenským doprovodem 1000 jezdců, jimž velel sám arcibiskup Arnošt a dvorský maršálek Bušek mladší z Velhartic. Oba manželé jeli vlastní cestou a v lednu 1355 byl Karel sám korunován lombardským králem; Anna lombardskou korunu nikdy dodatečně nepřijala. Až v únoru se manželé setkali v Pise spolu s kardinálem Pierre de Colombiers, pověřeným od papeže obřad korunovace celebrovat. Odtud zbývala jen poslední zastávka před Římem: Siena.⁸⁸

Slavnostně do Věčného města vjeli společně 2. dubna.⁸⁹ Samotný příjezd panovníka do města byl ritualizovaný a tvořil důležitý ceremoniál; zástupci města královský průvod uvítali už před branami a pár vjel na koních pod nebesy na náměstí k bazilice sv. Petra, kde je přivítal kardinál a v jejíž blízkosti se ubytovali. Zde potom proběhla císařská korunovace 5.

⁸⁷ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 272., KAVKA. 2002. s. 85-86.

⁸⁸ KAVKA. 2002. s. 88-89.

⁸⁹ *Regesta Imperii VIII.* Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378, ed. Alfons HUBER. Innsbruck, 1877. s. 163, č. 2013a.

dubna, na Boží hod velikonoční.⁹⁰ Karel nejdřív musel složit přísahu císařů a potom kardinál oba manžele pomazal posvěceným olejem na pravé paži a na lopatkách. Tímto aktem byli panovníci požehnání k vládě “z boží milosti”. Následovala korunovační mše, při které oba přistoupili k hlavnímu oltáři. Nejdřív kardinál vložil Karlovi na hlavu biskupskou mitru a na ni samotnou císařskou korunu, spolu s ní mu předal i další korunovační insignie: jablko a meč. Karel během obřadu také pasoval přítomné muže na rytíře. Poté kardinál korunoval Annu, také ji nejdřív nasadil mitru a na ni korunu, ale mitru s rohy mířícími do stran, aby ji odlišil od způsobu, kterým ji nosí duchovní. Anna se tak stala první římskou císařovnou pocházející z českého královského dvora. Po obřadu následovala hostina a slavnostní průvod, kdy pár na koních projel městem do Lateránského paláce, čímž byl ceremoniál zakončen.⁹¹

V Římě se nezdržovali dlouho a hned následující den se dali na zpáteční cestu. V Sieně je zastihly dramatické události, když byl v noci z 19. na 20. května v jejich paláci založen požár a v nočním oděvu se museli uchýlit do sousedního domu. V důsledku šíření fám, že požár založil sám Karel, aby zbavil město výzbroje (uložené ve zničené části paláce) aby ho prodal Florentánům, vypukly lidové bouře a Anna byla tajně odvedena z města, zatímco Karel vzpouru potlačil. Poté se přemístili do Luccy a nedlouho potom pobyt v Itálii ukončili. Karel s Annou po boku dosáhli nejvyšší možné úrovně evropské společnosti, ale jinak zisk z cesty nebyl působivý, moc financí z italských měst také nedostali, ale v duchovní rovině se Karel mohl těšit ze setkání s vysokou kulturou a ziskem relikvií, jež horlivě sbíral. Anna se do Prahy vrátila ještě před Karlem, ale při jeho návratu 15. srpna 1355 mu vyjela naproti, aby mohli do města vjet společně v plném majestátu. Rituál příjezdu do města nabyl většího významu, neboť město poprvé vítal císaře a císařovnu.⁹²

I nadále ale nepobývali dlouho na jednom místě. Karel musel po celou dobu své vlády cestovat za povinnostmi v říši, nyní obzvlášť jako hlava celé říše. Anna ho často doprovázela, snad častěji než ostatní z jeho manželek. Do vladařských záležitostí příliš zasahovat nemohla, její hlavní úkol dlel v reprezentaci císařské moci, která se dávala na odiv při různých ceremoniálech. Takovým ritualizovaným obřadem bylo například zahájení jednání s říšskými kurfiřty a francouzským princem v Metách v listopadu 1356, po zajištění krále v bitvě u Poitiers. Samotnému jednání předcházela mše a slavnostní hostina, během které císař seděl u jednoho stolu, u druhého seděla císařovna Anna a po jejím boku kardinál legát a dauphin, zatímco

⁹⁰ *Regesta Imperii VIII.* s. 163, č. 2014a.

⁹¹ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 301-303., KAVKA. 2002. s. 92-93.

⁹² KAVKA. 2002. s. 95-98.

další hosté seděli u ostatních stolů a obsluhovali je kurfiřti v symbolických funkcích (podle ještě nevyhlášeného dodatku Zlaté buly).⁹³

Karel si Annu zvolil za nevěstu nejen kvůli jejímu dědictví a pro doplnění reprezentativního obrazu císařského páru, ale stejně důležitým důvodem jistě byla touha po potomstvu, o které měl i po dvou předchozích manželstvích nouzi a s překročením čtyřicátého roku života ho absence dědice začínala znervózňovat. Na vytoužené děti ale pár čekal dlouho. O důvodech lze jen diskutovat; na cestách byli přeci často spolu. Prvního dítěte se dočkali až po pěti letech manželství, 19. března 1358 se Anně narodila dcera a byla pokřtěna Eliška. Karel by jistě preferoval syna, ale i dcera byla dobrou zprávou po tak dlouhé době neúspěchu a vyvracela obavy z možné neplodnosti. Možná byla zklamaná samotná Anna, že císaři nemohla dát dědice. Lze tak soudit podle dochovaného dopisu od italského humanisty Francesca Petrarcey, který Anně odpovídal na oznámení narození dcery a psal jí, aby její radost z dítěte nebyla menší, protože se nejedná o syna a zaslal jí katalog slavných žen středověku, aby ji povzbudil.⁹⁴

Vztah s tímto humanistou je vůbec zajímavý. Nejspíš ho navázala prostřednictvím Karla, který s ním udržoval styk, a také měla příležitost se s ním setkat, když ho Karel pozval do Prahy v roce 1356.⁹⁵ Stejně jako další dvořané s ním vedla korespondenci, nejspíš z vlastní iniciativy, jak svědčí Petrarceva dochovaná odpověď.⁹⁶

Anna sice nemohla zasahovat do vysoké politiky, ale podílela se na osudu své dcery ve vyjednávání jejího sňatku. V roce 1359 Karel jednal se svým bratrem Janem Jindřichem a Bolkem Svídnickým o svém dědictví v případě, že by zemřel bez dědice; tehdy by vláda spadla na jeho mladšího bratra. Byla tedy uzavřena smlouva, která stanovila, že Karlova a Annina dcera Eliška si vezme zatím nejmenovaného syna Jana Jindřicha s tím, že tento syn bude králem a zdědí i Javorsko-Svídnicko. Smlouva také upřesňovala Annino dědictví tak, že pokud Karla přežije, znovu se vdá a bude mít nové děti, nebudou mít na její dědictví nárok, neboť to je určeno pouze pro děti z jejího manželství s Karlem. Tuto smlouvu Anna potvrdila vlastním listem,⁹⁷ takže se buďto přímo zúčastnila jednání, nebo s jejími dětmi a s jejím dědictvím nesměli jednat bez jejího souhlasu. Každopádně ze zasnub stejně sešlo, protože papež odmítl vydat dispenz k prominutí příbuzenství; jednalo se o sestřenici a bratrance.

⁹³ KAVKA. 2002. s. 106.

⁹⁴ KAVKA. 2002. s. 109.

⁹⁵ KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I.* Praha, 1993. s. 75.

⁹⁶ SPĚVÁČEK. 1980. s. 344.

⁹⁷ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I.* 1993. s. 130n.

V červnu roku 1361 se císařský pár vydal do Norimberku na říšský sněm, svolaný v souvislosti s rýsujícím se konfliktem s Karlovým zetěm Rudolfem IV. Habsburským; tento konflikt bude relevantní pro Karlův sňatek s Alžbětou Pomořanskou, bude o něm tedy pojednáno v následující kapitole. Tou dobou byla Anna znovu těhotná, a právě zde se 26. února 1362 narodil syn, pojmenovaný Václav. Dlouhé čekání manželů na mužského dědice se naplnilo. Oba rodiče hned obeslali s radostnou zprávou své známé a štěstí přímo prosakuje každým dopisem. Chlapec byl pokřtěn 11. dubna v kostele sv. Sebalda, kde obřad provedl pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, přestože místní byl metropolita mohučský.⁹⁸ Karel na nic nečekal a hned syna zasnoubil s dcerou norimberského purkrabího Fridricha V. Hohenzollerna, i v tomto případě Anna zasnoubení schválila vlastní listinou.⁹⁹

Anna brzy znovu otěhotněla, ale štěstí a naděje neměly trvat dlouho. Při porodu 11. července 1362 Anna Svídnická zemřela, nejspíš spolu s dítětem, v mladém věku třiatdvaceti let. Není ani jisté, zda byl Karel přítomen na jejím pohřbu, v Praze je totiž doložen až 28. srpna. Annina smrt ho ale zřejmě silně zasáhla, jak uvádí v listě neznámému adresátovi a snad i proto často pobýval v následujících měsících na Karlštejně, kde mu výzdoba mohla zesnulou manželku připomínat. Anna je na tomto sídle zobrazena vícekrát než kterákoli Karlova žena.¹⁰⁰

⁹⁸ KAVKA. 2002. s. 116.

⁹⁹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I.* 1993. s. 210, poznámka 17.

¹⁰⁰ KAVKA. 2002. s. 119-120.

3. Alžběta Pomořanská, poslední manželka Karla IV.

3.1 Politické pozadí čtvrtého sňatku Karla IV.

V době smrti Anny Svídnické již byl v plném proudu avizovaný konflikt, který souvisí s Karlovým sňatkem s Alžbětou Pomořanskou. Pro pochopení významu sňatku je tedy nutné vyložit politickou situaci, v níž se aktéři nacházeli.

Vrcholil spor mezi Karlem IV. a jeho zetěm Rudolfem IV. Habsburským, jenž trval od doby, kdy mladý vévoda převzal vládu v habsburských dědičných zemích po smrti svého otce Albrechta II. v roce 1358.¹⁰¹ Rudolf měl velké mocenské ambice a snažil se císaři vyrovnat, navíc Karel stále neměl dědice a Rudolf si mohl dělat naděje na jeho dědictví prostřednictvím manželství s jeho dcerou Kateřinou, čímž mu rostlo sebevědomí víc a víc. Po převzetí vlády Rudolf předložil císaři listiny, které údajně objevil v rodovém archivu, na jejichž základě si nárokoval výjimečná privilegia, mezi nimi i titul lombardského krále a arcivévody císařského paláce, ve snaze dokázat mimořádné postavení Habsburského rodu v Říši.

Ohledně pravosti těchto listin bylo započato vyšetřování. Karel Rudolfovy ambice neakceptoval, listiny nechal prohlásit za falzifikáty a veškeré zetřovy nároky na tituly a privilegia zamítl. Rudolf v reakci na císařův výrok uzavřel spojení s hrabaty z Württembergu a snažil se na svou stranu získat i uherského krále Ludvíka I. To se mu ovšem nepodařilo, a Ludvík se naopak zasloužil o usmíření Rudolfa s tchánem 15. května 1360 v Trnavě. Následující rok byl mír zpečetěn 14. června v Českých Budějovicích.

Byl to ale mír křehký. Rudolf ve svých ambicích nepolevil a královské odznaky používal dál. Nyní se proti Karlovi obrátil i Ludvík, možná z osobních důvodů cti – Karel měl údajně urazit jeho královskou matku, Alžbětu Uherskou/Lokýtkovnu. S ním se do vznikající koalice přidal i polský král Kazimír III., neboť po celou svou vládu udržoval spojení s Anjouci a na Ludvíka byl úzce navázán i rodinnými vztahy. 31. prosince 1361 v Bratislavě uzavřeli tito tři panovníci vojenský vzájemně pomocný spolek proti všem nepřítelům „*i kdyby vynikali královskou a císařskou důstojností.*“¹⁰²

Situace eskalovala a v létě roku 1362 byl ozbrojený konflikt na spadnutí. Spojená uherská a polská vojska již stála na hranicích Moravy. V této vyhraněné chvíli zasáhla Karla

¹⁰¹ přehled konfliktu: BOBKOVÁ, IV. a. 2003. s. 350-357, 368-386., SPĚVÁČEK, Jirí. *Václav IV. 1361-1419: k předpokladům husitské revoluce*. Praha, 1986. s. 27-44. SPĚVÁČEK. 1980. s. 252-253., BAUM, Wilhelm. *Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit*. Graz: Styria, 1996.

¹⁰² SPĚVÁČEK. 1986. s. 41.

smrt jeho třetí manželky, Anny Svídnické. Moc času na truchlení Karlovi situace nenabídla a nebezpečí trvalo dál. Ke koalici se přidal i dánský král Waldemar IV. a také pomořansko-wolgastský vévoda Bogislav V. Karel se snažil hrozbu odvrátit s pomocí svídnicko-javorského vévody Bolka II., jenž se snažil sjednat příměří - ale neúspěšně.

Do situace musel zasáhnout sám papež, nejen proto, že se jednání nedařilo, ale také kvůli sváru, jemuž čelil na vlastní půdě v severní Itálii. Papežská kurie již delší dobu vedla boj s milánským pánem Bernabem Visconti o Bolognu. Po Inocenci VI. v boji pokračoval papež Urban V. Na začátku roku 1363 milánského pána exkomunikoval a obrátil se na Karla, aby proti němu vojensky zasáhl. Císař měl ale vlastních problémů s nepřátelskou koalicí dostatek, a proto musel papež nejprve přispět k urovnání situace ve střední Evropě. Rozhodl se poslat nuncia Petra Corsiniho na mírovou misi ke dvorům obou znesvářených stran. Počátkem května se všichni tři hlavní aktéři - Karel IV., Ludvík I. Uherský a Rudolf IV. Habsburský sešli v Uherském Hradišti,¹⁰³ uzavřeli příměří a dohodli, že bude provedeno arbitráží, jejímiž rozhodčími byli jmenováni vévoda Bolek Svídnický a Kazimír III.

Karel se kromě diplomatického jednání rozhodl pragmaticky využít svého vdovského stavu a celou věc urychlit vhodným výběrem nové manželky. Sňatek zvolil jako osvědčený a častý politický nástroj, s nímž měl bohaté zkušenosti. Ideální nevěstou se jevila právě Alžběta Pomořanská. Její metaforická figurka na politické šachovnici měla velikou váhu, neboť byla pokrevně vázaná na všechny členy nepřátelské koalice. Z tohoto důvodu je potřeba se pozastavit nad jejím původem, neboť to byl rozhodující faktor, který z ní učinil vhodnou volbu.

3.2 Původ Alžběty Pomořanské

V kontrastu s tím, kolik informací o Alžbětě máme z doby jejího manželství s Karlem IV., o období před uzavřením tohoto slavného sňatku, o jejím dětství a dospívání, toho víme velmi málo. Byla prvorozenou dcerou Bogislava V., pomořansko-wolgastského vévody a Alžběty zvané Polské, dcery polského krále Kazimíra III. Velikého.

Pro kontext se zdá vhodné vyložit alespoň nedávnou minulost vévodství, odkud pocházela. Původně jednotné pomořanské vévodství, rozprostírající se kolem Štětínského zálivu na jižním břehu Baltského moře, se mnohokrát dělilo. Velký počet mužských potomků byl v tomto případě jak požehnáním, tak problémem. Do roku 1295 vládli společně tři bratři

¹⁰³ Nejpozději 8. května viz. *Regesta Imperii VIII.* s. 320 č. 3952.

Bogislav IV., Barnim II. a Ota I., kdy si po Barnimově smrti zbylí dva rozdělili území mezi sebou: Bogislavovi připadla část u pobřeží a za sídlo si zvolil město Wolgast, proto se tato část označuje jako Pomořansko-Wolgast. Ota si nechal zbývající území kolem města Štětín, tedy Pomořansko-Štětín.¹⁰⁴ Bogislav V. byl vnukem Bogislava IV. a i on musel sdílet vládu se dvěma mladšími bratry, Barnimem IV. a Wartislavem V. (viz obrazová příloha č. 1).¹⁰⁵

S rodiči a s mladším bratrem Kazimírem, zvaným Kažko, Alžběta nejspíš žila v sídelním městě Wolgast do roku 1361, kdy její matka zemřela. Zřejmě potom byli sourozenci posláni na výchovu na královský dvůr jejich dědečka v Krakově¹⁰⁶, kde se jim dostalo vzdělání vhodné pro urozené. Údaj o tom, že zde byl vychováván Kažko uvádí soudobý polský kronikář Jan z Czarnkova,¹⁰⁷ že zde byli vychováni oba, uvádí až pomořanský kronikář Tomáš Kantzow v 16. století,¹⁰⁸ ale posílat děti na výchovu k výše postaveným příbuzným nebylo neobvyklé. Podobně byla vychovávána i Karlova předchozí manželka Anna Svídnická na uherském dvoře v Budíně.

S bratrem udržovala vztah i potom, co opustila domov. Kažko zdědil vládu nad vévodstvím Pomořansko-Słupsk (po dalším dělení území) v roce 1374 a podle kronikáře Jana z Czarnkova byl tak štědrý, že většinu svých statků rozdal svým služebníkům tak nerozumně, že jemu samotnému nezůstaly žádné prostředky, z kterých by své vévodství mohl vést. Alžběta mu musela vypomoci a poslala mu dary ve stříbrných nádobách a hotovost, kterou ale i přes její zákaz brzy znovu rozdal.¹⁰⁹

Alžbětin původ z matčiny strany je nanejvýš důležitý. Zatímco pomořanští vévodové byli obdařeni tolika mužskými potomky, že se jejich území drobilo mezi nimi, polský král Kazimír měl o potomky velikou nouzi a s problémem nástupnictví se potýkal po celou dobu své vlády, s čímž souvisely dramatické peripetie jeho několika manželských svazků. Jeho první žena Aldona Anna Litevská dala během jejich čtrnáct let trvajícího manželství život pouze dvěma dcerám, již zmiňované Alžbětě a Kunhutě. Obě dcery Kazimír sice úspěšně provdal, Alžbětu již zmiňovanému pomořansko-wolgastskému vévodovi¹¹⁰ a Kunhutu

¹⁰⁴ BUCHHOLZ, Werner. *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Pommern*. Berlín, 1999. s. 104-105.

¹⁰⁵ WEHRMANN, Martin. *Genealogie des pommerschen Herzogshauses*. Štětín, 1937. s. 79-82.

¹⁰⁶ WILBERTZ. 1987. s. 47.

¹⁰⁷ *Kronika Jana z Czarnkova*, in: Monumenta Poloniae historica II, ed. August BIELOWSKI. Lvov, 1872. s. 679.

¹⁰⁸ LUDWIG, Uwe. *Elisabeth von Pommern*, in: Amalie FÖSSEL (ed.), *Die Kaiserinnen des Mittelalters*, Regensburg 2011. s. 288., *Pomerania: eine pommersche Chronik aus dem sechzehnten Jahrhundert*, ed. Georg Gaebel, Štětín, 1908. s. 286.

¹⁰⁹ *Kronika Jana z Czarnkova*. 1872. s. 679., LUDWIG. 2011. s. 290.

¹¹⁰ WYROZUMSKI, Jerzy. *Kazimierz Wielki*. Vratislav, 1986. s. 104.

budoucímu braniborskému markraběti Ludvíku Římanovi, zemřela ovšem již v roce 1357 ještě před tím, než mohla svému manželovi dát potomky.¹¹¹ Sama Aldona Anna Litevská zemřela roku 1339. S pochmurným výhledem, že se nedočká vlastních mužských následníků, Kazimír uzavřel dohodu s Anjouci vládoucími v uherském království, s nimiž byl spřízněn svazkem své sestry Alžběty s králem Karlem Robertem, že v případě vymření Kazimírovy linie po meči polský trůn zdědí mužský potomek Anjouvců, jímž byl zamýšlen syn Karla Roberta a Alžběty Ludvík, od roku 1342 vládoucí jako Ludvík I.¹¹² Kazimír se dva roky po smrti své první manželky oženil podruhé, a to s Adélou Hesenskou, jejich soužití ovšem nebylo šťastné a z manželství nevzešly žádné děti, což byl možná jeden z důvodů, proč se s ní Kazimír “rozvedl” (oficiálně manželství anulováno nebylo) v roce 1356 a nedlouho potom se oženil potřetí s Kristýnou z Rokycan. Ani z tohoto svazku, navíc v očích církve nelegitimního, se žádné děti nenarodily a roku 1363 se “rozvedl” i s ní. Až se čtvrtou manželkou, Hedvikou Zaháňskou, s níž uzavřel sňatek dva roky na to, se dočkali nových potomků, ovšem znovu jen dcer: 1366 se narodila Anna, 1367 Hedvika (zemřela již 1370) a Kunhuta v roce 1368. Přes Kazimírovy opakované snahy předchozí sňatek anulovat s tím papež nikdy nesouhlasil, a i toto manželství, trvající až do jeho smrti, zůstalo nelegitimní a spolu s ním i potomci z něj vzešlí.¹¹³ Až do narození těchto dcer byli tedy, kromě Ludvíka Uherského, jedinými legitimními dědici jeho vnoučata z manželství Alžběty Polské: Alžběta Pomořanská a její mladší bratr Kazimír IV. Podle polského práva sice ženy nemohly korunu zdědit samotné, ale jejich manžel nebo spíš mužský potomek takto svázaný s vládoucí dynastií by měl teoreticky větší nárok než potomci jmenovaného nástupce Ludvíka.¹¹⁴ (Pro lepší orientaci v příbuzenských vztazích poslouží obrazová příloha č. 2.)

Právě proto se Kazimír o svá vnoučata pozorně staral a zapojil je do své politiky. Inicioval oba Kažkovy sňatky, první v roce 1360 s Kennou-Joannou Litevskou a po její smrti i s Markétou Mazovskou v roce 1368. V závěru svého života Kazimír svého vnuka dokonce adoptoval a v závěti mu odkázal značnou část polského království.¹¹⁵

¹¹¹ WYROZUMSKI. 1986. s. 108.

¹¹² WYROZUMSKI. 1986. s. 202-207.

¹¹³ WYROZUMSKI. 1986. s. 211-214.

¹¹⁴ WYROZUMSKI. 1986. s. 203, 215.

¹¹⁵ BUCHHOLZ. 1999. s. 155., WYROZUMSKI. 1986. s. 125.

3.2.1 Otázka určení data narození Alžběty Pomořanské

Nedostatek informací o prvních etapách Alžbětina života ilustruje mimo jiné i skutečnost, že přesné datum jejího narození stále zůstává otázkou. Přitom jednoznačné stanovení věku představuje pro sledování běhu života zkoumané osoby klíčový údaj. Jednak je věk relevantní po právní stránce například pro uzavření manželství, a tedy i v souvislosti se sňatkovou politikou, jednak může pomoci dokreslit obraz o charakteru osoby, její mentalitě a způsobu chování. Pro tento výzkum se určení přesného data narození jeví jako problém, jelikož chybějí dobové prameny, které by Alžbětino narození zaznamenaly, a proto je nutné datum odhadnout podle různých střípků zmiňujících se o něm nepřímě. Touto cestou lze vytipovat dvě možnosti: rok 1346 nebo 1347. V literatuře nad tímto problémem nepanuje shoda, autoři většinou uvádí možnosti obě, nebo se přiklánějí k jedné či druhé na základě vlastních argumentů.

Detailně se této otázce věnoval polský historik Joachim Zdrenka ve studii, v jejímž závěru zasadil Alžbětino narození do podzimu roku 1346, konkrétně do období mezi koncem července a 22. listopadem.¹¹⁶ Po publikování studie byl tento závěr kritizován¹¹⁷ a autor se od něj sám odklonil a v novější práci z roku 2001 již uvádí jako datum narození období před 13. listopadem 1347.¹¹⁸ Přes to je první Zdrenkova studie velmi užitečná, díky tomu, že shromažďuje všechny střípky informací.

Rodiče Alžběty uzavřeli manželství někdy po 24. únoru 1343, ze kdy pochází dohoda mezi Bogislavem V. a Kazimírem Velikým, v níž vévoda slíbil polskému králi pomoc v boji proti Řádu německých rytířů a za odměnu byl zasnouben s Kazimírovou dcerou Alžbětou.¹¹⁹ V listině z 11. července Bogislav již nazývá Kazimíra svým otcem.¹²⁰ Konec roku 1343 či začátek 1344 je tedy nejdřívější možné datum narození potomka.

Nejpozději se Alžběta mohla narodit v roce 1351, vzhledem k minimální stanovené věkové hranici pro uzavření sňatku, což bylo pro dívky 12 let a ona (jak bude pojednáno dále) sňatek uzavřela v květnu roku 1363. Tohoto roku se ovšem narodil její mladší bratr Kažko,

¹¹⁶ ZDRENKA, Joachim. *Elżbieta, córka Bogusława V księcia Pomorskiego, żona cesarza Karola IV*, in: Sobótka 32, 1977, s. 3.

¹¹⁷ VELDTRUP. 1988. s. 378, poznámka 2329.

¹¹⁸ ZDRENKA, Joachim. *Zur Ehe Kaiser Karls IV. mit Elisabeth von Pommern (aufgrund archivalischer Quellen)*, in: *Akkulturation und Selbstbehauptung. Studien zur Entwicklungsgeschichte der Lande zwischen Elbe/Saale und Oder im späten Mittelalter*, hgg. v. P. Moraw – E. Holtz – M. Lindner, (Berichte und Abhandlungen, Sonderband 6). Berlin, 2001. s. 165.

¹¹⁹ WILBERTZ. 1987. s. 47., WYROZUMSKI. 1986. s. 68.

¹²⁰ WYROZUMSKI. 1986. s. 105.

jak můžeme soudit podle papežského dispenzu pro jeho sňatek z 27. července 1360, kdy mu bylo necelých 9 let. Alžběta se tedy musela narodit nejméně 10 měsíců před ním.¹²¹

Údaj, podle něhož je možné datum Alžbětina narození zasadit do roku 1346, je zápis v městské knize města Stralsund k 22. listopadu o daru 100 marek od měšťanů kněžně k jejímu šestinedělí: „*Primo domine nostre ducisse centum marcas ad suum puerperium. Item dominis Zegefrido et Arnoldo Woth XX marcas illic equitantibus.*“¹²² Zde ale nelze jednoznačně předpokládat, že zmiňované novorozeně je Alžběta. Její otec Bogislav V. měl totiž dva mladší bratry, Barnima IV. a Wartislava V., kteří s ním sdíleli vládu nad vévodstvím. Wartislav V. byl podle historika Martina Wehrmana svobodný¹²³ avšak Barnim IV. byl ženatý se Sofií z Werle a v předešlém roce tento pár přivítal na svět vlastního syna, Wartislava VI.¹²⁴ Zápis v městské knize tedy může poukazovat na něj anebo, k čemuž se přiklání víc historiků, se mohlo jednat o jiného potomka Bogislava V., který následně zemřel ještě v dětském věku,¹²⁵ nejspíš o syna než o dceru, jak by naznačovala značná výše daru.

Rok 1347 jako datum narození uvádí české kroniky sepsané anonymními autory v 15. století.¹²⁶ Kvůli značnému časovému odstupu ale nepůsobí velmi věrohodně a často se v nich objevují nepřesné datace. Obě například uvádí smrt Karlovy první manželky Blanky z Valois v roce 1349, přestože bezpečně víme z jiných zdrojů, že zemřela v roce 1348.¹²⁷ *Chronicon Bohemicum Anonymi* potom správně uvádí Alžbětinu smrt v roce 1393,¹²⁸ ale *Chronicon anonymi* ji mylně uvádí v roce 1390.¹²⁹

Koncem roku 1347 však musela Alžběta být na světě určitě, neboť 13. listopadu 1347 je poprvé konkrétně jmenována vedle své matky jako „*nobilis mulier Elisabeth, ducissa Stettinensis*“¹³⁰ v povolení od papeže k použití přenosného oltáře.

¹²¹ ZDRENKA. 1977. s. 1.

¹²² citováno ze ZDRENKA. 1977. s. 2, poznámka 5.

¹²³ WEHRMANN. 1937. s. 82.

¹²⁴ WEHRMANN. 1937. s. 87.

¹²⁵ ZDRENKA. 1977. s. 2. cituje HOFMEISTER, Adolf. *Genealogische Untersuchungen zur Geschichte des pommerschen Herzogshauses*. Greifswald, 1938., kterýž autor na tento pramen upozornil a sám příznává, že jde pravděpodobně o dítě Bogislava, ale ne Alžbětu. K tomu se přiklání i VELDTRUP. 1988. s. 378, poznámka 2329.

¹²⁶ *Chronicon Bohemicum Anonymi 1388-1432*, in: *Scriptorum Rerum Bohemicarum II*. Praha, 1784. s. 450., *Chronicon anonymi*, in: *Monumenta historica Bohemiae III*. ed. Gelasius DOBNER. Praha, 1774. s. 57.

¹²⁷ *Regesta Imperii VIII*. 1877. s. 61, č. 730a., *Kronika Beneše Krabice z Weitmile* in: *Kroniky doby Karla IV.*, ed. Marie BLÁHOVÁ. Praha, 1987. s. 225.

¹²⁸ *Chronicon Bohemicum Anonymi*. 1784. s. 455.

¹²⁹ *Chronicon anonymi*. 1774. s. 58.

¹³⁰ WEHRMANN. 1937. s. 83, s odkazem na vatikánský archiv, Reg. Avinion. Clementis VI tom. 44, č. 98 BI. 476.

Označení “ducissa Stettinensis” se může zdát překvapivé, vzhledem k tomu, že Pomořansko sice bylo rozděleno na části Wolgast a Štětín, ale Alžběta pocházela z linie wolgastské. I v jiných listinách jsou pomořansko-wolgastští jmenováni jako vévodové Štětína a Rügen: “*bughheflaue, barnym vnd wertzlaue, broderen, hertoghen to stetyn vnd vorften to Ruyen*”.¹³¹ Zmiňovaný Barnim (jedná se o Barnima IV.) se tak sám také nazývá. V té době byla pomořansko-štětínskou vévodkyní Anežka Brunswick-Grubenhagen, manželka vládnoucího vévody Barnima III. a ti v té době neměli ani žádnou dceru, o kterou by se mohlo jednat.¹³² Jediná Alžběta ve štětínské linii kolem této doby byla manželka Oty I., která zemřela již v roce 1318 nebo 1319.¹³³

Alžběta Pomořanská byla v minulosti již jednou zasnoubena, když dovršila věk plnoletosti 12 let, nebo ještě před tím. Její zasnoubení bylo součástí smluv uzavřených 26. července 1358 mezi braniborskými markrabaty z rodu Wittelsbachů, Ludvíkem Římanem a Otou V., a pomořansko-wolgastskými vévody Bogislavem V., Barnimem IV. a Wartislavem V., kdy se prostřednictvím Meklenburského vévody Alberta usmiřují po dlouhotrvajícím konfliktu.¹³⁴ Príměří mělo být zpečetěno tak, že markrabata zaplatí vévodům 13 000 stříbrných marek, Ota V. se ožení s Bogislavovou dcerou „*Jungvrowen Elseken*“, tedy Alžbětou, a města Pasewalk a Torgelow budou ponechána vévodům do zástavy.¹³⁵ K naplnění tohoto zasnoubení nedošlo, smlouva byla ještě toho roku zrušena kvůli novým nepřátelským akcím¹³⁶ anebo kvůli nízkému věku nevěsty, na což by mohlo poukazovat i její označení jako “mladá.”¹³⁷ Věkovou hranici nutnou pro zasnoubení ovšem již dávno překročila a v archivu papežských listin vydaných pro polské království se pro ni nedochoval žádný dispenz.¹³⁸ Vzhledem k tomu, že k uzavření sňatku nikdy nedošlo a nevíme, kdy bylo zasnoubení zrušeno a proč, nelze ze situace vyvodit její přesný věk.

¹³¹ *Codex diplomaticus Brandenburgensis II. Zweiter Haupttheil oder Geschichte der auswärtigen Verhältnisse der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Band 2.* ed. Adolph Friedrich Johann RIEDEL. Berlín, 1845. s. 409, č. MXXII & s. 410, č. MXXIII., Rügen bylo původně dánské knížectví, které pomořansko-wolgastští získali v roce 1325, viz BUCHHOLZ. 1999. s. 115-116. Také Bogislav V. je tak jmenován ve smlouvách o spojení mezi Polskem a Dánskem z roku 1350 viz. WYROZUMSKI. 1986. s. 140.

¹³² WEHRMANN. 1937. s. 65.

¹³³ WEHRMANN. 1937. s. 63.

¹³⁴ Vévodství totiž dlouho spadalo pod feudální svrchovanost braniborského markrabství a vévodové usilovali o vymanění ze závislosti a převedení lenního vztahu přímo k římskému císaři - nakonec úspěšně. BUCHHOLZ. 1999. s. 107-115.

¹³⁵ *Codex diplomaticus Brandenburgensis II.* 1845. s. 409, č. MXXII.

¹³⁶ WILBERTZ. 1987. s. 47.

¹³⁷ ZDRENKA. 1977. s. 3.

¹³⁸ *Monumenta Poloniae Vaticana III. Analecta Vaticana 1202-1366*, ed. Jan PTAŚNIK. Krakov, 1914.

Po nevydařeném zasnoubení byla mladá princezna dále připravována na roli, kterou musí sehrát v dynastické politice a příležitost na sebe nenechala dlouho čekat. Její výchova na vznešeném krakovském dvoře se dobře vyplatila, když si ji za nevěstu vybral právě Karel IV.

Pro císařovu situaci byla Alžběta ideální partií; byla vnučkou nejvlivnějšího ze všech členů nepřátelské koalice, polského krále Kazimíra III., a tím pádem měla příbuzenský vztah i k jeho synovci, uherskému králi Ludvíkovi. Z otcovy strany potom byla spřízněná s dánským králem Waldemarem IV., bratrancem jejího otce (viz obrazová příloha č. 2).

Volba nevěsty se zdála samozřejmá díky jejímu postavení, i s ohledem na to, že v té době moc jiných princezen vhodných pro tento účel nežilo. Jak bylo zmíněno, Kazimírova druhá dcera zemřela bezdětná. Ludvík Uherský se sice po ovdovění znovu oženil v roce 1353 s Alžbětou Bosenskou, ale s novou manželkou se děti dlouho nedočkali.¹³⁹ Ludvík, podobně jako jeho strýc Kazimír, dlouhou dobu stál před hrozbou možného vymření rodu kvůli nedostatku potomků. Pro ten případ musel nástupcem jmenovat svého mladšího bratra Štěpána, vévodu slavonského a chorvatského, ale on i jeho syn Jan, kterého jmenoval po něm, zemřeli předčasně, Štěpán roku 1354 a Jan 1360. Po těchto dvou nešťastných úmrtích zde zbyla jen Štěpánova dcera, dívka o několik let mladší než Alžběta Pomořanská a také sdílející její jméno. Právě po smrti svého bratra byla dokonce jmenována dědičkou uherského království. V roce 1363 ale byla nejspíš moc mladá na potenciální nevěstu císaře, což dokazuje i fakt, že se jí Karel později snažil zasnoubit se svým synem Václavem IV.¹⁴⁰ Na pomořansko-wolgastské straně byla další mladá Alžběta. Jeden ze strýců Alžběty Pomořanské, Barnim IV., měl kromě několika synů také dceru. Mohla být i podobně stará, ale již v roce 1362 byla zasnoubena s vévodou z Meklenburska-Schwerin, a navíc neměla spojení s ostatními členy nepřátelské koalice.¹⁴¹

3.3 Sňatek Alžběty Pomořanské s Karlem IV.

Zasnoubení mezi Alžbětou Pomořanskou a císařem Karlem snad bylo domluveno v podobnou dobu jako smíření mezi znesvářenými stranami, tedy na jaře roku 1363. Svatba byla naplánována narychlo a datum jejího uskutečnění bylo stanoveno na dobu po mírovém jednání v Uherském Hradišti. Odtud Karel odjel přes Kroměříž do Polska¹⁴² a bylo to zde, na

¹³⁹ ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. Londýn/New York, 2001. s. 163, 169.

¹⁴⁰ ENGEL. 2001. s. 169., VELDTRUP. 1988. s. 382-393.

¹⁴¹ WEHRMANN. 1937. s. 87-88.

¹⁴² *Regesta Imperii VIII*. 1877. s. 320 č. 3952, 3953, 3953a.

dvore krále Kazimíra v Krakově, kde se 21. května konala svatba. Většinou nevěsta putovala za budoucím manželem do jeho vlasti, ale císař poněkud vybočoval ze zvyklostí: cestoval do sídel svých nevěst a svatby se konaly na jejich domovské půdě.¹⁴³

Přestože byla svatba císaře, která navíc zpečetřovala smíření, významnou událostí, zprávy soudobých pramenů o jejím uspořádání jsou velmi strohé. Pražský kronikář Beneš Krabice z Weitmile jen v holé větě informaci připojuje k zápisu o smrti Anny Svídnické a samotnému uzavření sňatku moc pozornosti nevěnuje: *“Po její (Anny Svídnické) smrti si císař vzal za manželku Elišku, dceru dcery polského krále Kazimíra.”*¹⁴⁴ O něco podrobnější informace podávají kroniky polské. *“Anno domini 1363 Karolus imperator Romanorum et rex Bohemie Cracoviam veniens contraxit matrimonium cum Elizabeth filia Boguslai ducis Casshubie [...]”*¹⁴⁵, referuje o svatbě kronika z první poloviny 15. století. V zápisu následuje dlouhý výčet hostů, v něm ovšem kronikář i jeho předchůdci a pokračovatelé zaměnili událost se sněmem panovníků, který se udál v Krakově v roce 1364.¹⁴⁶ Alžbětin otec je zde jmenován jako vévoda kašubský - není to poprvé, co tak byl pomořanský vévoda nazván a reflektuje to pozdější původ zprávy. V roce 1368 (formálně 1372) totiž došlo k dalšímu dělení vévodství mezi Bogislavem V., Wartislavem V. a syny jejich zemřelého bratra Barnima IV., v němž Bogislavovi připadlo východní území s hlavním městem Słupsk¹⁴⁷, ležící kolem historického regionu Kašubsko (viz obrazová příloha č. 1).

Prameny sice nezachycují přesné datum, ale lze ho relativně přesně odhadnout podle Karlova itineráře, ve kterém je po poslední zmíněné zprávě z Kroměříže mezera až do 27. května, kdy Karel s Alžbětou vystupují již bok po boku v zápisu městské knihy města Břeh (*Brzeg*), který sděluje, že za pobytu císaře a císařovny byli omilostněni pachatelé vraždy Židů.¹⁴⁸ Odtud manželé pokračovali v cestě přes Vratislav do Prahy.¹⁴⁹ Svatba se tedy musela konat předtím. Břeh navíc leží na cestě z Krakova do Vratislavi, což dále potvrzuje, že se zde zastavili na cestě do Prahy. Na 21. května ten rok padl významný svátek Seslání sv. Ducha neboli Letnice a bylo zvykem v této době pořádat důležité akce, jako právě svatby.¹⁵⁰ Kroniky také nijak blíže nepopisují samotný svatební ceremoniál, ale podle dobových zvyklostí

¹⁴³ NODL. 2014. s. 70.

¹⁴⁴ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 233.

¹⁴⁵ *Annales Sanctae Crucis Polonici*, in: Monumenta Germaniae Historica XVIII. ed. Georg Heinrich PERTZ. Hannover, 1866. s. 684.

¹⁴⁶ Například *Kronika Jana z Czarnkowa*. 1872. s. 630-631. Tento omyl potom převzali i polský kronikář Jan Długosz i pomořanský Thomas Kantzow, viz ZDRENKA. 2001. 165.

¹⁴⁷ BUCHHOLZ. 1999. s. 143.

¹⁴⁸ ZDRENKA. 2001, s. 167.

¹⁴⁹ *Regesta Imperii VIII*. 1877. s. 321 č. 3954, 3955, 3956.

¹⁵⁰ ZDRENKA. 2001, s. 166.

bychom na takovéto slavné události očekávali kromě samotného svatebního obřadu a následné svatební noci i velkolepé slavnosti, trvající několik dní.¹⁵¹

Není známo, že by se žádalo o dispenz kvůli příbuzenskému vztahu mezi manžely. Pokrevně příbuzní sice nebyli, ale byli sešvagřeni, což bylo podle kanonického práva stejně relevantní (bral se ohled i na příbuzné partnera, i zesnulé). Sešvagřeni byli ve třetím a čtvrtém stupni – Alžběta byla třetí sestřenicí Karlovy druhé manželky Anny Falcké, a druhá sestřenice jeho třetí ženy Anny Svidnické. Ve vzájemně propletených panovnických rodech bylo často těžké určit stupeň příbuzenství jejich příslušníků, obzvlášť když se museli brát v úvahu i příbuzní do čtvrtého stupně bývalých partnerů. Tato skutečnost poukazovala na praktickou neproveditelnost kanonických předpisů.¹⁵²

Smlouva o zasnoubení ani smlouva svatební se nedochovala, nevíme tedy přesné podmínky svazku a co do něj obě strany přinášely. Pomořanský kronikář Tomáš Kantzow pouze zmiňuje, že Alžbětino věno v hodnotě 100 000 uherských zlatých z většiny vyplatil Kazimír.¹⁵³ Cíle a možné motivace k uzavření sňatku lze odhadnout podle situace; z úhlu pohledu mužských představitelů obou stran, kteří spolu vyjednávali. Ze strany nevěsty to byl spíš Kazimír než její otec, kdo vedl jednání, vzhledem k jeho zvýšenému zájmu o vnoučata; i pro Karla měla Alžběta význam spíš jako vnučka polského krále než jako dcera vévody. Jako *“dceru dcery polského krále Kazimíra”* ji také představuje kronikář Beneš Krabice z Weitmile.¹⁵⁴ Hlavní iniciativu pro uzavření sňatku lze připsat Karlovi, i když samotné místo konání svatby napovídá, že Kazimír byl jistě také aktivním účastníkem vyjednávání.

Karel sňatkem sledoval hned několik cílů, jak krátkodobých, souvisejících s momentální situací, tak dlouhodobých. Na většině z nich se historici shodují.¹⁵⁵ Momentálním politickým cílem bylo rozbití nepřátelské koalice a odvrácení okamžitého nebezpečí, sňatek měl působit jako zpečetění usmíření a spřátelení znesvářených stran. Jak můžeme uvážit podle data jeho konání těsně po domluvení onoho usmíření, byl nejspíš vyjednáán ve stejnou dobu jako smír, ale svatba se konala ještě před domluvenou arbitráží. Karel zde znovu ukázal své diplomatické schopnosti a využil sňatek jako politický nástroj k dosáhnutí smíru, podobně

¹⁵¹ Podrobnější popis, jak takový ceremoniál v pozdně středověké Evropě vypadal, viz NODL. 2014. s. 87-96.

¹⁵² VELDTRUP. 1988. s. 107-108.

¹⁵³ *Pomerania*. 1908. s. 287., LUDWIG. 2011. s. 291., WILBERTZ. 1987. s. 48.

¹⁵⁴ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 233.

¹⁵⁵ V této práci citovaných: SPĚVÁČEK 1980 & 1986, VELDTRUP 1988, WILBERTZ 1987, ZDRENKA 1977.

jako v roce 1349, kdy sňatkem s Annou Falckou získal na svou stranu rýnského kurfiřta a rozbil tak nepřátelský tábor Wittelsbachů.

Jedním z Karlových dlouhodobých cílů byla možná naděje na polský trůn. Kazimír i jeho designovaný nástupce Ludvík postrádali dědice, jak již bylo řečeno. Ludvík se dočkal dcer až o mnoho let později, což znamenalo, že jedinými legitimními dědici polského trůnu byla Kazimírova vnoučata Alžběta a Kažko, jehož se snažil prosadit jako svého nástupce. Skutečnost, že po Kazimírově smrti Ludvík Uherský jeho závěť nedodržel, suverénně se chopil polského trůnu a Kažkovi ponechal jen jedno z jemu odkázaných území¹⁵⁶, v dané chvíli samozřejmě nikdo nevěděl.

Další cíl, který Karel sňatkem s Alžbětou Pomořanskou sledoval, souvisel s novou orientací jeho expanzivní politiky na sever říše: snaha získat Dolní Lužici a především braniborské markrabství, s nímž pomořansko-wolgastští vévodové sousedili. Navázání přátelských vztahů posílených rodinnými vazbami mu otevíralo cestu k jejich podpoře či aspoň zachování neutrality. Obojí bylo pro císaře v této hře žádoucí.¹⁵⁷

Ke vstupu do nového manželství Karla nevedly jen politické důvody, ale i praktické důvody osobní povahy. Před necelými jedenácti měsíci ztratil svou třetí ženu Annu Svídnickou, která sice dala život dceři Elišce a dlouho očekávanému synu Václavovi, ale jinak měl Karel relativní nouzi o potomky, obzvláště o mužské. Kromě jmenovaných dětí Anny Svídnické žila z předchozích manželství jediná dcera Kateřina, vdaná za Rudolfa IV. Habsburského. U vytouženého syna navíc vůbec nebylo samozřejmostí, že se dožije dospělosti. Karel jistě se zármutkem vzpomínal na svého prvního syna, kterého přivedla na svět jeho druhá manželka Anna Falcká a který také dostal jméno Václav, ale nedožil se druhého roku života. Anna Svídnická potom zemřela při porodu dalšího chlapce. Císař se navíc pomalu blížil k padesátce a tudíž nebylo času nazbyt. Alžběta Pomořanská byla mladá a statná a mohl s ní tedy doufat v další potomky, nejlépe syny.

Když z toho sňatku Karel čerpal takové výhody, zůstává otázkou, co musel udělat na oplátku a co ze spojení měla polská strana kromě navázání příbuzenství s císařem. Historik Joachim Zdenka sňatek z polského pohledu hodnotí negativně, s rozumnou argumentací. Jak se rozšiřovala sféra vlivu císaře Karla, bylo polské království stále více obkloповáno a na severu hrozilo nebezpečí ztráty přístupu k Blatskému moři, a tudíž

¹⁵⁶ BUCHHOLZ. 1999. s. 155.

¹⁵⁷ VELDTRUP. 1988. s. 378.

odříznutí od severského obchodu. Svazek s císařem ale přinášel i pozitiva, jinak by s ním Kazimír nesouhlasil a nenabídl pro místo jeho uzavření svůj vlastní dvůr. Možná totiž doufal v podporu či aspoň neutralitu císaře v jeho konfliktu s Řádem německých rytířů.¹⁵⁸

Ze strany pomořanských vévodů potom bylo uzavření sňatku vyvrcholení dobrých vztahů, které s Karlem IV. pěstovali už od jeho nástupu k moci. Vévodové se dlouho snažili získat své území jako říšské léno a vymanit ho tak z lenní svrchovanosti braniborských Wittelsbachů; Karel jim z pozice římského krále vyhověl v roce 1348 a udělil Barnimovi III. Štetínskému a jeho bratrancům z Pomořanska-Wolgast (mezi nimi i Bogislavu V.), jejich území v léno. Po nabytí císařského titulu výrok potvrdil.¹⁵⁹

Jakou roli tedy Alžběta hrála jako manželka římského císaře a českého krále? Konkrétní příklad lze do jisté míry i zobecnit, neboť stát se manželkou urozeného pána byl často předepsaný životní úkol dívek ze šlechtických rodin. V první řadě byl důležitý politický význam samotného uzavření manželství, kde akt značil zpečetění politického spojení. V tomto směru sice působila spíše pasivně, zatímco sňatek domlouvali mužští představitelé její rodiny, ale svým původem dala uzavření svazku význam. V otázce politického významu tedy musíme odpověď znovu hledat z úhlu pohledu mužských aktérů, v rámci kontextu této práce hlavně Karla IV. V krátkodobém měřítku císař slavil úspěch, nepřátelská koalice se opravdu rozbila, jak potvrdil smírčí výrok arbitráže Bolka Svídnického a krále Kazimíra, pronesený 12. prosince ještě toho roku, po němž došlo k usmíření mezi lucemburskou a habsburskou stranou následujícího února.¹⁶⁰ Ale nebylo to naposledy, kdy se tato nepřátelská koalice zvedla proti Karlovi; obnovila se na začátku 70. let, kdy sílilo Karlovo úsilí získat Braniborsko.¹⁶¹ Dlouhodobé snahy rozšířit lucemburskou sféru vlivu se naplnit nepodařilo. Polského království se po Kazimírově smrti chopil Ludvík Uherský a potom se i dočkal vlastních dcer, které, s velkou zásluhou jejich matky Alžběty Bosenské pokračovaly na obou jeho dědičných trůnech. K Uherskému království se probojoval až Karlův a Alžbětin syn Zikmund, a to až po dlouhých potížích.¹⁶²

To nás ale přináší k další rovině role manželky, možná té nejdůležitější, což byla role rozmnožitelky rodu. Jako manželky panovníka bylo jejím hlavním úkolem přivést na svět

¹⁵⁸ ZDRENKA. 1977. s. 10-11.

¹⁵⁹ LUDWIG. 2011. s. 288., BUCHHOLZ. 1999. s. 107-115.

¹⁶⁰ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 378-380.

¹⁶¹ SPĚVÁČEK. 1986. 63.

¹⁶² VELDTRUP. 1988. s. 404. V záležitosti polsko-uherského dědictví zajde do detailů podkapitola věnovaná Zikmundovi.

mužského dědice, který bude moct jednou převzít vládu po svém otci. V této době Karel dědice již měl, ale jen jednoho, a Karel jistě toužil po dalších potomcích, které by mohl využít ve sňatkové a expanzivní politice. Tento úkol Alžběta nejen splnila, ale předčila. Podrobněji bude o jejich dětech a o Alžbětině angažování v jejich životech pojednáno v samostatné kapitole.

Stojí za to zamyslet se i nad lidskou stránkou manželského vztahu. Jak spolu mohli v diplomaticky smluveném svazku manželé reálně vycházet? Svědectví o mezilidských vztazích a jejich každodenních projevech ze života císařského páru bohužel nemáme, ale podle různých indicií si můžeme o jejich vztahu vytvořit představu. Již věkový rozdíl mezi manžely o leccem vypovídá. Alžběta byla v době uzavření sňatku šestnáctiletá, možná ještě patnáctiletá dívka, zatímco Karlovi bylo dobrých 47 let. Na středověké poměry to nebyl rozdíl tak šokující; v případě, kdy postarší vdovec znovu vstoupí na sňatkový “trh”, kde jsou jediné nezadané mladé princezny, je to velmi typické. Přece mezi osobami vzdálenými od sebe 30 let nelze předpokládat vztah rovnocenných partnerů. Navíc je velmi pravděpodobné, že se poprvé setkali až na svatbě, kde si měli vyměnit sliby věrnosti. Praxe také obvyklá v nejvyšších společenských kruzích, ale z lidského hlediska jistě nepříjemná.

Alžbětu také čekal úkol, se kterým se musely potýkat všechny princezny provdané za urozeného pána do zahraničí, a to bylo soužití s novým prostředím, kam se za manželem přestěhovaly. Po svatbě se novomanželka rozloučila se svým domovským zázemím a spolu s manželem vyrazila na cestu do jeho sídla v Praze. Pro Karla to byla cesta zpáteční, pro Alžbětu to bylo jakési “opuštění hnízda”, cesta do cizí země, se kterou se nyní jako manželka jejího vládce musela sžít. Nemusela ale domov opustit sama, mohla si s sebou přivést několik členů svého zázemí, alespoň ženskou část doprovodu a popřípadě osobního zповědníka.¹⁶³ Podobně jako Karlovy předchozí manželky, které se za ním také musely přestěhovat do Čech, přijela do země s vlastním doprovodem, část z něj s ní zůstala a část se navrátila zpět. Otázka rozdílů mezi českým a polským dvorským prostředím by tvořila samostatné téma, přesahující záměr této práce, ale vzhledem ke geografické blízkosti obou zemí a kulturní podobnosti střeoevropských královských dvorů lze předpokládat, že dezorientující změna to pro Alžbětu nebyla. S dorozumíváním nejspíš také problémy neměla. Je otázkou, zda se na pomořanském dvoře mluvilo jinak než německy, ale vévodství příslušelo k Římské říši a vévodové se často museli domluvit s německými sousedy, takže znalost tohoto jazyka je velmi pravděpodobná.

¹⁶³ NODL. 2014. s. 94.

Polština, rodný jazyk její matky i dvorského prostředí, kde vyrůstala, byl ve 14. století velmi blízký jazyku českému, takže přiučit se mu jí jistě nedělalo problém.

V soužití s novým domovem tedy překonala zábrany, a i přes zdánlivě nerovnoměrný vztah s Karlem manželé snad našli cestu k vzájemnému respektu a manželství bylo podle všeho harmonické. Alžběta svému choti projevovala nejvyšší úctu, jak píše kronikář Beneš Krabice z Weitmile ve slavné pasáži o její fyzické síle a schopnosti lámat podkovy a nože vlastníma rukama, po čemž ovšem autor přidává, že se tím nechlubila a “*neukazovala [svou sílu] často, ale jen když pan císař poručil.*”¹⁶⁴ Kronikář potom pokračuje a zaznamenává další výmluvnou epizodu, která ukazuje, že Alžběta možná naplnila i tu funkci manželky, která z politického hlediska nebyla důležitá a ani nebyla cílem sňatku, ale byla jistě vítaná, a to bylo navázání skutečného lidského vztahu. Roku 1371 totiž zestárlého a nemocemi sužovaného Karla zasáhla při pobytu na Karlštejně tak vážná nemoc, že se lékaři s Alžbětou báli o jeho život. Když manželka viděla, že lékaři jejímu choti nepomáhají, rozhodla se obrátit na světce a podnikla pěší pouť dlouhou necelých 30 kilometrů z hradu Karlštejn do svatovítské katedrály v Praze k hrobu sv. Zikmunda, kde obětovala značné množství zlata. Po tomto daru se světcovým přičiněním císař uzdravil.¹⁶⁵ Zpráva je nepochybně motivována snahou šířit kult sv. Zikmunda, jehož ostatky Karel před několika lety získal a slavnostně přivezl do Prahy a následně ho prohlásil zemským patronem,¹⁶⁶ ale, stejně jako zpráva první je podložena skutečností, že Beneš z Weitmile byl členem Karlova dvora a očitý svědek mnoha událostí, které popisuje. Kroniku také psal z Karlovy iniciativy a pod jeho dohledem, neboť si císař velmi zakládal na reprezentaci své osoby i vlády,¹⁶⁷ a pokud by se jeho manželka vyznačovala silou a zároveň pokorou a naprostou oddaností, jistě by pro něj bylo žádoucí, aby tak vešla do historického povědomí.

Dalším dokladem harmonického soužití je skutečnost, že Alžběta přejala Karlovu horlivost ve sbírání svatých relikvií. Sama ji projevovala při návštěvách měst Magdeburg v roce 1377 a Dortmund o rok později. V obou městech požádala vidět relikvie místního světce s plánem část ostatků si nechat. V Magdeburku návštěvu hrobky odložili na druhý den a biskup jí zároveň odmítl půjčit 100 marek, zhrzena se tedy vrátila do Tangermünde, v Dortmundu jí však vyhověli a získala část relikvií sv. Reinolda.¹⁶⁸

¹⁶⁴ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 243.

¹⁶⁵ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 244.

¹⁶⁶ KAVKA. 2002. s. 130.

¹⁶⁷ *Kroniky doby Karla IV.* 1987. s. 557.

¹⁶⁸ LUDWIG. 2011. s. 295.

Podobně jako její předchůdkyně i Alžběta doprovázela Karla na cestách, v roli panovnice bylo její povinností reprezentovat královskou/císařskou moc po boku manžela. Panovník byl obvykle neustále na cestách, jeho osobní účast totiž hrála významnou společensko-reprezentativní roli.¹⁶⁹ V porovnání s Alžbětinou přímou předchůdkyní Annou Svídnickou ale cestovala o něco méně, často zůstávala v Praze, zřejmě kvůli těhotenství. Naprostou většinu dětí porodila v Praze, možná z Karlova přání, neboť po traumatu ze ztráty Anny při porodu nechtěl riskovat zdravotní komplikace. Alžběta ale také najela dost svých vlastních mil. Kromě cesty do Říma, o které bude pojednáno v následující kapitole, doprovázela svého manžela v roce 1372 na cestě z Cách přes Kolín, 1375 do Lübecku, 1376 do Cách na korunovaci Václava, v posledních letech Karlovy vlády s ním trávila hodně času v novém sídle v Tangermünde, ale z neznámých důvodů se nezúčastnila třeba jeho cesty, která se ukázala být jeho posední, do Francie v letech 1377-78.¹⁷⁰

Dalším úkolem, specifickým pro manželku panovníka, je spojen s vladařskou funkcí: spoluvláda po boku manžela jako *consors regni*. Nebyla to reálná vláda nad lidem, ta náležela panovníkovi, funkce panovnice spadala spíš do sféry reprezentace královského/císařského majestátu. O této roli bude také pojednáno v samostatné kapitole zaměřené na Alžbětinu pozici jako panovnice.

3.4 Alžběta Pomořanská po boku císaře

3.4.1 Korunovace českou královnou a římskou císařovnou

Uzavřením sňatku s Karlem IV. se Alžběta Pomořanská stala českou královnou a římskou císařovnou, vstoupila totiž do společenství nejen osobního, ale politického a s manželem sdílela tituly. Začala je používat hned po sňatku, ještě před korunovací. Již na cestě ze svatby do Prahy tak byla jmenována jako “císařovna” spolu s císařem v již zmiňovaném zápisu v městské knize města Břeh.¹⁷¹ Korunovace ale byla nezbytným ceremoniálem, který měl důležitou funkci: v případě korunování nového krále funkci konstitutivní, v tomto případě se jednalo spíš o akt reprezentativní.¹⁷²

¹⁶⁹ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 527.

¹⁷⁰ WILBERTZ. 1987. s. 52.

¹⁷¹ ZDRENKA. 2001. s. 167.

¹⁷² ŽŮREK, Václav. Korunovace českých králů a královen, in: NODL, Martin a František ŠMAHEL (eds.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha, 2014. s. 57., KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV.* Praha, 1993. s. 80.

Českou královnou byla Alžběta korunována brzy po svatbě, týden potom, co s novým manželem přijeli do Prahy. S její korunovací se neotálelo, ale přece jí něco předcházelo: nejdřív byl totiž korunován českým králem teprve dvouletý syn z Karlova předchozího manželství Václav, a až tři dny po něm byla českou královnou korunována Alžběta.¹⁷³

Korunovace dítěte nebyla pro středověk nijak neobvyklá, ale docházelo k tomu většinou jen v případě, že předchozí král zemřel předčasně a nebyl k dispozici jiný následník. Nad dvouletým nemluvnětem sedícím na výsostném královském trůnu ještě za života svého otce se již zvedala obočí.¹⁷⁴ Pokusit se vysvětlit takový bizarní úkaz lze jen hypoteticky, ale historikové se většinou shodují na pár možných zdůvodnění. Nejpravděpodobnější se zdá, že Karel tím chtěl zajistit primární nástupnictví svého prvorozeného syna na český trůn před potomky, kteří by v budoucnu vzešli z manželství s Alžbětou. Karel sice doufal, že se dalších potomků dočká, ale chtěl předejít možným následnickým sporům.¹⁷⁵ Další důvod mohl být čistě pragmatický: tím, že titul českého krále přenesl na syna, již Karel nemusel v říši vystupovat pod oběma tituly císaře a krále zároveň, což bylo ošemetné obzvláště při uzavírání smluv.¹⁷⁶ Také to zapadalo do Karlovy nedočkavé snahy ověřit syna různými tituly: v lednu následujícího roku je v listinách jmenován nejen jako český král, ale dokonce i jako braniborský markrabě.¹⁷⁷

I v minulosti Karel ukázal, že je schopen upravit tradici pro Václava, již při jeho křtinách: do Norimberku Karel povolal pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, přestože místně příslušný byl arcibiskup mohučský, aby obřad vykonal jeho “vlastní” metropolita a zdůraznil tak dosah Karlovi moci a Václavovo české dědictví.¹⁷⁸

Provedení korunovací v různé dny nejspíš mělo i symbolickou rovinu. 15. června je svátek sv. Víta, českého zemského patrona a 18. června byla neděle, což byl obvyklý termín pro konání významných obřadů při slavnostní mši.¹⁷⁹ Karel věnoval velikou pozornost symbolickému významu svátků a často plánoval klíčové akty právě tak, aby byly provedeny v den svátku a tím byla zdůrazněna jejich důležitost, například slavnostní vjezd do města, položení základního kamene nové stavby, svatba a v tomto případě korunovace. Je tedy

¹⁷³ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 233.

¹⁷⁴ BOBKOVÁ. *IV. a*. 2003. s. 540., ŽŮREK. 2014. s. 25.

¹⁷⁵ BOBKOVÁ. *IV. a*. 2003. s. 631., KAVKA. 2002. s. 124., WILBERTZ. 1987. s. 48., SPĚVÁČEK. 1986. s. 45.

¹⁷⁶ KAVKA. 2002. s. 124., KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I*. 1993. s. 200.

¹⁷⁷ SPĚVÁČEK. 1986. s. 49.

¹⁷⁸ KAVKA. 2002. s. 116.

¹⁷⁹ ŽŮREK. 2014. s. 25.

pochopitelné, že by na svátek zemského patrona chtěl dát korunovat svého jediného syna a dědice, do kterého vkládal tolik nadějí a tím dát najevo nadřazenost Václava královského postavení.

Přidala bych další potenciální vysvětlení: možná se v té době již pomalu ukotvila tradice korunovat nejdřív samostatně krále a až potom královnu. Původně bylo zvykem korunovat pár spolu, během jedné mši, kdy korunovace královny bezprostředně následovala po korunovaci krále. To ale ve 14. století často nebylo z praktických důvodů možné. První výjimkou byla Eliška Rejčka, která se provdala za ovdovělého krále Václava II., logicky tedy musela být korunována samostatně. Výjimka se ale časem stávala pravidlem: Jan Lucemburský a po něm i Karel IV. také ovdověli, Karel dokonce třikrát, a oženili se znovu, jejich nové manželky tedy také vyžadovaly samostatné korunovace. Tato skutečnost tradici poznamenala natolik, že i nadále byly páry korunovány odděleně, nejdřív král a až druhý den po něm královna, i když mohli obřad podstoupit společně, například v případě manželky Jiřího z Poděbrad Johany z Rožmitálu a potom manželky Ferdinanda I. Habsburského Anny Jagellonské.¹⁸⁰ V případě korunovace Alžběty a Václava IV. ale hypotéza naráží na fakt, že se nejednalo o nový královský pár, ale o novou manželku stávajícího krále a o jejího nevlastního syna. Přece myslím, že je nutné zmínit, jak výjimečné byly české královské korunovace ve 14. století. Hypotézu můžeme zakončit konstatováním, že korunovace zůstává bizarní.

Ze soudobých pramenů se nedozvídáme, jak okolí na dětskou korunovaci, do té doby v českých zemích neznámou, reagovalo. Je možné, že aspoň někteří s aktem nesouhlasili, jak by naznačoval formulářově dochovaný fingovaný list Václava adresovaný otci, ve kterém sám projevuje pochybnosti. List je spojován s pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic nebo s kancléřem Janem ze Středy. Odpor vysoce postavených učenců by nijak nepřekvapoval; slavnostní obřad prováděný na dvouletém dítěti na ně mohl působit, že znevažuje svátost korunovačního aktu.¹⁸¹ Přes jakýkoli odpor se však korunovace nakonec uskutečnila.

Korunovace následníka za života vládnoucího krále byla také výjimečností, ale úplně neznámá nebyla. V minulosti Přemysl Otakar I., kterému se jako prvnímu podařilo získat dědičný královský titul, nechal roku 1228 korunovat svého syna Václava ještě za svého života, právě aby čerstvě nabytý královský titul pojistil.¹⁸² Václav IV. také nebyl poslední. V budoucnu stejný akt provedl Vladislav Jagellonský, když svého též dvouletého syna Ludvíka

¹⁸⁰ ŽŮREK. 2014. s. 36.

¹⁸¹ SPĚVÁČEK. 1986. s. 46., KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I.* 1993. s. 200.

¹⁸² ŽŮREK. 2014. s. 19.

dal korunovat v roce 1509. S růstem vlivu zemské obce se takové pojistky panovníkovi prosazovaly obtížněji a Ferdinandovi I. korunovací syna Maxmiliána stavové povolili pouze pod podmínkou dovršení vyššího věku.¹⁸³

Průběh samotné korunovace byl pevně stanovený ceremoniál, ideový program, který prezentoval postavení krále a královny ve společnosti. Karel dal obřad kodifikovat v korunovačním řádu, sestaveném v době kolem své vlastní korunovace českým králem po boku Blanky z Valois.¹⁸⁴ Modlitby v jednotlivých částech obřadu vyjadřují panovnický ideál, vyzdvihují, jaké vlastnosti by měli král a královna mít a ukazují je na příkladech biblických postav. Řád byl sestaven pro současnou korunovací krále a královny v jednom obřadu, takže ke korunovacím Karlových dalších manželek musel být upraven. Nevíme přesně jak, ale i tak lze předpokládat, že řád udával obecný postup a lze podle něj vytvořit představu, jak obřad probíhal. Rozdílné funkce krále a královny vyniknou při krátkém popisu obou obřadů, s přihlédnutím na odlišnosti.

Na začátku celého obřadu korunovace českého krále stála volba a potom aklamace, kdy lidé volbu potvrzovali hlasitým svoláním. V sakrálním obřadu krále vysvětil celebrující arcibiskup, zatímco pronášel modlitby prosící Boha, aby králi požehnal stejně jako biblickým králům Davidovi a Šalamounovi: aby mu vnukl spravedlnost a aby král vždy odešel z boje vítězný. Arcibiskup pak krále pomazal posvěceným olejem na hlavě, na prsou a na lopatkách. Pomazání demonstruje, že panovník byl k vládě vybrán z boží milosti.¹⁸⁵ Poté byl speciálně pomazán na ruku, čímž byl oprávněn ke správě království a jeho lidu. Od arcibiskupa přijal korunovační insignie, nejdřív meč, symbolizující královu úlohu bojovníka a ochránce své země: podle řádu si měl v tu chvíli uvědomit, že s mečem přijímá království. Dále mu arcibiskup předal náramky, prsten, žezlo a jablko. Nakonec mu na hlavu vložil korunu a král usedl na trůn, odkad' přijal od lidí hold, a kde také složil slib králů.

Obřad korunovace královny byl velmi podobný s tím, že v něm scházely některé části spojené s korunovaci vládnoucího panovníka. Královna nebyla volena a obřad tedy začal rovnou požehnáním. Modlitby pronášené v této části vyzdvihovaly její úkol mateřský, prosily, *“ať zaslouží být obtěžkána a potěšena plodem ve svém lůně, jako ctihodné a blažené ženy Sára a Rebeka, Lea a Ráchel”*¹⁸⁶ a aby přivedla na svět dědice království. Potom byla také

¹⁸³ ŽŮREK. 2014. s. 32.

¹⁸⁴ *Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum*, eds. Jiří KUTHAN a Miroslav ŠMIED. Praha, 2009.

¹⁸⁵ ŽŮREK. 2014. s. 38.

¹⁸⁶ *Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum*. 2009. s. 255.

pomazána a v této pasáži bylo v korunovačním řádu připomenuto, že královnina košile i šaty musí být zepředu i zezadu otevřeny až k pasu; nic takového u řádu korunovace krále zdůrazněno nebylo, nejspíš byla úprava jeho šatu pro umožnění pomazání tak samozřejmá, že ji nebylo potřeba zmiňovat. Královně nejspíš ze slušnosti držely dvě ženy přes hrud' závoj, jak ukazuje iluminace korunovačního řádu francouzského krále Karla V.¹⁸⁷ I královnou arcibiskup pomazal na hlavě, na hrudi a na lopatkách. Již ne na rukou jako krále; nebyla posvěcena k vládě nad lidem. Její korunovační insignie se také lišily od králových: převzala pouze prsten, žezlo a prut s tím, že její žezlo bylo malé a mělo jinou podobu než královo, a celá tato část proběhla bez modliteb. Nakonec přijala korunu s tím rozdílem, že královi korunu dávali na hlavu spolu s arcibiskupem biskupové a královně jí přidržovali šlechtici. Na závěr byla uvedena na trůn, hold však nepřijímala a slib také skládal pouze král. Celý obřad byl uzavřen čtením z evangelia a mše byla zakončena.

Stojí za to se pozastavit i nad sémantickou rovinou korunovačního řádu, pod konkrétními pojmy se totiž skrýval rozdílný význam. Král byl vysvěcen (*consecratio*), zatímco královna byla požehnána (*benedictio*). Sakrální obřad zrcadlil způsob, kterým byli jmenováni církevní hodnostáři¹⁸⁸ a jelikož i církevní hodnosti rozlišovaly mezi muži a ženami, král byl vysvěcen jako kněz a královna byla požehnána jako abatyše. Když arcibiskup pokládal králi korunu na hlavu, vyzýval ho, aby přijal “*korunu království*” (*coronam regni*), kdežto královnou vyzval, aby přijala “*korunu slávy*” (*coronam glorie*). Zřejmě to reflektovalo jak rozdílné postavení, tak i skutečnost, že král a královna měli oba vlastní korunu. Jak bylo vysvětleno v kapitole o Blance z Valois, nově zhotovená svatováclavská koruna byla určena pouze pro krále a o královně v její spojitosti nebyla zmínka. I podle samotného řádu je evidentní, že při obřadu měli mít oba vlastní korunu z pasáže o konečné části obřadu, kdy při čtení evangelia měli král a královna odložit své koruny (“*coronas suas*”) v množném čísle.¹⁸⁹

Specifikem pro obřad korunovace královny byla účast abatyše kláštera sv. Jiří na Pražském hradě. Účast konkrétní církevní představené nemá jinde v Evropě obdoby. Stojí za tím jejich významné postavení, které pochází již z doby přemyslovské, kdy se abatyši často stala členka královského rodu. Zřejmě byla její účast na královské korunovaci tradicí dost starou a významnou, že jí Karel zanesl do svého korunovačního řádu: při uvedení královny na

¹⁸⁷ ŽŮREK. 2014. s. 39.

¹⁸⁸ ŽŮREK. 2014. s. 39.

¹⁸⁹ PACOVSKÝ, Karel. *Svatojirské abatyše a korunovace českých královen*: bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D. Praha, 2016. s. 32., *Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum*. 2009. s. 260-261.

trůn jí doprovází "ctihodná paní abatyše kláštera svatého Jiří na Pražském hradě, z řádu svatého Benedikta, která kvůli svému důstojenství musí být povolána a požádána a korunovace královny se musí vždy účastnit."¹⁹⁰ Otázce, jakou funkci při obřadu plnily, se více věnoval Karel Pacovský ve zde citované bakalářské práci a následně v publikovaném článku.¹⁹¹

Podstoupit takto významný obřad bylo pro šestnáctiletou dívku jistě psychicky i fyzicky náročné, do svého nového království přijela teprve před týdnem, nemluvě o bizarní situaci, kdy tři dny před vlastní korunovací shlédla korunovací dvouletého dítěte. Výchova na královském dvoře ji však jistě na úlohu, kterou v obřadu sehrála, dobře připravila.

Po přijetí české královské koruny si Alžběta musela několik let počkat na korunovaci římskou císařovnou; obou titulů sice nabyla již sňatkem s Karlem IV., ale i v tomto případě bylo žádoucí provést korunovaci. Římskou královnou nikdy korunována nebyla, nejspíš se k tomu nenabídla vhodná příležitost, nebo se Karel soustředil pouze na korunu císařskou. Cesta za její korunovací byla spletitá a odehrávala se v mnohem širších souvislostech, které se jí přímo netýkaly. Karel se totiž dlouho snažil navrátit papežskou kurií do Říma z jejího avignonského přesídlení. Vzhledem ke složitosti celé záležitosti ji zde vyložím pouze ve zkratce. Příležitost papeže vrátit do Věčného města se nabídla v roce 1360, kdy byla Francie oslabena v důsledku vyčerpání válkou s Anglií, a byl dojednán mír v Brétigny. Papež Inocenc VI. návrh k přesídlení odmítl, ale o několik let později se naskytla další příležitost s novým papežem Urbanem V. Karel s ním projednal plán při návštěvě Avignonu roku 1365.¹⁹² Pro průchod Itálií bylo potřeba zajistit bezpečnost na cestě, protože po Francii a po Itálii řádili žoldnéři, kteří byli po uzavření míru bez práce. Karel tedy musel zajistit vojenský doprovod pro sebe i pro papeže.¹⁹³

Původní plán proti žoldněřům se časem obrátil proti Visconti, pánům z Milána; ti měli zájem zmařit obnovení papežského státu v Římě, protože by narušoval obchodní spoje mezi Milánem a středo- a jihoitalskými městy.¹⁹⁴ Původně cesta byla naplánována tak, že císař vystoupí jako "zachránce" a papeže uvede do města, ale 16. října 1367 papež vstoupil do Říma bez Karlovy pomoci, takže tažení bylo degradováno na pouhý doprovod. Císař se ale

¹⁹⁰ *Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum*. 2009. s. 261.

¹⁹¹ PACOVSKÝ, Karel. *Úloha svatojiřských abatyší při korunovacích českých královen*, in: *Folia Historica Bohemica* 32, 2017, s. 151-178.

¹⁹² OBŮRKOVÁ, Radka. *Druhá římská jízda Karla IV.: diplomová práce*. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc. Praha, 2013. s. 19.

¹⁹³ OBŮRKOVÁ. 2013. s. 20n.

¹⁹⁴ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) I*. 1993. s. 153.

rozhodl z tažení vytěžit co nejvíc, přeci pro něj měl vlastní důvody; mezi nimi byla právě císařská korunovace Alžběty.¹⁹⁵

Z Prahy na římskou jízdu císařský pár vyrazil v Květnou neděli 2. dubna 1368.¹⁹⁶ Vzhledem k vojenskému charakteru výpravy císařovna nejspíš cestovala sama s vlastním doprovodem, jen občas byli ve městech přijímáni oba jako pár.¹⁹⁷ Na cestě je doprovázela i Karlova dcera Kateřina, překvapivě sama bez manžela,¹⁹⁸ a často ženy pobývaly na cestě spolu. Například když 12. května císař rozbil tábor nedaleko Trevisa,¹⁹⁹ kam Alžběta s Kateřinou přijely 10. června a odtud potom odjely do Mantovy, kde je hostila místní rodina Gonzagů. Karel se tam potom stáhnul z neúspěšného tažení a zůstali tam až do srpna.²⁰⁰

Mezi zářím a říjnem se ubytovali v Sieně v paláci Salimbeniů, stejně jako při Karlově první římské jízdě. Cestovní náklady a rostoucí drahota ve městě Karla přiváděla do stále větší finanční tísně a musel dokonce zastavit jednu ze svých korun. Shodou událostí se dostala do rukou Florencie, která proti Karlovi držela nepřátelský postoj. Alžběta se v Sieně zdržela déle a za pomoci sienských bankéřů se jí podařilo korunu vyplatit zpět.

Karel potom vyjel napřed, setkal se s papežem ve Viterbu a potom vjel do Říma, zatímco se papež úmyslně zdržel, aby tím vynikl jeho slavný příjezd. Do Věčného města papež přijel 21. října a Karel ho slavnostně přivítal.²⁰¹

29. října přijela do Říma Alžběta. Před branami ji uvítal římský senátor, zástupci římské šlechty a kardinálové, za branou pak římský klérus. Pod baldachýnem ji dovedli k papeži a ona mu podle tradice políbila prsten a střevíc. Alžběta byla ubytována v nějakém neznámém domě poblíž baziliky sv. Petra, zatímco Karel byl ubytován v domě kanovníků.²⁰² Datum jejího příjezdu nejspíš bylo naplánováno tak, aby se samotný obřad korunovace mohl konat na svátek Všech svatých; již bylo podotknuto, že Karel často plánoval důležité akty na svátky, aby vynikl jejich symbolický význam.

Císařská korunovace Alžběty Pomořanské byla nanejvíc unikátní: byla to první korunovace v celém 14. století, kterou v Římě vykonal sám papež a také Alžběta byla pouze druhou (a poslední) císařovnou, která byla korunována sama bez císaře. Již od korunovace

¹⁹⁵ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 55., BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 392-393.

¹⁹⁶ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 69.

¹⁹⁷ WILBERTZ. 1987. s. 52.

¹⁹⁸ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 396.

¹⁹⁹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 72.

²⁰⁰ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 74.

²⁰¹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 78.

²⁰² KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 79., OBŮRKOVÁ. 2013. s. 44.

Oty I. spolu s jeho manželkou Adélou v roce 962 trvala tradice korunovat pár v jednom ceremoniálu a k výjimkám docházelo jen pokud to nebylo prakticky možné, tedy pokud král ještě nebyl ženatý nebo naopak již ovdověl. Samostatně byly korunovány jen dvě císařovny: Beatrix Burgundská, druhá manželka Fridricha Barbarossy v roce 1167 a Alžběta Pomořanská.²⁰³ Vzhledem k předchozí tradici společné korunovace musel být upraven dosavadní korunovační řád; tato úprava se bohužel nedochovala, i když později sloužila jako předloha pro korunovace budoucích císařoven. Alžbětinu korunovaci je možno rekonstruovat z narativních pramenů: ze svědectví kroniky Garoscus de Ulmoisa Veteri²⁰⁴ a kroniky o papeži Urbanovi V.²⁰⁵ Kromě očitých svědků o obřadu podává krátkou zprávu i pražský kronikář Beneš Krabice z Weitmile.²⁰⁶

Ještě před vstupem do baziliky sv. Petra byla oblečena do korunovačního šatu a před branou kostela poklekla před kardinálem z Ostie Vilémem de la Sudrie, který nad ní pronesl modlitbu a požehnal ji. Poté s průvodem vstoupila do baziliky a byla uvedena na tribunu v chóru, kde již čekal papež s císařem, a počala samotná korunovační mše. Alžběta byla přivedena k oltáři, kde ji papež požehnal a následně ji kardinál pomazal posvěceným olejem na pravé paži a na lopatkách. Po pomazání jí papež uložil na hlavu mitru, ale ne způsobem, kterým jí nosí biskupové, nýbrž rohy vpravo a vlevo a na mitru potom nasadil samotnou císařskou korunu. Alžběta s korunou na hlavě vystoupala na tribunu a následovala bohoslužba, po čemž Alžběta korunu sejmula, odevzdala obětinu zlata a na závěr obřadu přijala spolu s celebrantem eucharistii. Během obřadu Karel u oltáře pasoval mnoho mužů na rytíře, podobně jako činil při své vlastní císařské korunovaci v roce 1355. Celý obřad byl završen slavnostní hostinou a poté císařovna s korunou na hlavě a na koni projela městem až do Lateránského paláce. Při tomto průvodu také pasovala přítomné muže na rytíře, což je další unikátní úkaz této korunovace, pro císařovnu jinak neobvyklý.²⁰⁷

Zde je také na místě porovnání s císařskou korunovací, kterou Karel podstoupil s Annou Svídnickou. Podobně jako s českou královskou korunovací i v tomto obřadu císař vykonával jiné úkony než císařovna, jmenovitě musel složit přísahu, na hlavu my byla

²⁰³ FÖSSEL, Amalie. *Vorwort* in, Amalie FÖSSEL (ed.), *Die Kaiserinnen des Mittelalters*. Regensburg, 2011. s. 9.

²⁰⁴ *Die Chronik des Garoscus de Ulmoisa Veteri und Bernard Boyssset* in: Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters, ed. Franz EHRLE, 1893, VII / 1-2. s. 322.

²⁰⁵ *Actes anciens et documents concernant le bienheureux Urbain V. pape*. I. Vies antiques du bx {pape} Urbain V., ed. J.-H. ALBANÈS. Paříž, 1897. 45.

²⁰⁶ OBŮRKOVÁ. 2013. s. 42-43., *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 241.

²⁰⁷ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II*. 1993. s. 79., OBŮRKOVÁ. 2013. s. 43-46., LUDWIG. 2011. s. 293.

vložena biskupská mitra a přijal korunovační insignie jablko a meč, kterým také pasoval na rytíře. Jakou roli Karel hrál v obřadu korunovace Alžběty je nejisté. Beneš Krabice z Weitimile píše, že se obřadu zúčastnil “*ve svém majestátu*”, ale po záznamu následuje poznámka aby ten, kdo o události ví víc, informace doplnil. Pravděpodobnější se tedy jeví zpráva kroniky Garoscus de Ulmoisca Veteri, podle níž Karel pomáhal při obřadu jako jáhen.

V Římě se císařský pár zdržel netradičně dlouho. Karel s papežem projednával mnoho záležitostí a mezi nimi byla i věc týkající se Alžbětina polského dědictví. Císař vznesl žádost o sňatek svého syna Václava s jednou z dcer polského krále Kazimíra z jeho posledního manželství, doteď nelegitimních - Karel na papeži vymohl dispenz i legitimizaci dcer, a tudíž jejich způsobilost k následnictví. V souvislosti s tím papež schválil úpravy nástupnictví v Polsku: po Ludvíkovi Uherském následovala hned Alžběta Pomořanská, která by podle polského práva převedla svůj dědický nárok na manžela nebo syna a po ní následoval její mladší bratr Kažko. Taková zásadní úprava byla jistě provedena s Kazimírovým věděním.²⁰⁸ Nástupnický řád ale v tomto pořadí dlouho nevydržel. V prosinci 1369 se do věci vložil Ludvík Uherský poté, co jeho manželka Alžběta Bosenská otěhotněla a s vidinou dědice mu znovu začalo záležet na následnictví v Polsku. Na jeho žádost papež schválil novou úpravu následnictví: legitimování Kazimírových dcer nemělo být na újmu Ludvíkových nároků a z pořadí byli vyňati všichni kromě příslušníků rodu Anjouvců, takže po Ludvíkovi následovala jeho matka Alžběta Lokýtkovna a o Kažkovi nebylo ani slovo, už vůbec o Alžbětě Pomořanské.²⁰⁹

Za pobytu v Římě také císařský pár založil speciální hospic pro české poutníky, který ale začal fungovat až o deset let později, kdy na přání císařovny papež založení potvrdil 1. srpna 1379.²¹⁰

Alžběta město opustila 23. listopadu, možná společně s Karlem i s Kateřinou. 23. prosince jsou manželé doloženi v Sieně, kde podobně jako za Karlovy první římské jízdy s Annou Svídnickou zažili dramatické události, tentokrát povstání.²¹¹ Na zpáteční cestě nejdéle pobýly v Luce, strávili zde celý půl rok. Karel se zde totiž dlouho snažil vymanit město z nadvlády Pisy, což se mu nakonec podařilo a město prohlásil za říšské.²¹²

²⁰⁸ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 82n.

²⁰⁹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 105.

²¹⁰ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 95, poznámka 70., LUDWIG. 2011. s. 293.

²¹¹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 83.

²¹² BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 401., OBŮRKOVÁ. 2013. s. 49.

Praha nově korunovanou císařovnu uvítala 20. srpna a “*byla se vší slávou přijata od duchovenstva i lidu ve městě a v kostele pražském*”.²¹³ Ve městě ji přivítali samostatně, protože Karel se místo do Prahy vydal přímo do Brna, kde musel neprodleně řešit pozůstalosti po Bolku Svídnickém, který zemřel v červenci 1368.²¹⁴

Podobně jako z jeho první římské cesty i z této nesbíral velké politické výsledky. Císařská korunovace Alžběty sice měla prestižní symbolický význam a spoluprací s papežem císař prezentoval silný obraz, ale primární úkol cesty, navrátit papeže do Říma, se nesplnil. Papež brzy znovu odjel do Avignonu a nedlouho potom propuklo papežské schizma. Mír sjednaný v Itálii také nevydržel a vypukla válka mezi Florencií a milánským pánem Bearnabo Visconti. Vážnost císařství se na poloostrově nijak nezvýšila, k císařské jurisdikci patřily daně a ty italská města jistě nenadchly. Karel se také na cestě dostal do finančních potíží, stále si musel od měst půjčovat a finance hned využívat pro žoldnéře a vydržování dvora.²¹⁵

Víc si z cesty snad odnesla Alžběta, i když v osobní rovině. Cesta byla sice dlouhá a náročná, ale měla příležitost navštívit italská města kypící renesanční kulturou a nakoupit v nich i několik cenností. Přijmout císařskou korunu od samotného papeže ve Věčném městě byla ohromná pocta a zároveň velká zodpovědnost. Alžběta již byla jedenadvacetiletá mladá žena a na pompu císařského života si postupně zvykala, ale sláva císařské korunovace jistě převyšovala všechny její dosavadní zkušenosti. Navíc se na cestu musela vydat brzy po porodu a v Praze zanechat právě narozeného syna. Svého úkolu se však Alžběta chopila zodpovědně a svou roli ve významném ceremoniálu sehrála.

3.4.2 Postavení královny/císařovny

Manželky panovníka neměly politickou moc samy od sebe; bylo to právě společenství s panovníkem, od něhož se odvíjelo jejich mocenské postavení a co garantovalo jejich podíl na vládě. Jejich postavení vyjadřoval pojem *consors regni*, tedy spoluúčastnice.²¹⁶ Fráze ale nereflektovala realitu politické moci. Faktickým vládcem byl panovník, pod titulem *rex* (král), či *imperator* (císař), a tituly *regina* či *imperatrix* označovaly jeho manželku, a ne reálnou vladařskou funkci. Fakt, že opravdová politická moc, tedy správa nad zemí a jejím lidem, se vázala na mužský rod, dokazuje několik výjimek, kdy tuto funkci vykonávala žena. Například polská vládkyně Hedvika a česká panovnice Marie Terezie na trůn usedly pod titulem *rex*. To

²¹³ Kronika Beneše Krabice z Weitmile. 1987. s. 241.

²¹⁴ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 99.

²¹⁵ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 90.

²¹⁶ FÖSSEL. 2011. s. 8.

vše ale neznamena, že královna byla bezvýznamná. Jako manželce panovníka jí náležela stejná pocta a vysoké postavení jako jejímu muži, a i když nemohla zasahovat do nejvyšší politiky, plnila povinnosti v jiných, neméně důležitých oblastech vlády, v některých případech po boku manžela, kde doplňovala obraz královského/císařského páru, v jiných případech vystupovala samostatně.

Pro vlastní potřeby potřebovala panovnice vlastní dvůr. Královský dvůr byl jednak praktickou nutností, v podstatě fungující jako domácnost, se služebníky zajišťujícími každodenní chod panovníkova života, včetně bydlení, stravy a osobní hygieny. Zároveň dvůr plnil správní funkci; tvořil centrum celého království, z nějž panovník s pomocí rádců vládl, jeho součástí byla kancelář, odkud panovník vydával listiny a na dvoře také působila výkonná a soudní moc.²¹⁷ V personálním smyslu dvůr tvořil jak nejužší okruh lidí působících v blízkosti panovníka, tak širší dvorská společnost²¹⁸ a kromě již zmíněných funkcí dvůr působil též jako kulturní centrum.

Obsazení dvorských funkcí bylo obvykle zaznamenáváno ve dvorských řádech, pro Alžbětina dvůr se ovšem nedochoval a je tedy nutné jednotlivé úředníky hledat v konkrétních zmínkách skrz různé prameny. Detailně údaje o složení Alžbětina dvora dal dohromady historik Uwe Ludwig ve studii v kolektivní monografii *Die Kaiserinnen des Mittelalters*²¹⁹ a Radka Obůrková ve své diplomové práci.

V čele dvora stál *magister curiae*, česky (původně německy) označovaný hofmistr, který dohlížel nad služebnictvem a řídil chod celého dvora.²²⁰ V této funkci na Alžbětině dvoře známe jménem čtyři. Roku 1366 je v papežské listině jmenován první: Herman z Rozd'alovic.²²¹ Na římské cestě v roce 1368 je v Mantově zaznamenán již nový hofmistr, Hynek Bruschin.²²² Zřejmě se jedná o stejného nejmenovaného hofmistra, jehož měl na mysli Gonzaga z Mantovy, když dával svým úředníkům pokyny pro případ, že by císařovna dorazila, předat svůj majetek „císařovně nebo jejímu hofmistru“. Z roku 1372 je zpráva o hofmistru Hereši z Chrustowicz, že koupil dům v Praze. Posledním doloženým Alžbětíným

²¹⁷ DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana. *Panovnický dvůr ve středověku struktura, prostor a reprezentace*, in:

DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELEŇKA (eds.), *Dvory a rezidence ve středověku II*. Praha, 2008. s. 24.

²¹⁸ BOBKOVÁ. *IV. a*. 2003. s. 503.

²¹⁹ LUDWIG. 2011. s. 296-297., OBŮRKOVÁ. 2013. s. 63-66.

²²⁰ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 57.

²²¹ *Monumenta Vaticana*. Res Gestas Bohemicas Illustrantia. III. Praha, 1944. s. 457n, č. 739.

²²² *Regesta Imperii VIII.* s. 382 č. 4662.

hofmistrem je Sdenkins (Zdeněk) de Waldensteyn, jmenován ve svědecké řadě listiny z roku 1381.²²³

Ve stejné listině mezi svědky najdeme i další z Alžbětiných úředníků, a to jejího purkrabího Hermana de Kussuyk a pokladníka Martina, olomouckého kanovníka. Jako posly vyslala své komoří Jindřicha a Konráda podat zprávu do Štrasburku o narození syna Jana v roce 1370.²²⁴ Důležitou funkci plnil dvorský maršál, který zajišťoval dvůr na cestách, pečoval o cestování a o hosty.²²⁵ Spolu s hofmistrem je zmíněn v papežském listu z roku 1366 jistý Hereš ze Zdislavi. I v tomto úřadu ale došlo brzy ke změně a na římské cestě o dva roky později funkci plnil Pescho Lischa (Pešek Liška), jmenovaný v Mantově spolu s hofmistrem Hynkem. Ve formální funkci číšníka je zaznamenán Petr zvaný Očko.²²⁶ Později na jejím vdovském dvoře plnil významnou funkci podkomoří, správce důchodů a jejich věnných měst, a v tomto úřadu jsou doloženi Hereš z Rožďalovic, možná její první hofmistr, a hofrychtěř Oldřich a jeho zástupce Dětlín.²²⁷

Pro vyřizování královských povinností Alžběta také potřebovala vlastní kancelář. Na tu dohlížel kancléř, jeden z nejdůležitějších dvorských úředníků. První je doložený v roce 1366, Johannes Ulricus. Bezejmennou zmínku o kancléři znovu nacházíme v souvislosti s cestou do Říma v roce 1368, když v dubnu *secretarius et cancellarius* odcestoval napřed do Itálie spolu s markrabětem ze Soragny, důvěrníkem císaře Karla IV., aby tam připravil ubytování. Možná se jednalo o stále stejného muže, nebo, podobně jako u výše zmiňovaných úřadů, mezitím došlo k personální obměně. V roce 1371 již působil nový kancléř Oldřich ze Sulzbachu. V roce 1379 je v tomto úřadu jmenován jistý Hynek,²²⁸ možná se jedná o Hynka Bruschin, který dříve zastával funkci hofmistra. Pokud by se opravdu jednalo o stejného muže, ukazovalo by to, že mezi Alžbětinými úředníky byli věrní lidé, kteří zůstali v její osobní blízkosti, a i když nezůstali v jedné funkci, jejich věrnost císařovna odměnila jiným důležitým postem. Nabízí se porovnání s Karlovým kancléřem Janem ze Středy, který byl jeho věrným rádcem a svou funkci vykonával téměř dvacet let.²²⁹ V kanceláři také působil

²²³ *Foedera, conventiones, literae, et cujuscunq̄ue generis acta publica, inter reges Angliae VII.*, ed. Thomas RYMER. Londýn, 1709. s. 282-283.

²²⁴ *Regesta Imperii VIII.* s. 499n č. 13.

²²⁵ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 56n.

²²⁶ LUDWIG. 2011. s. 296.

²²⁷ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan KILIÁN. Středočeský kraj, Regionální muzeum v Mělníku, 2004. s. 7.

²²⁸ *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.*, ed. Richard JECHT. Žhořelec, 1905-1910. s. 52 ř. 15-16.

²²⁹ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 56.

protonotář Ulrich, jehož poslala se zprávou o narození syna Zikmunda do Štrasburku 16. února 1368.²³⁰

Kromě úředníků byli součástí nejužšího dvora i duchovní. Každý člen královské rodiny měl osobního zpovědníka, kaplana, který pečoval o jejich duši. Ve službě se jich často střídalo několik, protože to byla funkce časově náročná a navíc hodnost většinou čestně zastávali vysocí církevní hodnostáři, kteří na její reálné vykonávání jednoduše neměli čas.²³¹ V již zmiňované papežské listině z roku 1366 vystupuje kaplan Herman Z Rožďalovic - nejedná se o stejnou osobu jako hofmistr, nýbrž o jeho syna. Tato listina ukazuje, že kaplan zřejmě nepečoval jen o samotnou císařovnu, ale i o její úředníky, neboť v ní Herman prosí papeže o zaručení odpuštění hříchů v okamžiku smrti jeho otce a také maršála. Alžbětiných kaplanů je známo více: Klement z Wansow v roce 1368, v roce 1371 Beneš ze Žďánice a nakonec v roce 1389 Jan z Massczow.

Specifickou součástí dvora královny, kterou bychom nenašli u krále, byly dvorní dámy neboli fraucimor. Byly to často manželky či jiné příbuzné dvořanů anebo dívky z urozených rodin, poslané na dvůr na výchovu, podobně jako kdysi byla Alžběta sama. Dámy tvořily užší personální okruh a dělaly královně společnost.²³² Tyto ženy byly na okraji politického dění a tedy mimo zájem kronikářů a jiných písemných pramenů, takže o nich nic konkrétnějšího nevíme a nemáme ani představu, kolik jich mohlo být. Výjimečně jménem známe jen jednu, slečnu Wanku, kterou Alžběta poslala k Ludovicu Gonzagovi do Mantovy, aby oznámila narození Zikmunda v roce 1368. Jediný údaj o početnosti této skupiny byl v souvislosti s pohřbem Karla IV., kdy ve smutečním průvodu byla Alžběta spolu s Johanou Bavorskou a nevlastní dcerou Kateřinou doprovázena stovkou dívek. Jednalo se ovšem o zvláštní událost a nejspíš to neodpovídá realitě každodenního dvora.²³³

Dvůr královny byl v podstatě menší verzí dvora krále, což odpovídá jejich rozdílným funkcím: král jako vládnoucí panovník potřeboval správní centrum k řízení království, zatímco královna potřebovala zázemí k reprezentaci a ke správě svého majetku.

Významnou oblastí práv a povinností spojených s titulem české královny byla věnná města. Jednalo se o instituci vzniklou z pragmatické nutnosti materiálně zajistit manželky králů po dobu jejich vlády, potenciálně i po králově smrti, a také jako forma obvěnění po

²³⁰ *Regesta Imperii VIII.* s. 499 č. 10.

²³¹ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 38.

²³² KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 28.

²³³ LUDWIG. 2011. s. 297.

uzavření sňatku. Panovník své manželce postoupil určitá města do zástavy a její příjmy tvořily důchody z nich plynoucí.²³⁴ Jako zástava tedy města spadla do sféry královny pravomoci a bylo její povinností je spravovat, někdy i spolu s králem. Byla to specifická sféra královny, kde měla příležitost vystupovat relativně samostatně.

Instituce věnných měst měla v této době teprve relativně krátkou tradici. Poprvé se s jejím ustanovením setkáváme na začátku 14. století u dvounásobné české královny Elišky Rejčky, pro niž tak učinil ne její první manžel Václav II., jak často uvádí literatura, ale její druhý manžel Rudolf Habsburský. Ten jí stihl materiálně zabezpečit během své krátké doby na trůně (1306-1307). Příjem, který Eliška Rejčka měla sice už od svého prvního manžela Václava II., ale bez specifického zdroje, zvýšil a zajistil ho důchody z královských měst. Byla to konkrétně města Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička a Jaroměř. Zde se vytvořil jistý okruh měst, která plnila funkci královského věna i nadále. Královně bylo pravidelně odváděno tzv. šosovné, tedy plat měšťanů za propůjčení území, na němž město stálo, a nepravidelně i daně ve městech vybírány. Eliška Rejčka si pak jako vdova zvolila jedno ze svých věnných měst za sídlo, a to Hradec Králové, kde sídlila mezi lety 1308 až 1318. Jako sídelní město Hradec zaujal přední pozici mezi městy ostatními.²³⁵ Po jejím odchodu na Moravu města spadla zpět do správy královské komory.

Později se okruh věnných měst rozšířil o Mělník, když Jan Lucemburský, paranoidní, že proti němu chystá spiknutí, nařídil své manželce Elišce Přemyslovně, aby se přestěhovala z hradu Loket do ústraní a vykázal jí k pobytu a snad i ke hmotnému zajištění město Mělník. Eliška Přemyslovna v tomto městě ale nikdy nesídlila a po její smrti se město také vrátilo do královské komory.²³⁶ S ní pramenná linka mizí a po zbytek století o věnných městech nenajdeme žádné zmínky, dokonce ani v zákoníku známém pod názvem *Maiestas Carolina*, který se v 50. letech snažil prosadit Karel IV. V pramenech se znovu objevují až v souvislosti s nástupem Alžběty Pomořanské.

V září roku 1363, nedlouho po korunovaci českou královnou, Alžbětě složili slib věrnosti rychtář, přísežní a obec měst Hradec Králové, Vysoké Mýto a Chrudim.²³⁷ Konali tak na příkaz Karla IV., který tak zřejmě nařídil v samotném listu o zástavě těchto měst Alžbětě, tento list se však nedochoval. Později, v březnu roku 1371, stejnými slovy složila slib i města

²³⁴ MUSIL. 2004. s. 1.

²³⁵ MUSIL. 2004. s. 2-3.

²³⁶ MUSIL. 2004. s. 5.

²³⁷ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII*, Fasciculus 5, eds. Milena LINHARTOVÁ, Bedřich MENDL. Praha, 1963. s. 897n č. 1491, s. 902 č. 1498, s. 902 č. 1499.

Mělník a Kostelec nad Labem.²³⁸ Posledně jmenovaný Kostelec se zde vyjímá, neboť nebyl součástí obvyklého okruhu věnných měst, a navíc ani nebyl městem královským.²³⁹ Alžbětě ovšem patřilo i další město ze zmíněného okruhu: Polička. To se dozvídáme nepřímo z listu krále Václava IV. z roku 1392, ve kterém potvrzuje rychtáři zakládací listinu města a také dědičnou držbu rychtářského úřadu se vším příslušenstvím, „*avšak bez újmy práv císařovny Alžběty, nevlastní matky královny, k jejímužto věnu Polička patří.*”²⁴⁰

Správě svých věnných měst se Alžběta věnovala spolu s manželem, ale i za jeho vlády převažovala její angažovanost. Karel jen v roce 1364 povolil měšťanům Hradce Králové vybírat cla z vozů projíždějících z města ven či dovnitř²⁴¹ a roku 1372 dal měšťanům mnoha královských měst právo svobodně zacházet se svým majetkem, a aby v případě úmrtí měšťana bez dědice jeho majetek připadl nejbližším příbuzným.²⁴² U takto významného nařízení sice byla potřeba souhlasu krále Václava IV.,²⁴³ ale v listinách týkajících se věnných měst není o Alžbětě ani zmínka. Ještě zvláštněji to působí v kontrastu s výše zmiňovanou listinou krále Václava ohledně Poličky, kde se na její práva bral opatrný ohled.

Královna se svým měšťanům věnovala víc. Pro Mělník potvrdila list Karla IV. z roku 1348, aby měšťané vedli správu krajských desek, a učinila tak již v květnu 1367,²⁴⁴ předtím, než jí tito měšťané složili slib věrnosti. Tato skutečnost nasvědčuje tomu, že města spadla pod její správu v souvislosti s korunovací a slib byl nejspíš pouze formálností. Mělníku se věnovala i v dubnu 1373, kdy musela potvrdit vyrovnání místního sporu o hranice pozemků mezi obcí a Augustiniánským klášteřem sv. Vavřince ležícím pod městem, ke kterému došli purkrabí mělnický a roudnický.²⁴⁵ V roce 1374 potom vydala dvě listiny pro Hradec Králové, nevýznamnější věnné město. Listina z listopadu se týká další oblasti její kompetence: městských úřadů. Tehdy potvrdila koláři Markovi prodej úřadu mostníka, neboli správce mostů, který mu svěřila, a povoluje, aby nadále obec dosazovala do této funkce sama.²⁴⁶ Královna tedy měla právo jmenovat místní úředníky, a pokud tak chtěli činit samotní měšťané, musela jim dát svolení. Další listina ze stejného roku se také týká transakce, kterou královna musela schválit, ale tentokrát jde o prodej pozemku: jistý hradecký měšťan prodal

²³⁸ Národní archiv Archiv České koruny (1158-1935) 1050, 1051 in: monasterium.net, URL </mom/CZ-NA/ACK/1050/charter>, URL </mom/CZ-NA/ACK/1051/charter>, accessed at 2022-08-03Z.

²³⁹ MUSIL. 2004. s. 6.

²⁴⁰ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.*, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha, 1895. s. 838-839 č. 651.

²⁴¹ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 596 č. 410.

²⁴² *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 654-664 č. 466-490.

²⁴³ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 664-672, č. 491-513.

²⁴⁴ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 616 č. 425.

²⁴⁵ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 674-675 č. 516.

²⁴⁶ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 683-684 č. 524.

půl páta lánů s prutem ve vsi Plotišti, které předtím odkoupil z majetku místního rychtáře.²⁴⁷ Věnným městům se musela věnovat i když byla mimo zemi, jako 30. září 1368, kdy za pobytu v Lucce během cesty do Říma udělila na příkaz císaře mělnickému proboštu Janu z Landštejna roční důchod 220 kop vedených z pražského ungelu.²⁴⁸

Poslední nařízení pro věnná města pocházející od Karla IV. a jedno z jeho posledních nařízení vůbec se také týká Hradce. 11. června 1378 postoupil měšťanům ungelt ze soli (daň, které město vybíralo z dovážení určené suroviny) a úřad šrotěství za tím účelem, aby z nových důchodů mohli opravovat městské příkopy, zdi a věže.²⁴⁹ Toto nařízení museli schválit jak Václav IV. jako český král,²⁵⁰ tak císařovna Alžběta. Ta k potvrzení dokonce přidala další nařízení, kterým měšťanům povolila výroční trh na den narození panny Marie a také zakázala místnímu purkrabí, aby si z trhu nepřivlastňoval větší důchod než jeho předchůdci.²⁵¹ Nutnost jejího potvrzení a originální přídávky ukazují postavení královny-císařovny jako vlastníka měst. Po smrti manžela byla města jednoznačně její sférou, věnovala se jim více a do jednoho z nich i přesídlila; o tom bude pojednáno v samostatné kapitole.

Je nutno podotknout specifickou situaci, kdy ještě za života Alžběty Pomořanské byla korunována nejen jedna, ale dvě nové české královny, manželky Václava IV. Johana Bavorská vládla po Václavově boku mezi lety 1370 až 1386, kdy předčasně zemřela. Přes nástup nové královny tradiční věnná města stále patřila Alžbětě, ale Johana přeci musela být nějakým způsobem hmotně zajištěna. Jakým způsobem se z dochovaných pramenů nedozvíme, ale lze předpokládat, že mohlo jít o důchody z jiných královských měst. Až u Václavovy druhé manželky Žofie Bavorské najdeme pramenné zmínky o jejích věnných městech. Určitě disponovala tradiční skupinou královských věnných měst a nově i Trutnovem a Dvorem Králové nad Labem, to se dozvídáme ale až z listiny z roku 1412, kdy Zikmund Lucemburský, předpokládaný dědic českého království potvrzuje její vlastnictví. Přestože se za Václava provdala a následně byla korunována v roce 1389, dvě nová města prokazatelně spravovala až v roce 1399,²⁵² což je k udivení, neboť se zástava věnných měst královně obvykle vázala k její korunovaci. Zdali je získala již tehdy a zdali Alžbětina města získala po její smrti v roce 1393, se můžeme jen dohadovat.

²⁴⁷ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 684-685 č. 525.

²⁴⁸ *Regesta Imperii VIII.* s. 499 č. 11.

²⁴⁹ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 712-714 č. 548.

²⁵⁰ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 714 č. 549.

²⁵¹ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 714-716 č. 550.

²⁵² MUSIL. 2004. s. 8n.

Úkoly panovnice spočívaly hlavně v oblasti reprezentace královské/císařské moci a k tomu měla velký prostor při různých ceremoniálech. Ritualizované obřady byly zásadním aspektem středověkého dvorského života. Ceremoniály byly řízeny danými pravidly a sloužily ke komunikaci mezi panovníkem a veřejností, kdy pomocí vizuálních aspektů zprostředkovávaly jeho moc nejširším vrstvám. Reprezentace tedy byla funkce nanejvýš politického rázu. Alžběta vystupovala po boku svého manžela v císařském majestátu: ve slavnostním šatu s korunou na hlavě, a doplňovala obraz císařského páru, reprezentující lesk a slávu říše.

Příkladem takového ceremoniálního obřadu, kterého se císařovna účastnila, byla korunovace, ať její vlastní nebo korunovace následníka; tak při korunovaci Václava římským králem v Cáchách 1376 asistoval císař spolu s císařovnou.²⁵³ Dalším významným rituálem byl vjezd do města „*adventus augusti*” při příležitosti přijetí panovníka a jeho dvoru k delšímu pobytu.²⁵⁴ Obvykle rituál vykonával císařský pár společně, ale manželé často cestovali odděleně, a tak různá města přijala císařovnu samotnou, například když se sama vrátila do Prahy z římské cesty. V roce 1377, když byl císařský dvůr v Tangermünde, navštívila sama Magdeburg, kde ji 22. září přijali se všemi poctami: s kříži a prapory a s průvodem duchovních stejným způsobem, jako by vítal císaře; v kočáře byla přivedena ke katedrále, kde jí biskup Petr z kočáru pomohl a doprovodil dovnitř, kde jí duchovní zpívali „*Te Deum laudamus*“, zatímco hráli na varhany.²⁵⁵ Podobně slavnostně ji vítali v Dortmundu v lednu 1378, kam vjela ve zlatém kočáře se zlatou korunou na hlavě, zdobenou nejvácnějšími kameny.²⁵⁶ Hostitelské město vynaložilo na hoštění tak vzácného návštěvníka velké náklady, měšťané museli opatřit výzdobu a slušelo se uspořádat hostinu a věnovat hodnotné dary, například stříbrné nádoby, drahé látky či různé pochutiny.²⁵⁷

Pro představu můžeme nahlédnout na iluminace v kronice města Luccy z pera Giovanniho Sercambi, které zachycují slavný vjezd císařského páru do města na jejich římské cestě v roce 1368. Iluminace je sice schematická, ale zachycuje podobu ceremoniálu: vidíme zde předvoj oznamující příjezd páru trumpetami, uprostřed obrazu jedoucí pár s korunami na hlavě, obklopeni vlajkami s říšskou orlicí a vedle nich zástupce města, jak vede císařova koně

²⁵³ SPĚVÁČEK. 1986. s. 89.

²⁵⁴ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 530.

²⁵⁵ LUDWIG. 2011. s. 294. s odkazem na *Die Magdeburger Schöppenchronik*, in: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert VII.* Leipzig, 1869, přetisk 1962, s. 274.

²⁵⁶ LUDWIG. 2011. s. 294.

²⁵⁷ WILBERTZ. 1987. s. 53.

(z druhé strany si můžeme domyslet dalšího zástupce vedoucího koně císařovny) a nakonec vojenský doprovod (viz obrazová příloha č. 3).

Hlavním vizuálním atributem císařského majestátu byla koruna. Alžběta vlastnila minimálně dvě koruny a zřejmě každá sloužila k jiné příležitosti. Podle zprávy o její návštěvě v Dortmundu 1378 měla jednu korunu na hlavě při příjezdu a potom druhou při tanci v radnici.²⁵⁸

Karel IV. také věnoval velkou pozornost své reprezentaci v umění. Často byl zobrazován po boku své manželky: na mozaice nad portálem katedrály sv. Víta, která vznikla v letech 1370-71, manželé klečí pod velkolepou scénou Posledního soudu (viz obrazová příloha č. 4); na nástěnné malbě v kapli sv. Václava, která ukazuje téměř totožný obraz manželů klečících po obou stranách ukřižovaného Krista, a která vznikla asi rok po mozaice.²⁵⁹ Zajímavé je sousoší na jižním průčelí mariánského kostela v Mühlhausenu; zobrazuje buď Alžbětu, nebo Annu Svídnickou,²⁶⁰ ale o jakou konkrétní osobu se jedná, není důležité. Sochy spíš reprezentují ideální postavy císařského páru, obklopeného dvořany, dámou po císařovně pravici a pánem po císařově levici, jak z balkónu shlíží na své poddané, odění ve skromném šatu s lidmi navazují kontakt, ale jsou jim stále vzdálení, doslova nad nimi (viz obrazová příloha č. 5).

V listinách se Alžběta prezentovala tituly, které zrcadlily tituly Karlovy. Zatímco on se tituloval *dei gratia Romanorum imperator et Boemie rex*, s tím, že fráze *dei gratia* byla někdy vyjádřena jinými slovy "*divina favente clementia*" a císařský titul byl někdy rozšířen o frázi "*semper augustus*", Alžběta užívala tituly v ženském rodu, což nemělo jen lingvistický význam, ale značilo i reálný rozdíl ve funkcích. Titulovala se *Elizabeth dei gratia / divina favente clementia Romanorum imperatrix (semper augusta) et Boemie regina*. Tituly užívala celý svůj život i po Karlově smrti, s jednou zajímavou výjimkou hned po jeho smrti v roce 1379, kdy se představila jako manželka někdejšího císaře Karla "*Elisabeth divi quondam Karali Rom. Imperatoris consors*" a až potom následovaly její obvyklé tituly.²⁶¹ Také ve stylu krále datovala své listiny podle let vlády, jednak podle doby vlády v království a jednak v říši:

²⁵⁸ WILBERTZ. 1987. s. 62.

²⁵⁹ WILBERTZ. 1987. s. 55.

²⁶⁰ KAVKA. 2002. s. 84. uvádí, že sousoší vzniklo někdy po roce 1355, zatímco podle WILBERTZ. 1987. s. 56. vzniklo ve druhé polovině 70. let.

²⁶¹ *Urkunden zur Geschichte des Herzogs Johann von Görlitz* in: *Neues Lausitzisches Magazin* 35 (1859). s. 407n.

*Datum Tangermunde ipso die mensis iunii regnorum nostrorum anno quarto decimo imperii vero nono.*²⁶²

Orace v korunovačním řádu císařoven hovoří o “*regni sui consortium a imperi sui participium*”, o účasti císařovny na královském či císařském panství manžela, ale fráze stěží reflektuje realitu politické participace. Jako manželka císaře reálnou politickou moc neměla a o jejím zapojení do vlády jsou jen úlomkovité zprávy, například v roce 1368, když chtěl milánský pán Bernabo Visconti využít jejího vlivu ke zlepšení svého vztahu s Karlem.²⁶³ Samostatnou aktivitu mohla vyvíjet, když byl Karel mimo zemi, což bylo velmi často. Místodržitelem vlády v Českém království v panovníkově nepřítomnosti byl nejpravděpodobněji pražský arcibiskup (nejdřív Arnošt z Pardubic a potom Jan Očko z Vlašimi), ale účast Alžběty na zástupné vládě také není vyloučena.²⁶⁴ Taková příležitost se naskytl v roce 1373, kdy Karel vedl válku s Otou Braniborským. Císař za hranicemi čelil braniborským vojskům, zatímco Alžběta zůstala v Praze. Z nepřátelské strany se vévoda Štěpán II. pokusil braniborským ulehčit vpádem co Čech. Alžběta proti němu vyslala české oddíly, které nepřátele sice zahnal zpět do hor, ale ukázal se to být tah poněkud nešťastný, neboť nepřátelská vojska potom zpustošila rozlehlé území České Falce. Také nelze určit, do jaké míry to bylo rozhodnutí Alžbětiných rádců či zda to byla její vlastní iniciativa.²⁶⁵ Samostatně se angažovala hlavně v záležitostech týkajících se jejích dětí; zde však působila spíš v roli matky než panovnice.

3.5 Alžběta matka

Hlavním posláním manželky krále bylo rozšířit rod a přivést na svět mužského dědice. Již bylo vysvětleno, že i v korunovačním řádu bylo mateřství vyzdvíženo jako královnino primární poslání. Tento úkol Alžběta Pomořanská nepochybně splnila. Za 15 let manželství porodila 6 dětí, dvě dcery a čtyři syny, a přestože dva ze synů se bohužel nedožili druhého roku života, lze to označit za výkon; přežít porod totiž nebylo ve středověku vůbec samozřejmostí, naopak to byla jedna z nejčastějších příčin úmrtí u žen, které podlehla i její předchůdkyně Anna Svídnická. Čtyři potomci Alžběty a Karla se potom dožili dospělosti a sehráli vlastní roli v dynastické politice.

²⁶² *Urkunden zur Geschichte des Herzogs Johann von Görlitz*. 1859. s. 405n., LUDWIG. 2011. s. 298.

²⁶³ LUDWIG. 2011. s. 297.

²⁶⁴ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II*. 1993. s. 225.

²⁶⁵ LUDWIG. 2011. s. 297., KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II*. 1993. s. 151.

Karel IV. jí za to jistě oceňoval po celoživotní nouzi o potomky; přestože byl již trojnásobným vdovcem, zůstaly mu pouze tři děti. Z prvního manželství vzešly dvě dcery, z nichž prvorozená zemřela ve čtrnácti letech, z druhého manželství vzešel sice syn, ale zemřel již rok potom a ze třetího manželství jedna dcera a jeden syn. Na druhou stranu je nutné podotknout, v jakých podmínkách Karlova předchozí manželství probíhala. S Blankou z Valois byl Karel sice ženatý 25 let, ale téměř polovinu z toho byli manželé v dětském věku anebo odděleni, manželství s Annou Falckou naopak trvalo bezmála pouze čtyři roky a s Annou Svídnickou též nepříliš dlouhou dobu devíti let. Přece je nepopíratelnou zásluhou Alžběty Pomořanské, že Karlovi dala nejvíc potomků ze všech jeho manželek.

Než přijdeme k Alžbětiným vlastním dětem, nabízí se zamyslet nad tím, jaký vztah mohla mít s Karlovými dětmi z předchozích manželství, potom co se přivdala a stala jejich nevlastní matkou. Myšlenky však zůstanou ve sféře dohadů, neboť o reálných osobních vztazích prameny nepodávají žádné zprávy. S Karlovou nejstarší přeživší dcerou Kateřinou si můžeme představit přátelství. Kateřina totiž byla jen o pět let starší, přestože Alžběta měla být její nevlastní matkou. Po svém druhém sňatku s Otou Braniborským se Kateřina zdržovala v Praze, kde spolu mladé ženy mohly trávit čas a poté Alžbětu doprovázela na římskou cestu.²⁶⁶ Možná Alžbětu i vítala, když poprvé přijela do Prahy, podobně jako Karlova první manželka Blanka z Valois vítala novou manželku Jana Lucemburského Beatrix Bourbonskou.

Její vztah s Václavem je ověčen různými dramatickými teoriemi, že na mladého krále žárlila, protože byl upřednostňován před jejími vlastními syny a že dokonce podporovala nesvár mezi nimi.²⁶⁷ Nechci nijak znevažovat teorie zkušenějších historiků, ale vzhledem k tomu, že o opravdové situaci nemáme informace z pramenů, si k teoriím dovolím přidat vlastní. Myslím totiž, že je stejně pravděpodobné, že Alžběta chápala své postavení jako již několikáté manželky staršího panovníka, chápala, že Václav je nejstarší syn a tedy má přirozeně nejvyšší postavení, o to víc u Karla, který dlouho žádného syna neměl a jednoho dokonce ztratil, takže je pochopitelné, že do Václava vkládal velké naděje. Samozřejmě možnost osobního dramatu nelze vyloučit, ale myslím, že to poněkud podceňuje Alžbětu, která pocházela z urozené rodiny a byla vychovávána na královském dvoře, na tuto roli byla připravována celý svůj život a věděla, jak to chodí.

²⁶⁶ BOBKOVÁ. *IV. a.* 2003. s. 396., KAVKA. 2002. s. 136, 170.

²⁶⁷ KOPIČKOVÁ, Božena. *Urozená paní*, in: NODL, Martin a František ŠMAHEL (eds.), *Člověk českého středověku*. Praha, 2002., SPĚVÁČEK. 1986. s. 65.

Protože byly osobní vztahy a city mimo zájem soudobých pramenů, nevíme moc ani o Alžbětině vztahu ke svým vlastním dětem. Osobně se o ně starat nemohla, to bylo v rukou chův a kojných a potom dvorských učitelů, zatímco matka se musela věnovat svým panovnickým povinnostem, které ji často odvolaly do zahraničí. Téměř všechny své děti sice porodila v Praze, ale často je zde musela zanechat brzy po porodu a být od nich odloučena v prvních měsících jejich života, což pro matku bylo jistě velmi těžké.

Přestože se svým dětem nemohla věnovat osobně, zasahovala do jejich osudu v politické sféře, hlavně v souvislosti s domlouváním jejich sňatků. Jak již bylo vícekrát zmíněno, urozené děti se prakticky ihned po narození staly nástroji využitelnými ve sňatkové politice. Některé sňatky Alžbětiných dětí domluvil Karel, po jeho smrti tento úkol padl na Václava jako na novou hlavu rodiny. Matka na rozhodování o osudu svých dětí sice neměla velký vliv, ale její slovo rozhodně mělo váhu.²⁶⁸ Podle toho, jak se Alžběta angažovala v záležitostech svých dětí lze také vytvořit představu, jaký vztah k sobě měli.

3.5.1 Anna, prvorozená dcera

Prvního dítěte se Alžběta a Karel dočkali tři roky po svatbě: 11. července 1366 se v Praze narodila dcera Anna. Karel se pro šťastnou událost vrátil ze zahraničí a ke slavnosti křtin sezval významné hosty a oslavy spojil se zřízením první univerzitní koleje nazvané Karolinum (30. července).²⁶⁹ 15. července Alžběta radostnou zprávu tradičně poslala městské radě do Frankfurtu.²⁷⁰ Přestože Karel jistě toužil po dalším synovi, dcera zklamáním nebyla a potvrzovala potenciál dalších potomků.

Annin sňatek již neplánoval Karel, ale vyjednávání se ujal jeho následník Václav, s Alžbětinou pomocí. Ve snaze ukončit papežské schizma se Václav rozhodl navázat spojení s Anglií; pro Lucemburky to bylo odklonění od tradičního spojení s Francií, ale pro Anglii to bylo žádoucí právě protože tímto tahem přebrali spojení s Francií. Spojení mělo být zpečetěno sňatkem anglického krále Richarda II. s Annou. Sňatek byl domluven v lednu 1381;²⁷¹ Alžběta se sice nezúčastnila jednání osobně, ale jmenovala pro to zástupce, takže je vidět, že ke sjednání byl potřeba její souhlas.²⁷² Následující rok patnáctiletá

²⁶⁸ KAVKA. 2002. s. 172.

²⁶⁹ KAVKA. Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II. 1993. s. 43.

²⁷⁰ *Regesta Imperii VIII.* s. 499 č. 9.

²⁷¹ WILBERTZ. 1987. s. 50.

²⁷² *Foedera, conventiones, literae, et cujuscunque generis acta publica, inter reges Angliae VII.* s. 282-283.

Anna přesídlila z rodné země do Londýna, kde se konala svatba a kde usedla na královský trůn po boku novomanžela.

Alžběta nadále udržovala kontakt s dcerou, navázala dobré vztahy i s Richardem a po celou dobu jejich manželství s ním vedla korespondenci. Zachovaly se pouze čtyři dopisy a jen z Richardovy strany, ale všechny jsou odpovědi na podněty z Alžbětiny strany a celkově svědčí o dlouhodobé a oboustranné výměně zpráv. Navzájem se informovali o různých novinkách, ale i o svém zdraví a o tom, jak se jim daří.²⁷³ Někdy po srpnu 1385 Richard v dopise projevoval zármutek nad smrtí své matky Jany z Kentu²⁷⁴ a v roce 1387 jí gratuloval ke korunovací Zikmunda uherským králem.²⁷⁵ Poslední dochovaný dopis pochází nejspíš z roku 1391 a dokazuje, že korespondenci udržovali až do konce jejího života.²⁷⁶

3.5.2 Zikmund, nadějný princ

Nedlouho po narození Anny se pár dočkal i vysněného syna: 14. února 1368 v Praze Alžběta přivedla na svět chlapce, který dostal jméno Zikmund. Karel byl jistě nadšen z dalšího syna, přeci měl dosud jen jednoho dědice. Radost vyjadřuje i dvorský kronikář Beneš Krabice z Weitmile, když uvádí zprávu o jeho narození: *“Téhož roku (1368) shlédl Bůh na českou zemi, a protože je rozsáhlá a zůstal jí jediný dědic, dal nám i druhého.”*²⁷⁷ Šťastnou zprávu císařovna hned poslala městské radě ve Štrasburku a díky tomuto listu je také možné přiblížit dataci Zikmundova narození, protože Beneš Krabice sice uvádí datum 15. února, ale sama císařovna v dopise uvádí 14.²⁷⁸

Jméno vybrali rodiče na počest sv. Zikmunda, kterého oba ho uctívali a podle Beneše Krabice *“bez veškerých pochyb dostali tohoto syna od Boha pro zásluhy a na přímluvu již řečeného svatého mučedníka”*. Jeho ostatky Karel nedávno přivezl do Čech a učinil ho novým zemským patronem vedle sv. Václava a sv. Víta. Po narození syna dal hrob světce *“ozdobit zlatem a stříbrem a v den křtu řečeného chlapce věnoval tisíc zlatých na zakoupení důchodů pro jeho oltář.”*²⁷⁹ K tomuto světcovi také prosila Alžběta za Karlovo zdraví, když upadl do vážné nemoci; vykonala pěší pouť z Karlštejna do Prahy a k jeho oltáři darovala *“osm misek ryzího zlata, jinak dvacet tři hřivny a pět lotů zlata v ceně 1650 florénů”* na vytvoření hlavy

²⁷³ *The diplomatic correspondence of Richard II.*, ed. Édouard PERROY. Londýn, 1933. s. 21 č. 35.

²⁷⁴ *The diplomatic correspondence of Richard II.* s. 35-36 č. 57.

²⁷⁵ *The diplomatic correspondence of Richard II.* s. 38-39 č. 62.

²⁷⁶ *The diplomatic correspondence of Richard II.* s. 95 č. 140.

²⁷⁷ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile.* 1987. s. 239.

²⁷⁸ *Regesta imperii VIII.* s. 499 č. 10.

²⁷⁹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile.* 1987. s. 239.

světce.²⁸⁰ Přes značnou radost obou rodičů je vidět, že se nevyrovnala nespoutanému štěstí, které Karel emotivně vyjadřoval po narození Václava i za míru praxe.²⁸¹

Karel byl v době Zikmundova narození v Norimberku a podobně jako po narození Václava ho okamžitě využil jako politický nástroj a zasnoubil s dcerou norimberského purkrabí Fridricha V. Hohenzollerna, tentokrát s jeho druhou dcerou Kateřinou. Zároveň muži podepsali druhou, poněkud bizarní smlouvu: zavázali se provdat své dosud neexistující děti, Karlovu dceru, pokud se mu narodí do pěti let s Fridrichovým synem, pokud se mu také do pěti let narodí. K dodržení smlouvy se dokonce zavázali pod vysokou pokutou 100 000 zlatých. Zřejmě to měla být jakási pojistka pro Fridricha vzhledem k tomu, že Karel předtím zrušil ono zasnoubení Václava. Ze Zikmundových zasnub s Kateřinou nakonec také sešlo, ale smlouva o ještě nenarozených dětech se v budoucnu překvapivě naplnila.²⁸²

Potom, co se Karel vrátil z Norimberku, rychle též finalizoval plány na cestu do Říma a manželé vyrazili již 2. dubna. Alžběta musela svého právě narozeného syna opustit na téměř rok a půl a vrátila se až 20. srpna následujícího roku. Místodržitelem v zemi a pečovatelem o děti byl arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Nepřítomnost rodičů nejspíš přečkali na blízkých hradech Karlštejn, Křivoklát či Žebrák pod dozorem Alžbětiniých dvořanů, kteří jí nedoprovázeli do Říma, a dvorních kaplanů. I později děti zůstávaly v Čechách, zatímco rodiče byli na cestách a zřejmě Alžběta svého syna moc nevidala ani když pobývali v Praze; tak není jisté, jestli byl Zikmund přítomen na křtinách svého mladšího bratra Jana v roce 1370, na svatbě nevlastního bratra Václava v září téhož roku nebo na křtinách dalšího bratra Karla v roce 1372. Karel ovšem neztrácel čas a svého syna prezentoval v politickém ceremoniálu již v jeho pěti letech na soudu v Praze 2. října 1373, spolu s jeho bratry.²⁸³ Brzy se mu dostalo i titulu, přestože byl spíš symbolický, než aby značil reálnou vládu. Získal braniborské markrabství spolu s kurfiřtským hlasem, které předtím držel Václav. Jako braniborský markrabě tak vystoupil při volbě Václava římským králem a území mu bylo vymezeno v Karlově závěti z roku 1377.²⁸⁴

Císař také dával velký důraz na vzdělávání svých synů. Výuka byla v rukou dvorních kaplanů a učitelů, kteří chlapce učili čtení, psaní, aritmetice a náboženství. Velmi důležitou součástí vzdělání princů byly jazyky. Karel sám ovládal několik jazyků a ve Zlaté bule

²⁸⁰ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 244., HOENSCH, Jörg K. *Kaiser Sigismund: Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437*. Mnichov, 1996. s. 34n.

²⁸¹ SPĚVÁČEK. 1986. s. 59.

²⁸² HOENSCH. 1996. s. 32., KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II*. 1993. s. 67n.

²⁸³ HOENSCH. 1996. s. 35.

²⁸⁴ HOENSCH. 1996. s. 42-43.

nařizoval, aby kurfiřti své syny vzdělávali ve všech jazycích říše: v němčině, italštině a češtině; samozřejmostí byla latina a dále také francouzština. Zikmund se později naučil i maďarsky²⁸⁵ v rámci přípravy na převzetí uherského trůnu, jak pro něj otec plánoval.

Ze zasnub s dcerou Fridricha Hohenzollerna sešlo, protože se Fridrichovi narodili dva synové, ale mezitím se nabídla mnohem prestižnější možnost. Ludvíkovi Uherskému a Alžbětě Bosenské, kteří byli dlouho bez potomstva a od roku 1366 měli pouze jedinou dosud neprovdanou dceru Kateřinu, se narodily dvě dcery: roku 1371 Marie a o rok později Hedvika, což otevřelo možnou cestu přes sňatek s jednou z nich dosáhnout ke spojenému polsko-uherskému dědictví.²⁸⁶ Karel ihned započal jednání o zasnoubení Zikmunda s jednou z uherských princezen. I pro Alžbětu musela být žádoucí vidina svého syna v čele jejího rodného království, na něž sama kdysi měla dědický nárok. Ludvík Uherský se nejprve zdráhal a až v červnu 1373 jmenoval mladší z dcer Marii jako Zikmundovu snoubenku; zasnuby byly stvrzeny smlouvou v Brně v dubnu 1375.²⁸⁷ Zdejšího setkání s uherskými vyslanci se zúčastnili Karel, Alžběta, Václav IV. a Karlův bratr a moravský markrabě Jan Jindřich.²⁸⁸ Mariino dědictví ale nebylo jisté, protože mezitím byla Kateřina zasnoubena s Ludvíkem z Valois, mladším synem francouzského krále Karla V. Aby zabránil spojení Anjouvců s francouzským královským rodem a šíření jejich sféry vlivu, Karel podnikl cestu do Paříže mezi lety 1377 a 1378, kdy výměnou za slib, že nezmaří Zikmundův nárok na polskou/uherskou korunu, předal správu arelatského království svému synovci Karlu V. Kateřina sice ještě v roce 1378 zemřela a plán tak padl, ale Karel si až do své smrti nebyl jistý, jak situace s polsko-uherským dědictvím dopadne.²⁸⁹

Po Karlově smrti musel Václav vzít jednání do svých rukou. Již v červnu 1379 se setkal s Ludvíkem ve Zvolenu, nejspíš spolu s Alžbětou, kde potvrdili smlouvy o zasnoubení, a Ludvík přiměl polskou šlechtu, aby Marii složili hold jako své budoucí královně.²⁹⁰ Záhy potom Alžběta Zikmunda odvezla do Trnavy, kde se snoubenci viděli poprvé a kde se synem musela rozloučit, když ho předala Ludvíkovi na výchovu.²⁹¹ Chlapci bylo tehdy 11 let, nebyl tedy o moc starší než jeho otec, když ho vyslali na pařížský dvůr za stejným účelem. Pobyt na cizím dvoře Zikmundovi znepríjemňovala jeho budoucí tchýně, královna Alžběta Bosenská; o

²⁸⁵ HOENSCH. 1996. s. 36.

²⁸⁶ HOENSCH. 1996. s. 40.

²⁸⁷ VELDTRUP. 1988. s. 398-401.

²⁸⁸ *Regesta imperii VIII.* s. 597 č. 609.

²⁸⁹ HOENSCH. 1996. s. 41-42.

²⁹⁰ HOENSCH. 1996. s. 45.

²⁹¹ KAVKA. 2002. s. 177.

tom, proč k chlapci cítila takovou nedůvěru, se můžeme jen dohadovat.²⁹² Ludvík ho ale podporoval a 25. července 1382 v Altsohlu zadal polským šlechticům, aby mu složili přísahu a označil ho za svého nástupce.²⁹³

Marie již měla volnou cestu na polský trůn, ale 11. září 1382 nastal zvrát, když Ludvík Uherský zemřel. Podle uherského práva byla jeho přímým nástupcem Marie, která měla nastoupit na jeho místo s titulem “rex”. Tak se také stalo 17. září, kdy byla korunována králem, pod regentskou vládou své matky Alžběty Bosenské. Polská šlechta ale odmítla být nadále součástí personální unie s uherským královstvím a část z nich projevila ochotu přijmout za královnu Hedviku. Zikmund do Polska vytáhnul prosadit její nástupnictví, ale neúspěšně. Následně situace vypadala tak, že Zikmund nedostane ani Uhry, protože mezitím Alžběta Bosenská bez ohledu na předchozí smlouvy nabídla ruku Marie Ludvíkovi I. z Valois, druhorozenému synu Karla V.

Císařovna Alžběta mohla dění sledovat jen zpozzdálí, ale za svým synem pevně stála a snažila se zachránit aspoň uherskou část jeho dědictví. Naléhala na Václava i na moravské Lucemburky, aby zasáhli vojensky. Zikmund za finanční půjčku musel zastavit část svých braniborských držav, ale úspěšně Alžbětu Bosenskou donutili dodržet sňatkové smlouvy mezi Marií a Zikmundem a domluvili datum svatby. Polská šlechta byla ovšem neústupná a vynutila si za královnu Hedviku a po jejím boku litevského velkoknížete Jagellu. Vidina Zikmunda na polském trůnu se rozplynula. Svatba s Marií se uskutečnila, ale v cestě k uherskému dědictví stanul nový nepřítel, neapolský král Karel z Drače. Potom, co si vynutil korunovaci uherským králem, ho Alžběta Bosenská s Marií daly zavraždit, ale jeho zákrok vyvolal občanskou válku a Zikmund musel znovu sesbírat vojsko. Císařovna Alžběta ho neústupně podporovala a znovu apelovala na jeho bratry a moravské bratrance, aby mu poskytli potřebné finance. Tažení bylo úspěšné a potom, co byly Alžběta Bosenská s Marií zajaty povstalci, uherská šlechta dospěla k závěru, že nastolení Zikmunda králem jim může jen prospět. Konečně se tak stalo v březnu 1387 a po dlouhých komplikacích se císařovna mohla pyšnit, že její syn usedl na uherský trůn.²⁹⁴ Celá záležitost s polsko-uherským dědictvím by vydala na samostatné téma, pro účely práce jsem události vyložila v obecných rysech s důrazem na momenty, kdy do věci vstupovala Alžběta.

²⁹² HOENSCH. 1996. s. 45n.

²⁹³ HOENSCH. 1996. s. 47.

²⁹⁴ KAVKA. 2002. s. 177-180.

Svému prvorozenému synovi Alžběta pomáhala, jak jí to pravomoce dovoľovaly, ale silný osobní vztah s ním nejspíš mít nemohla. Jako druhý nejstarší syn byl systematicky vychováván k vládě nejdřív pod dozorem dvorských učitelů a potom byl odeslán na dvůr své nastávající, učit se tamním poměrům.

3.5.3 Jan, mladší syn

Alžbětin druhý syn přišel na svět 22. června 1370²⁹⁵ a při křtu dostal jméno Jan. Již tradičně matka oznámila radostnou událost randím města Štrasburku hned druhý den potom, stejně jako po narození Zikmunda.²⁹⁶ Nejmladšího syna již nečekal královský osud jako jeho starší bratry, ale i jemu Karel připravil významné místo v lucemburském dědictví. V závěti, kterou sestavil v roce 1377, Janovi vyčlenil nové vévodství kolem hornolužického města Zhořelec a také část markrabství dolnolužického a nově nabytého Braniborska.²⁹⁷ Alžběta se mladšímu synovi věnovala snad nejvíc ze všech svých dětí a to právě v souvislosti s jeho vévodstvím, kde dohlížela na jeho panování. Zhořelec sloužil jako centrum celého panství a Janovo sídlo. Z tohoto města se dochovaly detailní účty, které tvoří dokonalou pramennou základnu pro sledování její aktivity.

Zhořeleckým vévodou byl Jan jmenován v lednu roku 1377, kdy vyslanci v čele s purkmistrem přijeli do Prahy složit novému vévodovi hold, a zde byli zřejmě seznámeni i s císařovnou Alžbětou, která dala najevo, že se v nově ustanoveném vévodství svého syna bude angažovat. Možná byla péčí o mladého vévodu přímo pověřena Karlem, zatímco on měl starosti se Zikmundovým polsko-uherským dědictvím. Svědčí o tom záznam ve zhořeleckých účtech, kdy byl až po návratu poselstva 7. února zapsán výdaj na dar pro císařovnu. Měšťané tím očividně vyjadřovali dříve neočekávanou poctu; není sice uvedeno, o jaký dar se jednalo, ale muselo jít o velkou poctu, tak je také výdaj popsán, “*pro honore*”.²⁹⁸

Ani ne sedmiletý vévoda byl svěřen do péče rádců a vychovatelů, ale Alžběta působila jako jistá neoficiální poručnice a obzvláště v prvních letech jeho vlády mu pomáhala a dohlížela na chod vévodství. Již v červnu roku 1377, tedy nedlouho po Janově uvedení do Zhořelce, z Tangermünde psala pražskému arcibiskupovi Janu z Jenštejna a žádala ho jménem

²⁹⁵ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 242., *Regesta imperii VIII*. s. 500 č. 13., k otázce přesné datace Janova narození viz BOBKOVÁ, Lenka a Tomáš VELIČKA. *Korunní země v dějinách českého státu: třetí syn Karla IV.* Praha, 2016. s. 18n.

²⁹⁶ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 18n.

²⁹⁷ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 26.

²⁹⁸ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 32n., *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III*. s. 19 ř. 15.

zhořeleckých měšťanů, aby dohlížel na dodržování obchodní cesty procházející Zhořelcem.²⁹⁹ Kontrolovala také, že měšťané řádně odváděli jejímu synovi daně. K tomu je 16. června 1379 v listu poslaném z Prahy vybízela jménem krále Václava a vévody Jana.³⁰⁰ K vyplacení došlo až v září a sumu převzal její kancléř.³⁰¹ Dávala tedy pozor jak na dobré postavení samotného Zhořelce, tak na chování měšťanů k Janovi. Zhořelečtí měšťané k ní díky tomu cítili velký respekt, nadále s ní udržovali dobrý vztah a projevovali zvláštní úctu různými dary, které jí posílaly jak do Prahy, tak do jejího pozdějšího vdovského sídla v Hradci Králové, potom i do Budyšína a do Berlína.³⁰²

Jan si pomoci své matky také vážil a vyhledával ji i v pozdějších letech své vlády, i když už vystupoval samostatně. V roce 1390 se potýkal se spory mezi obcí a řemeslníky a nejdřív se je snažil řešit poselstvem z Prahy, ale nakonec musel do města zajet osobně. Tam ho doprovázela i Alžběta, kde mohla využít svoje zkušenosti s měšťany z dřívějších dob a snad měla působit jako neoficiální arbitr. Po vyřízení sporů jí v listopadu měšťané poslali dar do Hradce, čímž jí buď děkovali za upokojivé vyrovnání, nebo u ní hledalo přízeň.³⁰³

V záležitosti jeho sňatku se angažovat nemohla, po Karlově smrti byl plně v rukou krále Václava IV. a při vyjednávání o Alžbětě nejsou zmínky. Janovou nevěstou byla vybrána Kateřina, dcera Albrechta III. Meklenburského a švédské princezny Richardis. Volba byla pokračováním Karlovy severně orientované politiky, zároveň to byl vhodný směr vzhledem k poloze Janových držav. Svatba se konala 10. února 1388, ale není jisté kde, natož jestli se jí Alžběta zúčastnila.³⁰⁴

Vzhledem k relativní blízkosti Zhořelce k Čechám se Alžběta mohla s Janem osobně vidět víc než s ostatními dětmi potom, co opustily rodný dům. Byla přítomna Janovy vůbec první návštěvy Zhořelce spolu s Karlem v březnu 1377, téhož roku se zde zastavili ještě v květnu a nakonec v prosinci. Tehdy již za Janem císařovna přijela sama a strávila s ním Vánoce, zatímco Karel s Václavem byli na cestě do Francie a Zikmund v Tangermünde. Měšťané jí projevíli úctu připravením pohoštění při její návštěvě radnice.³⁰⁵ Dále svého syna navštívila v červenci 1379, v září 1380, na podzim 1382 a v červenci 1390.³⁰⁶ Navštívila Jana

²⁹⁹ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 33n., *Regesta imperii VIII.* s. 500 č. 16.

³⁰⁰ *Urkunden zur Geschichte des Herzogs Johann von Görlitz.* 1859. s. 407-408.

³⁰¹ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 38n., *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.* s. 52 ř. 14.

³⁰² BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 35, 40.

³⁰³ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 71., *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.* s. 173 ř. 8.

³⁰⁴ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 55-56.

³⁰⁵ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 37. *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.* s. 31 ř. 29-31, s. 32 ř. 1-4.

³⁰⁶ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 40, poznámka 103.

i v jeho pražském sídle v květnu 1392, kdy tam vévodovi město zaslalo pivo, “*když u něj pobývala jeho matka naše paní císařovna.*”³⁰⁷ Jan ji také několikrát navštívil v Mělníku.³⁰⁸

3.5.4 Markéta

29. září 1373 přišla na svět dcera Markéta a tím se naplnila podmínka pro smlouvu, kterou Karel uzavřel s norimberským purkrabím Fridrichem V. Hohenzollernem po narození Zikmunda v roce 1368, kdy se oba muži zavázali ke sňatku svých dosud neexistujících dětí, pokud se jim do pěti let narodí. Fridrichovi se od té doby narodili dokonce dva synové: Jan v roce 1369 a Fridrich v roce 1369. Karel sice ustoupil od původních úmluv o zasnoubení Zikmunda s Fridrichovou dcerou, ale s narozením Markéty se druhá část smlouvy mohla uskutečnit. Nejspíš to byl i způsob vynahrazení nenaplnění původních zasnub, aby Karel získal jeho kurfiřtský hlas pro volbu Václava římským králem. S uzavřením sňatku se muselo počkat, až snoubenci dovrší alespoň sedmý rok života, svatba se konala někdy v roce 1381.³⁰⁹

O dcerách Alžběty a Karla zde bylo pojednáno ve značně zkrácené podobě; odkazují se na současně vznikající bakalářskou práci mé kolegyně ze semináře Veroniky Hejlové, zaměřené přímo na osudy Anny a Markéty a jejich místo v lucemburské sňatkové politice, s níž se předkládaná práce může navzájem doplňovat.

3.5.5 Ztracení synové

Na Velikonoce roku 1372 se Alžbětě narodil již třetí syn a dostal po otci jméno Karel. Oba rodiče jistě měli radost z rozrůstajícího se rodu, ale tato radost neměla trvat dlouho. Chlapec bohužel zemřel následujícího roku v červenci.³¹⁰ Karla ztráta malého dítěte stihla již podruhé, potom co ztratil svého prvního syna Václava. Alžběta trauma zažila poprvé, teprve v šesta- nebo sedmadvaceti letech, potom, co porodila již tři zdravé děti. Neštěstí ale možná nahradila radost z narození Markéty, která se potom dožila dospělosti.

Poslední potomek se narodil nedlouho před Karlovou smrtí, což v té době ovšem nikdo nemohl tušit. Během pobytu v Tangermünde někdy v srpnu 1377 Alžběta porodila již čtvrtého syna, který dostal jméno Jindřich. Karel po radostné události upravil svoji závěť v říjnu, kde ale bylo vyměření podílu posledního syna dáno na pozdější dobu. Jinak upravená závěť nijak neměnila následnický řád, jen upřesňovala hranice území ostatních tří synů. K

³⁰⁷ *Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III.* s. 207 ř. 10-12.

³⁰⁸ BOBKOVÁ, VELIČKA. 2016. s. 175., viz mapa Obraz 1. po straně 192.

³⁰⁹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 153, 177n.

³¹⁰ KAVKA. 2002. s. 149, 151.

pozdějšímu vyměření podílu Jindřicha již bohužel nedošlo, neboť chlapec zemřel již v příštím roce.³¹¹ Byl to již druhý Alžbětín syn, který se nedožil druhého roku života. Po tragické ztrátě dítěte, která musela být traumatická sama o sobě, však následovala další velká rána. V roce 1378 Alžběta pochovala nejen malého syna, ale i manžela.

3.6 Císařovna-vdova a její osobnost

3.6.1 Vdovský úděl

V listopadu 1378 Karel IV. utrpěl úraz na noze a dlouhodobé upoutání na lůžko mu přivodilo zápal plic. Dvašedesátiletý císař, který již dlouho měl problémy se zdravím, nemoci podlehl a zemřel 29. listopadu na Pražském hradě.³¹² Na rozloučení s ním byl uspořádán smuteční obřad, který reflektoval slávu jeho vlády. Průběh jeho pohřbu známe z popisu očitého svědka, augšpurského kronikáře.³¹³

Jeho tělo bylo nabalzamované a vystavené v audienčním sále Pražského hradu po 11 dní a potom se vydalo na smuteční průvod stejnou cestou, jakou kdysi kráčel v předvečer královské korunovace. Průvod tvořili měšťané, duchovní, univerzitní studenti a mistři a rytíři nosící znaky zemí koruny české. Po nich šlechtici nesli samotnou rakev, otevřenou, aby císař byl naposledy vidět ve svém majestátu. Za ní jelo 12 kočárů, vezoucí ženskou část dvora, mezi nimiž jela i císařovna Alžběta a za nimi dalších 26 kočárů s manželkami a dcerami významných šlechticů. Na závěr šlo na 500 dvořanů a až potom jel král Václav IV. s vlastním průvodem. Na Vyšehradě byla rakev vystavena přes noc a na zpáteční cestě na Hrad byla vystavena vždy jednu noc v kostelech zbývajících částí Prahy, na Starém Městě a na Malé Straně. Nakonec byla znovu vystavena přes noc v katedrále sv. Víta a následující den proběhla smuteční mše, kterou celebroidal pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi. Částí obřadu bylo takzvané ofertorium, kdy přítomní obětovali různé předměty využití při pohřbu, například korouhve, baldachýn, symbolicky i koně s jezci. Nakonec šla k oltáři dát vlastní oběť císařovna, oděná ve zlatém plášti a s korunou na hlavě. Doprovázely ji královna Johana Bavorská a moravská markraběnka Anežka a za nimi šlo 100 černě oděných dívek.³¹⁴ Na oltář měla obětovat svou korunu, ale byla ovládnuta takovým žalem, že úkon nedokázala vykonat a

³¹¹ KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 210.

³¹² KAVKA. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378) II.* 1993. s. 240.

³¹³ *Augsburger Chronik von 1368-1406* in: *Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis in 16. Jahrhundert IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte*, ed. Ferdinand FRENSDORF. Leipzig, 1865. s. 59-63.

³¹⁴ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 85-86.

musela za ní obět' položit královna Johana.³¹⁵ Neobvyklá zpráva o emotivním projevu, podobně jako svědectví o Karlově pláči při setkání se sestrou své první manželky, je jedním z mála střípků, které svědčí o Alžbětině citovém rozpoložení. Spolu se zprávami z kroniky Beneše Krabice z Weitmile o její pouti k oltáři sv. Zikmunda, kde prosila za Karlovo zdraví, ukazují, že ke svému manželovi chovala vřelé city, ať již měly jakoukoli formu. Na větší citové pohnutky ale nebylo v obřadu místo a následujícího dne byl Karel uložen do hrobky oděn do roucha minoritského mnicha a se dřevěnými pohřebními insigniemi; zde byla sloučena pompéznost císaře s pokorou Karla-člověka.³¹⁶

Smrt manžela byla pro ženu jistě velikou osobní ztrátou, ale pragmaticky to také znamenalo příležitost k samostatnému vystupování. Vdovy po králich se mohly ujmout role regentky, když následník trůnu ještě nebyl plnoletý, jak například suverénně provedla vdova po Ludvíku Uherském Alžběta Bosenská. V tomto případě zde ale byl následník připravený převzít vládu sám, Václav IV., téměř osmnáctiletý mladý muž, který navíc nosil českou korunu již dlouho předtím. Pro Alžbětu to tedy znamenalo odchod ze svého vysokého postu. Přestože ustoupila z vrcholu, do úplného ústranní neodešla. Nadále vystupovala pod tituly císařovna a česká královna a angažovala se ve veřejných záležitostech. Jako matka věnovala hodně času a úsilí svým dětem a snažila se jim zajistit co nejlepší osud, jak bylo pojednáno v předchozí kapitole.

Ve vdovství jí zůstala její věnná města, která jí nadále hmotně zajišťovala a spadala pod její správu. Nejvýznamnější z těchto měst, Hradec Králové, si také zvolila za své sídlo, potom co se přestěhovala z pražského dvora. Často se zdržovala i v dalším věnném městě Mělník a občasně také u syna Jana ve Zhořelci a v Praze.

Právě správa věnných měst byla jednou z mála oblastí, kde se mohla aktivně angažovat jako královna/císařovna-vdova. V Hradci si zřídila vlastní dvůr, do určité míry kopírující její dvůr císařský, na němž působili její úředníci. Po celá 80. léta pokračovala ve vydávání listin, kterými řídila městské záležitosti. V březnu 1381 potvrdila jistému mělnickému měšťanovi a jeho dědicům úřad rychtářství se clem, jichž nabył od rychtáře předchozího.³¹⁷ Listina byla vydána v Praze, což by spolu s listinou, kterou Alžběta jmenovala zástupce pro jednání o sňatku dcery Anny v lednu téhož roku, naznačovalo, že se z Prahy do Hradce přestěhovala až potom. Zde potom v únoru následujícího roku vydala dva

³¹⁵ WILBERTZ. 1987. s. 60.

³¹⁶ KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 87.

³¹⁷ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 733-734 č. 569.

listy pro hradecké měšťany: povolila, aby se ve městě konal pravidelný sobotní trh, na kterém se bude moct svobodně obchodovat s masem³¹⁸ a nařídila, aby bylo koláčníkům dovoleno péct a prodávat chleba stejně jako pekařům.³¹⁹ Ještě v červnu téhož roku 1382 ji nacházíme v Mělníku. Možná dělala objížděku svých měst, možná jí tam přivedly místní problémy. Okolní vrchnosti totiž nerespektovali právo města Mělník vařit pivo, a právě k tomu je Alžběta vyzývala v listině zde vydané.³²⁰ V Mělníku musela místní spory řešit častěji, jak svědčí i další list vydaný na blízkém sídle Hořín v únoru 1389. Očividně stále probíhal konflikt mezi obcí a augustiniánským klášteřem sv. Vavřince ohledně hranic pozemků a klášter se dovolával jejího listu z roku 1373. Alžběta se snad postavila na stranu obce, neboť tento list prohlásila za neplatný.³²¹

Z počtu listin vydaných jak pro Mělník, tak v Mělníku můžeme usoudit, že toto město snad zaujalo pozici druhou nejvýznamnější mezi jejími věnnými městy. První místo však stále náleželo Hradci Králové. Zde Alžběta sídlila dlouho a v porovnání s pobytem její předchůdkyně Elišky Rejčky také v poklidné době, takže do života města mohla zasáhnout víc. To se nejspíš projevovalo v architektuře, s dobou její vlády je spojována vnitřní výzdoba chrámu sv. Ducha.³²²

Pobyt císařovny-vdovy ovšem nepřinesl městu jen pozitiva, naopak místním způsobila značné problémy. Alžběta si zřejmě zvykla na luxusní život císařovny a lesk královského/císařského majestátu se snažila udržovat i na svém vdovském dvoře. Takový život je ovšem velmi finančně náročný na města, z nichž měly potřebné finance plynout, a Alžbětin dvůr očividně vyžadoval velké náklady. Císařovna-vdova pro své potřeby ukládala městům zvláštní berně a možná některá z nich dokonce dala do zástavy bez svolení krále. Její podkomoří také zasahoval do vnitřních záležitostí tím, že svolával dvorský soud a zřejmě tak činil častěji, než by měl; těžko tak mohl činit bez jejího svolení nebo aspoň vědění. Neprávne zasahoval i v nekrálovských městech, tak v Chotěboři svévolně dosazoval konšely a vybíral zvláštní dávky. Problémy došly tak daleko, že si města musela stěžovat. Chotěbořským Alžběta vyhověla již v roce 1387, kdy ustanovila, že nadále se konšelé mají obměňovat pouze jednou do roka, a to při hlavním soudu.³²³ Města Hradec Králové, Vysoké Mýto, Polička, Chrudim a Jaroměř (překvapivě ne Mělník) podala stížnost králi Václavovi IV., ale učinila tak

³¹⁸ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 741 č. 581.

³¹⁹ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 742-743 č. 582.

³²⁰ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 746-747 č. 586.

³²¹ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 808-809 č. 631.

³²² MUSIL. 2004. s. 6.

³²³ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/I*, ed. Antonín HAAS, Praha, 1954. s. 197-198 č. 133.

až po Alžbětině smrti. Otázkou tedy zůstává, zdali se města jen nesnažila využít situace. Vzhledem k tomu, že jim Václav vyhověl, se však zřejmě nejednalo o nemístné námitky. Původní stížnost se nedochovala, ale známe Václavovu odpověď na ni z roku 1395, v níž král koriguje pravomoc královny nad těmito městy v případě, že by se znovu dostala do zástavy. Královnin podkomoří tak má dvorské soudy konat jen jednou do roka anebo pokud by svolal soud i v ostatních městech. Dále král zakazuje královnám zastavovat věnná města bez jeho souhlasu a zakazuje i ukládat vyšší berně konkrétním městům - královna smí berně ukládat jen pokud se vybírá i v ostatních královských městech a v téže výši.³²⁴ Nejhorší bylo za Alžbětiny správy postiženo její sídelní město Hradec Králové, které se za Alžbětu zadlužilo, a navíc bylo poškozeno domácími válkami. V důsledku toho upadlo do chudoby a král Václav IV. mu musel v roce 1396 povolit vybírat ungelt ze sukna, ryb a slanečků *“k užitku obce.”*³²⁵

Když věnná města přešla Alžbětě do zástavy, jednalo se o relativně krátce fungující jev a bylo to právě během její správy, kdy se zřejmě ustanovily principy věnných měst jako instituce. Tyto principy potom upravil Václav IV. a podle nich instituce fungovala nadále.³²⁶ Alžbětino nepřikladné zacházení se svými věnnými městy působí překvapivě potom, co všechny své úkoly a povinnosti v roli panovnice plnila zdánlivě dokonale. Když se však na ni podíváme z osobního pohledu, vyvstanou jisté vlastnosti, kterými lze možná její chování vysvětlit.

3.6.2 Alžbětina osobnost

Popsat osobnost panovníků nikdy nebylo záměrem dobových pramenů, ale s pomocí různých střípků je možné zamyslet se nad tím, jaká Alžběta mohla být jako člověk. O jejím fyzickém vzhledu máme představu mlhavou. Kronikáři ji popisovali jako neobyčejně krásnou, počestnou dívku a obraz lze dokreslit na základě neobvyklého množství vyobrazení, která vznikla za jejího života a tím pádem mohou do jisté míry odpovídat realitě. Kromě již vzpomínané mozaiky a malby ve svatovítské katedrále její podobu můžeme vidět v cyklu byst-portrétů královské rodiny v dolním triforiu této katedrály, která vznikala mezi lety 1374 až 1378 (viz obrazová příloha č. 6). Zřejmě je zobrazena i v pontifikálu Albrechta ze Šternberka, biskupa z Litomyšle, který obsahuje iluminovaný korunovační řád. Rukopis byl dokončen v roce 1376, takže královna na iluminacích by mohla být Alžběta.³²⁷ Jedná se spíše o

³²⁴ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 863-864 č. 671.

³²⁵ *Codex iuris municipalis regni Bohemiae II.* s. 885-886 č. 690.

³²⁶ MUSIL. 2004. s. 7.

³²⁷ WILBERTZ. 1987. s. 55-56.

schematická zobrazení postavy panovnice, ale v této době do českých zemí proniká zahraniční vliv přinášející formu portrétu, jenž Karel sám také využíval. Na všech vyobrazení vidíme opravdu krásnou dívku/ženu s dlouhými plavými vlasy, které jsou vždy zobrazené rozpuštěné. Podle antropologického výzkumu jejich ostatků provedeného v roce 1928 měřila 169 cm, což nebylo na ženu nijak neobvyklé; pro srovnání Karel vedle ní stál v plné výšce 173cm.³²⁸

V historické paměti snad nejvíc proslula svým výjimečným talentem: fyzickou silou. Dokázala prý holýma rukama zlomit podkovu, „*ukovanou pro velkého valacha,*” kterou ostatní muži nemohli s vypětím veškerých svých sil ani ohnout, tlusté nože lámala „*jako malou řepu*” a brnění trhala odshora dolů. V lámání železných věcí vůbec předčila i ty nejsilnější muže a žádný z nich se jí nemohl vyrovnat. Svou sílu často předváděla při různých oslavách a lidé jí za ohromné výkony obdivovali a říkali, že „*od dob Libuše nebylo v Čechách silnější ženy*”. Jednou tak učinila na Velikonoce v roce 1371, kdy na Pražském hradě její obdivuhodnou schopnost na vlastní oči spatřil kronikář Beneš Krabice z Weitmile, který o tom také podal zprávu.³²⁹ Přestože se Alžběta mohla svojí silou chlubit, prý se vůbec pyšně nechovala; připisovala svou sílu Bohu a dávala ji na odiv jen tehdy, když tak její manžel poručil. Taková schopnost byla jistě výjimečná, ale nebyla jedinou ženou, která se podobnou silou vyznačovala. Cimburgis z Mazovska, manželka rakouského vévody Ernesta Železného a matka císaře Fridricha III., žijící v následujícím století, prý dokázala rukama zatlouct hřebík do smrkového prkna, rozlousknout lískové oříšky mezi palcem a ukazováčkem a tlačit naložený vůz sena. Byla dokonce Alžbětinou vzdálenou příbuznou, takže možná jí síla kolovala v krvi.³³⁰

O fyzické statnosti také může svědčit i dřív vzpomínaná pouť z Karlštejna do pražské katedrály a také fakt, že přežila 6 porodů a všechny proběhly bez problémů. Dvě z dětí sice zemřely rok na to, ale příčina jejich smrti zřejmě neměla nic společného se samotným porodem. V době, kdy kvůli stavu hygieny a zdravotnictví porod skýtal mnoho nebezpečí a pro nemálo žen končil smrtí, to byl úctyhodný výkon.

Kromě fyzické podoby ze střípků můžeme zachytit i některé její charakteristiky. V kontrastu s tvrzením kronikáře Beneše Krabice Alžběta projevovala velkou hrdost až přílišnou pýchu a ješitnost. Není k údivu, že přivykla na pompézní život, když vyrůstala na dvoře polského krále a sňatkem postoupila ještě výš na společenském žebříčku a stala se

³²⁸ WILBERTZ. 1987. s. 57.

³²⁹ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. 1987. s. 243.

³³⁰ HOENSCH. 1996. poznámka 5 (pro kapitulu *Kindheit im goldenen Käfig 1368-1382*).

manželkou samotného císaře Svaté říše římské. Měla v oblibě šperky a jiné drahoty a nebála se utrácet na římské cestě v roce 1368, kdy Karel musel nejprve vykoupit její klenoty přemístěné do Norimberku za 1200 zlatých, a v Pise nakoupila cenné kožešiny, které si chtěla obléci pro vstup do Říma. V nákupech zřejmě zašla za vlastní rozpočet a Karel za ní musel zaplatit úhrady za perly, které koupila ve Florencii za 1200 zlatých.³³¹ Když Karel pozval do Prahy reformně smýšlejícího mnicha Konráda Waldhausera, veřejně Alžbětu napomenul za okázalý život a přepych v odívání, když jednou přišla na jeho kázání spolu se svými dvorními dámami do kostela sv. Havla na Starém městě pražském.³³² Při její návštěvě Magdeburgu v roce 1377 měšťané uspořádali bál a místní měšťanky se prý ukázaly v tak nádherných šatech, že předčily její vlastní dvorní dámy. Uražená, Alžběta zakázala svým méně bohatě oblečeným dvorním dámám zúčastnit se tance a poté, co ji navíc nedovolili prohlédnout relikvie místního svěťce a biskup jí odmítl poskytnout půjčku, odcestovala zpět do Tangermünde.³³³ Ve světle její ješitnosti zapadá její neřádné zacházení se svými věnnými městy, kdy pro svůj život v přepychu vyžadovala na městech extra vysoké náklady, do dlouhotrvajícího vzoru chování.

Nabízí se argument proti mojí myšlence o tom, že nežárlila na Václava IV., že její pýcha mohla být silnější než rozum; že opravdu pociťovala zášť a snažila se prosadit vlastní děti oproti nejstaršímu dědici. Na to bych odpověděla, že sice byla pyšná, možná až moc, ale vlastnost se nepromítala do vystupování ve vysoké politice. Pýchu a ješitnost projevovala spíš v osobní rovině a většinou ne v důležitých politických momentech (s výjimkou správy věnných měst). I přes tuto vlastnost mohla chápat svoje postavení a postavení svých dětí a v rámci jejich údělu se pro ně snažila dělat, co mohla.

Historička Gisela Wilbertz ve své studii navrhla další teorii, nad níž se stojí zamyslet. Zármutek, který Alžběta projevila při Karlově pohřbu, možná nemusel být jen nad ztrátou manžela, ale nad ztrátou její pozice císařovny.³³⁴ Je pravda, že na svůj titul po jeho smrti nerezignovala a jak je vidět z předešlého výkladu, byla na svoje postavení hrdá. Na druhou stranu tento emotivní projev zapadá do představy, že manželovi projevovala vřelé city. Nakonec je možné, že se oba pocity prolínaly.

V literatuře je příběh Alžběty Pomořanské často zakončen zjednodušeně tím, že se po Karlově smrti odstěhovala do Hradce Králové, kde potom zemřela. To ignoruje plných 15 let,

³³¹ WILBERTZ. 1987. s. 58n.

³³² KAVKA. *Život na dvoře Karla IV.* 1993. s. 39.

³³³ WILBERTZ. 1987. s. 58 poznámka 114.

³³⁴ WILBERTZ. 1987. s. 60.

kdy rozhodně nebyla nečinná. Potom, co tato práce vyložila, jaké různorodé aktivity vykonávala po celý svůj život, mohu vyprávění zakončit s její smrtí: Alžběta Pomořanská zemřela 15. února 1393 ve svém sídelním městě Hradci Králové a byla pochována vedle svého manžela v královské hrobce pod svatovítskou katedrálou v Praze.³³⁵

³³⁵ KAVKA. 2002. s. 180., LUDWIG. 2011. s. 300., WILBERTZ. 1987. s. 50.

Závěr

V bakalářské práci byl vyložen životní příběh Alžběty Pomořanské a na její osobě ukázáno, že vstupem do sňatku s českým králem a římským císařem Karlem IV. jí byly svěřeny určité úkoly vyplývající z její role manželky panovníka. Hlavním cílem práce bylo zjistit, jak Alžběta svou roli plnila; na ni bylo odpovídáno v jednotlivých částech v průběhu výkladu a nyní je možné výsledky shrnout.

Sňatek Alžběty s Karlem IV. byl politického rázu a byl to záměrný tah v císařově sňatkové politice, domluvený s Alžbětiným dědem, polským králem Kazimírem III. Velikým. Vzhledem k politickému charakteru sňatku jsem musela otázku jeho významu řešit z úhlu pohledu mužských aktérů, zatímco Alžběta hrála roli pasivní. S přihlédnutím k politické situaci, v níž byl sňatek uzavřen, a s objasněním, jaké místo Alžběta v situaci měla díky svému původu, jsem dala dohromady možné motivace a cíle sňatku. Pro Karla IV. byl sňatek cestou z momentálního nebezpečí představovaného nepřátelskou koalicí, již byl Kazimír III. členem. Dále byl sňatek součástí Karlovy expanzivní politiky, s vidinou polského dědictví. Vsazením sňatku s Alžbětou do kontextu Karlových předchozích manželek je vidět, že (kromě Blanky z Valois, s níž manželství domluvil Karlův otec) císař mistrně využíval sňatku jako nástroje k uzavírání spojení a expanze svého panství, kromě toho ho k vyhledávání manželek nutil pragmatický důvod nedostatku potomků. Na celé téma práce jsem nahlížela primárně ze strany českých dějin, což se v případě sňatku ukázalo jako limitující; ve výzkumu by zasloužilo věnovat více prostoru polské a pomořanské straně. Při zamyšlení nad osobní stránkou manželského svazku mezi Alžbětou a Karlem potom lze na základě střípkovitých pramenných zpráv uvažovat o relativně vřelém vztahu, ostatně jako u všech císařových manželství i přes jejich politický ráz.

V roli manželky českého krále a římského císaře bylo Alžbětiným úkolem vystupovat po jeho boku a reprezentovat tak panovnickou moc při různých ceremoniálech, jenž byly významným aspektem středověké společnosti a fungovaly jako prostředek komunikace společenského řádu. Na průběhu Alžbětiny české královské a římské císařské korunovace jsem poukázala na rozdílné funkce krále/císaře a královny/císařovny. Manželka panovníka reálnou moc neměla, což bylo vidět na tom, že nebyla volena a neskládala slib jako král/císař. Panovnice disponovala vlastním dvorem, který se ve zmenšené podobě podobal dvoru krále a podobně též sloužil k zajištění chodu každodenního života a ke správě panství, skládal se tedy ze služebnictva, výkonných úředníků a kanceláře. Z pozice české královny byla Alžbětinou

specifickou záležitostí její věnná města, forma hmotného zajištění manželky krále, která se postupně etablovala během 14. století. Teprve z doby vlády Alžběty Pomořanské se dochovalo dostatek pramenů na to, abychom mohli předpokládat ustálení principů jejího fungování. Královská města byla udělena královně do zástavy se všemi důchody, čerpala z nich finanční příjmy a spravovala je. V její pravomoci bylo například povolovat obchodní transakce a trhy, jmenovat místní úředníky a dohlížet na místní spory. Správce jejich důchodů, její podkomoří, potom měl vliv na nekrálovská města a na svolávání soudů.

Primárně se od manželky panovníka očekávalo, že přivede na svět potomky, nejlépe syna, který by po otci pokračoval ve vládě. Císař již nástupce měl ze svého předchozího manželství, ale i dcery a mladší syny panovník potřeboval jako politické nástroje, nejčastěji ke sjednávání sňatků. V tomto ohledu Alžběta svůj úkol splnila nadmíru. Za patnáct let trvající manželství s Karlem IV. přivedla na svět 6 dětí; dvě z nich bohužel zemřela v dětském věku, také událost ne neobvyklá, ale o to nijak méně traumatizující. Dva synové se dožili dospělosti a zdělili části rozlehlého Karlova panství a dvě dcery se staly “figurkami” na šachovnici sňatkové politiky, kde jako císařské dcery měly značnou váhu. Alžbětin vliv na život svých dětí byl však značně omezen, osobně byly děti v rukou dvorských vychovatelů a rozhodování nad jejich osudy připadalo hlavně mužské hlavě rodu, tedy Karlovi a poté Václavovi IV. Přesto se Alžběta o své děti starala, jak jí pravomoci dovozovaly. Její slovo mělo váhu, a pokud se zásnubních jednání nemohla zúčastnit osobně, k uzavírání smluv byl potřeba její souhlas. Pro sjednání sňatku své nejstarší dcery Anny pouze jmenovala zástupce, ale nadále udržovala kontakt s jejím manželem, anglickým králem Richardem II. Nejstaršímu Alžbětinu synu Zikmundovi byla předurčena cesta na polský nebo uherský trůn prostřednictvím sňatku s dcerou uherského krále Ludvíka Marií. Císařovna se zúčastnila zásnubních jednání a později, když Zikmund o své dědictví bojoval, apelovala na jeho bratry a bratrance, aby mu poskytli finanční a vojenskou pomoc. Snad nejvíc se věnovala svému mladšímu synu Janovi, jemuž Karel odkázal nově zřízené vévodství se sídlem v hornolužickém městě Zhořelci. Byl jí tedy i fyzicky blíže než Zikmund, kterého poslala na výchovu k tchánovi. Alžběta spolu s Karlem Jana uvedla do Zhořelce jako nového vévodu a v počátcích jeho vlády dohlížela na správné fungování jeho panství, pěstovala dobrý vztah se zhořeleckými měšťany, kteří jí zřejmě drželi ve veliké úctě a i v pozdějších Janových letech mu pomáhala řešit místní spory. Naopak nejméně zasáhla do života své nejmladší dcery Markéty, nejspíš protože její osud byl zpečetěn smlouvou již dříve uzavřenou Karlem.

Po smrti svého manžela se Alžběta nestáhla z veřejného života, jak by se to dalo čekat vzhledem k tomu, že dědic již byl dospělý a nebyla potřeba regentská vláda, ale v roli císařovny-vdovy se angažovala dále. V této době se věnovala péči o své děti - Annin sňatek byl sjednán v roce 1381, boje o uherské dědictví probíhaly také na začátku 80. let a Jana Zhořeleckého navštěvovala a pomáhala mu po zbytek svého života. Nadále spravovala svá věnná města a vyřizovala místní záležitosti podobně jako za Karlova života, trvale sídlila v Hradci Králové, ale spory jezdila řešit osobně i do Mělníka.

Alžběta Pomořanská splnila všechny úkoly, které od manželky panovníka středověká společnost očekávala, ale zároveň tato očekávání nijak nepřekročila. Na vládě se nikdy nepodílela a její samostatné vystupování zůstalo ve sférách vyhrazených pro manželku krále/císaře; hlavně v oblasti reprezentace, ve správě královských věnných měst a v péči o své děti, kdy se sice podílela na domlouvání jejich sňatků a konkrétně v případě mladšího syna Jana se angažovala v jeho vévodství, ale do vysoké politiky nezasahovala, kromě pár výjimek: když vyslala vojsko na obranu země v Karlově nepřítomnosti a když pomáhala sehnat armádu staršímu synu Zikmundovi. V komparaci s Karlovými předchozími manželkami je Alžběta nejvíc porovnatelná s Annou Svídnickou; obě dívky jako velmi mladé vstoupily do svazku s již mnohem starším a zkušenějším panovníkem a obě, na rozdíl od Karlových prvních dvou žen, s ním sdílely i císařský titul. Jak Anna, tak Alžběta plnily své panovnické úkoly, doprovázely Karla do zahraničí, stály po jeho boku při významných ceremoniálech a případně vystupovaly samostatně, daly také život potomkům a měly slovo v záležitostech svých dětí, ale na vládě se nepodílely. Ani ve vdovství Alžběta výjimečně aktivní nebyla, obzvláště v porovnání se svou současnicí, polskou a uherskou královnou Alžbětou Bosenskou, která po smrti svého muže Ludvíka vzala záležitost jeho dědictví do vlastních rukou a aktivně se snažila prosadit své dcery; ovšem nutno podotknout, že císařovna-vdova k regentské vládě ani neměla příležitost.

Výjimečná byla Alžbětina císařská korunovace, protože jí v Římě poprvé od „avignonského zajetí“ korunoval papež a zároveň to byla výjimečná samostatná korunovace císařovny, ale triumf byl později zastíněn vypuknutím papežského schizmatu. Císařovna pak vynikala spíše v osobní rovině, vyznačovala se obdivuhodnou fyzickou silou, která v Evropě neměla mnoho obdob, a v negativním smyslu potom nadměrnou pýchou až ješitností, jež v některých případech ovlivňovala její chování. V obecné rovině však lze konstatovat, že Alžběta Pomořanská byla průměrnou českou královnou a římskou císařovnou.

Předkládaná práce téma nevyčerpala, byla teprve prvním vhledem do problematiky a zůstává několik cest, kudy by se výzkum mohl ubírat dále. Nabízí se rozšířit záběr komparace a porovnat Alžbětu s více římskými císařovkami a tak hlouběji prozkoumat pozici císařovny v pozdním středověku v širším kontextu, či se naopak soustředit na význam českých královen ve větším časovém měřítku. V českém prostředí lze potom věnovat víc pozornosti věnným městům, jak se na nich podepsaly jednotlivé královny a s výhledem do budoucna sledovat, jak tento systém fungoval po svém etablování a jak se případně měnil s vývojem stavovské společnosti. V kulturní rovině by na samostatné téma vydala dvorská kultura, jež ve 14. století vzkvétala, například s přihlédnutím k otázce, jaké místo v ní hrály urozené dámy.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Actes anciens et documents concernant le bienheureux Urbain V. pape. I. Vies antiques du bx {pape} Urbain V., ed. J.-H. ALBANÈS. Paříž, 1897.

Annales Sanctae Crucis Polonici in: Monumenta Germaniae Historica XVIII. ed. Georg Heinrich PERTZ. Hannover, 1866.

Augsburger Chronik von 1368–1406, in: Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis in 16. Jahrhundert, 4 IV. Die Chroniken der schwäbischen Städte, ed. Ferdinand FRENSDORF. Leipzig, 1865.

Codex iuris municipalis regni Bohemiae II. Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1225-1419, ed. Jaromír ČELAKOVSKÝ, Praha, 1895.

Codex diplomaticus Lusatiae Superioris III, ed. Richard JECHT. Žhořelec, 1905-1910.

Codex diplomaticus Brandenburgensis II. Zweiter Haupttheil oder Geschichte der auswärtigen Verhältnisse der Mark Brandenburg und ihrer Regenten. Band 2. ed. Adolph Friedrich Johann RIEDEL. Berlín, 1845.

Die Chronik des Garoscus de Ulmoisa Veteri und Bernard Boysset in: Archiv für Literatur- und Kirchengeschichte des Mittelalters, ed. Franz EHRLE, 1893, VII / 1-2.

Die Magdeburger Schöppenchronik in: Die Chroniken der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrhundert 7 T. 7. Bd. 1. Magdeburg. Leipzig 1869, Přebitisk 1962.

The diplomatic correspondence of Richard II., ed. Édouard PERROY. Londýn, 1933.

Foedera, conventiones, literae, et cujuscunque generis acta publica, inter reges Angliae VII., ed. Thomas RYMER. Londýn, 1709.

Korunovační řád českých králů: Ordo ad coronandum Regem Boemorum, eds. Jiří KUTHAN a Miroslav ŠMIED. Praha, 2009.

Kroniky doby Karla IV., ed. Marie BLÁHOVÁ. Svoboda. Praha, 1987.

Kronika Beneše Krabice z Weitmile, in: Fontes rerum Bohemicarum, IV, ed. Josef EMLER. Praha, 1884.

Kronika Jana z Czarnkowa in: *Monumenta Poloniae historica* II, ed. August BIEŁOWSKI. Lvov, 1872

Le croniche di Giovanni Sercambi Lucchese, *Fonti per la storia d'Italia* 19, Tomus I., ed. Salvatore BONGI. Lucca, 1892.

Monumenta Poloniae Vaticana III. Analecta Vaticana 1202-1366, ed. Jan PTAŚNIK. Krakov, 1914.

Monumenta Vaticana. Res Gestas Bohemicas Illustrantia. III. Praha, 1944.

Národní archiv, Archiv České koruny (1158-1935), [online] dostupný na <https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/ACK/fond>.

Pomerania: eine pommersche Chronik aus dem sechzehnten Jahrhundert, ed. Georg GAEBEL. Štětín, 1908.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII, Fasciculus 5, eds. Milena LINHARTOVÁ, Bedřich MENDL. Praha, 1963.

Regesta Imperii VIII. Die Regesten des Kaiserreichs unter Kaiser Karl IV. 1346–1378, ed. Alfons HUBER. Innsbruck, 1877.

Regestum Avinion. Clementis VI, Tomus 44.

Stralsunder Schokrollen vgl. Hand Koeppen, Greiswalder abhandlungen zur Geschichte der Mittelalters Band 10, Greiswald, 1938.

Urkunden zur Geschichte des Herzogs Johann von Görlitz in: *Neues Lausitzisches Magazin* 35 (1859).

Literatura

ANTONÍN, Robert, BOBKOVÁ, Lenka a František ŠMAHEL (eds.), *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 2012.

BÁRÁNY, Attila. *Medieval Queens and Queenship: A Retrospective on Income and Power*, in: *Annual of Medieval Studies at CEU* 19, 2013, s. 149-199.

BAUM, Wilhelm. *Císař Zikmund – Kostnice, Hus a války proti Turkům*. Přeložili Danuše MARTINOVÁ a Pavel KOCEK. Mladá fronta. Praha, 1996.

- BAUM, Wilhelm. *Rudolf IV. der Stifter: seine Welt und seine Zeit*. Graz: Styria, 1996.
- BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IV. a (1310-1402)*. Paseka. Praha, 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka a BARTLOVÁ Milena. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek IV. b (1310-1402)*. Paseka. Praha, 2003.
- BOBKOVÁ, Lenka a Tomáš VELIČKA. *Korunní země v dějinách českého státu: třetí syn Karla IV.* Casablanca. Praha, 2016.
- BENEŠOVÁ, Kateřina. *Alžběta Pomořanská, česká královna a římská císařovna – poslední žena Karla IV. a její synové: bakalářská práce*. Vedoucí práce: PhDr. Eva Doležalová, Ph.D. Praha, 2015.
- BUCHHOLZ, Werner. *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Pommern*. Berlín, 1999.
- ČECHURA, Jaroslav, Zdena KAREŠOVÁ a Jiří PRAŽÁK (eds.), *Královny a kněžny české*. Praha, 1996.
- ČECHURA, Jaroslav, Milan HLAVAČKA a Eduard MAUR. *Ženy a milenky českých králů*. Akropolis. Praha, 1994.
- DRŠKA, Václav. *Zikmund Lucemburský: liška na trůně*. Epocha. Praha, 1996.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana (ed.), *Dvory a rezidence ve středověku*. Mediaevalia historica Bohemica Supplementum 1. Historický ústav AV ČR. Praha, 2006.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA (eds.), *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, Mediaevalia historica Bohemica Supplementum 2. Historický ústav AV ČR. Praha, 2008.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA (eds.), *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Mediaevalia historica Bohemica Supplementum 3. Historický ústav AV ČR. Praha, 2009.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a Jan ZELENKA (eds.), *Ženy a děti ve dvorské společnosti*. Praha, 2015.

ENGEL, Pál. *The Realm of St Stephen. A History of Medieval Hungary, 895-1526*. Londýn/New York, 2001.

GRODECKI, Roman. *Kongres Krakowski w roku 1364*. Krakov, 1995.

HOENSCH, Jörg K. *Kaiser Sigismund: Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437*. Mnichov, 1996.

HOFMEISTER, Adolf. *Genealogische Untersuchungen zur Geschichte des pommerschen Herzogshauses*. Greifswald, 1938.

KAVKA, František. *Čtyři ženy Karla IV.: královské sňatky*. Paseka. Praha, 2002.

KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV.* Apeiron. Praha, 1993.

KAVKA, František. *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378), I – II*. Praha, 1993.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Ideální modely života ovdovělých královen, kněžen a šlechticů v českém středověku ve světle reality*, in: *Dějiny žen, aneb, Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, eds. Kateřina PTÁČKOVÁ, Milena LENDEROVÁ a Jana STRÁNÍKOVÁ. Univerzita Pardubice. Pardubice, 2006.

KRSKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města*. Dvůr Králové: Město Dvůr Králové nad Labem, 2001.

LUDWIG, Uwe. *Elisabeth von Pommern*, in: Amalie FÖSSEL (ed.), *Die Kaiserinnen des Mittelalters*. Regensburg, 2011. s. 285 – 305.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./I.* Hradec Králové, 1996.

MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*, in: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, ed. Jan KILIÁN. Středočeský kraj, Regionální muzeum v Mělníku, 2004.

NODL, Martin a František ŠMAHEL (eds.), *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha, 2014.

OBŮRKOVÁ, Radka. *Druhá římská jízda Karla IV.:* diplomová práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc. Praha, 2013.

PACOVSKÝ, Karel. *Svatojiřské abatyše a korunovace českých královen*: bakalářská práce. Vedoucí práce: PhDr. Jan Zdichynec, Ph.D. Praha, 2016.

PUJMANOVÁ, Olga. *Italské pobyty Karla IV. v kronikách Giovaniho Sercambiho*, in: *Umění* 35, 1987, s. 498-506.

SEJTKOVÁ, Mirka. *Královny a věnná města v Čechách za vlády Lucemburků*: diplomová práce. Vedoucí práce: Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc. Praha, 2008.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Václav IV. 1361-1419: k předpokladům husitské revoluce*. Svoboda. Praha, 1986.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Karel IV. - život a dílo*. Praha, 1980.

ŠMAHEL, František. *Smuteční ceremonie a rituály při pohřbu císaře Karla IV.*, in: *Český časopis historický* 3, 1993, s. 401-446.

VELDTRUP, Dieter. *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV. (Studien zu den Luxemburgern und ihre Zeit 2)*. Warendorf, 1988.

VOJTÍŠEK, Jan. *Die Kanzleien der böhmischen Königinnen im Spätmittelalter. Personal und Produktion der der Kanzleien der Königinnen-Gemahlinnen der luxemburgischen Könige*, in: *Spätmittelalter in landesherrlichen Kanzleien Mitteleuropas. Alte Tradition und der mühsame Weg zu neuen Fragen und Antworten*, ed. Tomáš VELIČKA, Berlin: Lit Verlag Dr. W. Hopf, 2020, s. 85–107.

WEHRMANN, Martin. *Genealogie des pommerschen Herzogshauses*. Štětín, 1937.

WILBERTZ, Gisela. *Elisabeth von Pommern. Eine Kaiserin im Spätmittelalter*, in: *Bohemia* 28, 1987, s. 45 – 68.

WYROZUMSKI, Jerzy. *Kazimierz Wielki*. Vratislav, 1986.

ZDRENKA, Joachim. *Elżbieta, córka Bogusława V księcia Pomorskiego, żona cesarza Karola IV*, in: *Sobótka* 32, 1977, s. 1 – 11.

ZDRENKA, Joachim. *Zur Ehe Kaiser Karls IV. mit Elisabeth von Pommern (aufgrund archivalischer Quellen)*, in: *Akkulturation und Selbstbehauptung. Studien zur Entwicklungsgeschichte der Lande zwischen Elbe/Saale und Oder im späten Mittelalter*, hgg.

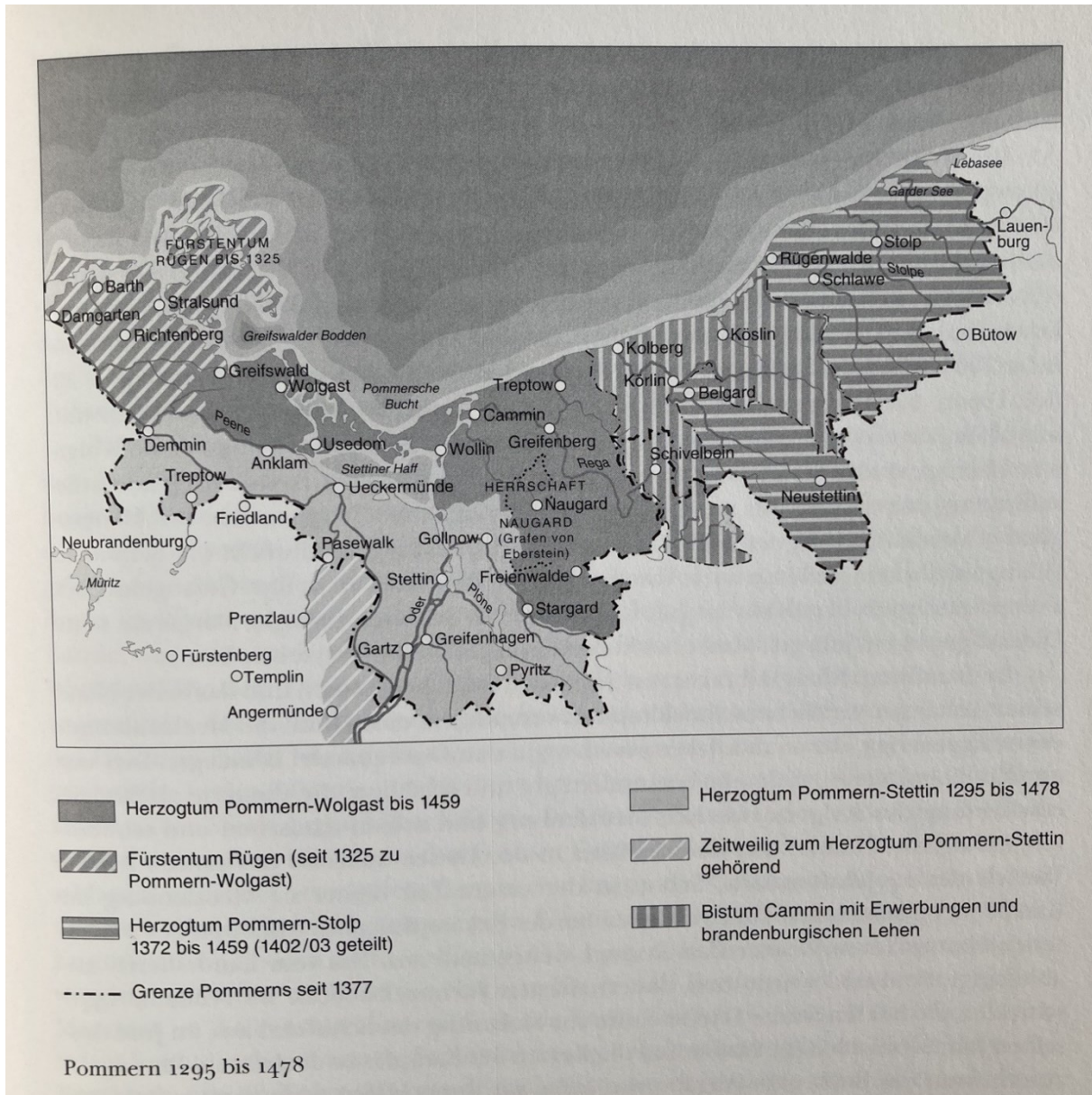
v. P. Moraw – E. Holtz – M. Lindner, (Berichte und Abhandlungen, Sonderband 6), Berlin 2001, s. 165 – 172.

ŽŮREK, Václav. *Korunovace českých králů a královen*, in: Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku, eds. Martin NODL a František ŠMAHEL. Praha, 2014. s. 15 – 65.

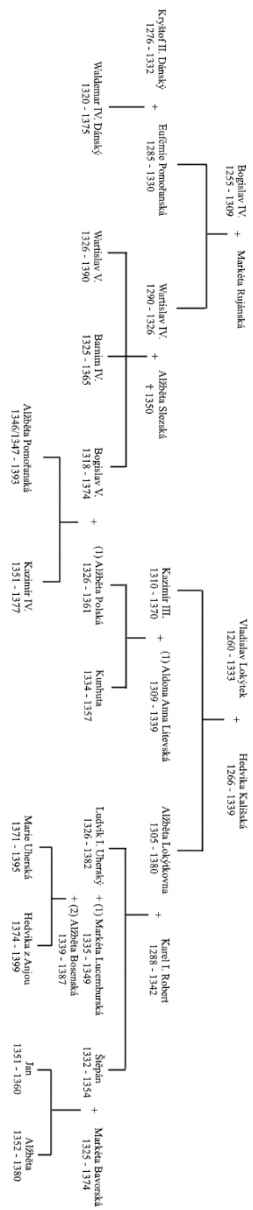
Seznam příloh

1. Mapa Pomořanska
2. Rodokmen Alžběty Pomořanské
3. Vjezd císařského páru do města
4. Mozaika nad portálem katedrály sv. Víta
5. Sousoší na průčelí mariánského kostela v Mühlhausenu
6. Bysta Alžběty Pomořanské v dolním triforiu katedrály sv. Víta

Přílohy

1. Mapa Pomořanska mezi lety 1295 a 1478 s vyznačenými územními změnami. Převzato z publikace BUCHHOLZ, Werner. *Deutsche Geschichte im Osten Europas: Pommern*. Berlín, 1999. s. 145.

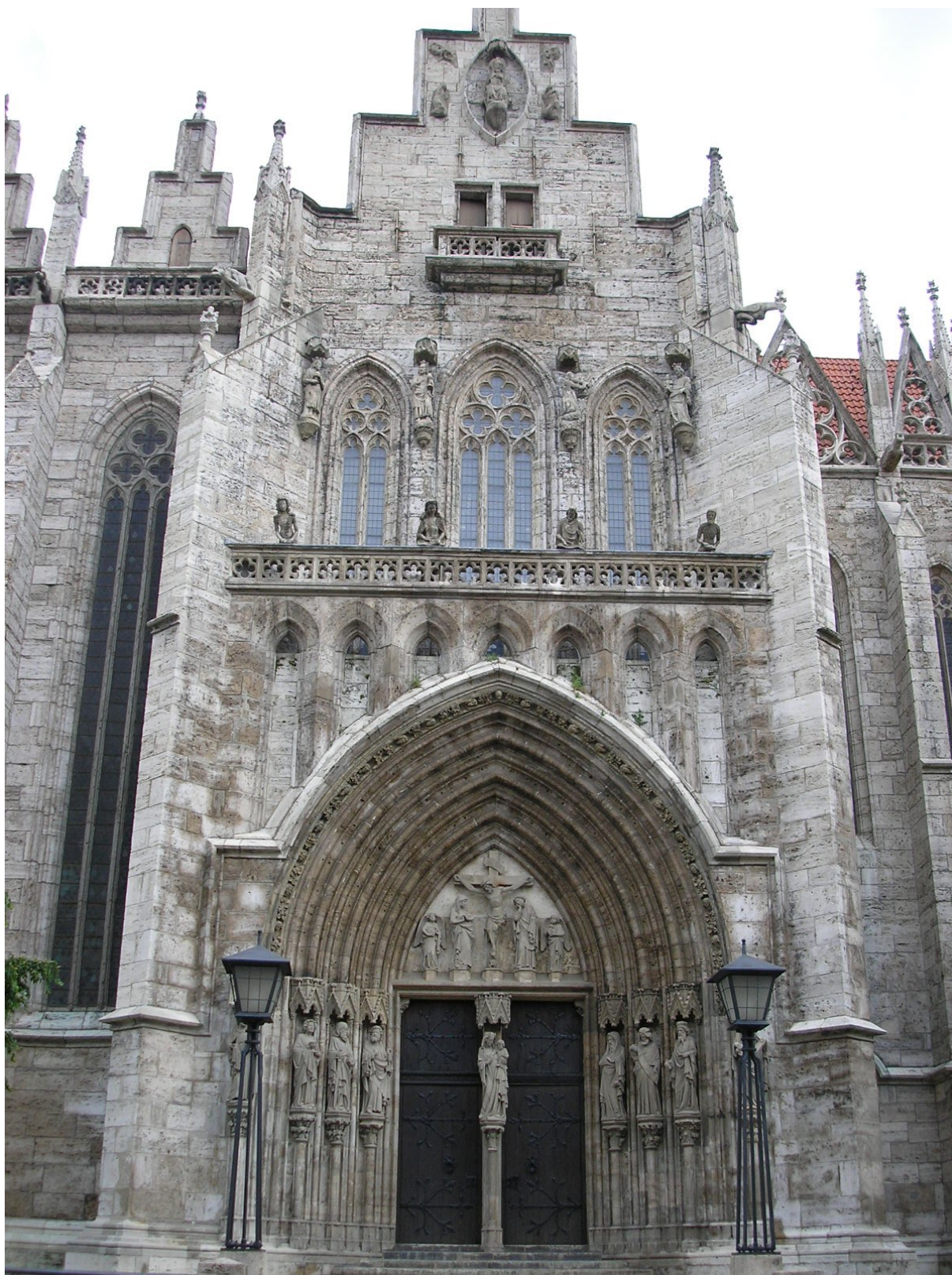
2. Rodokmen Alžběty Pomořanské. Grafika vytvořená autorkou.

3. Vjezd císařského páru do města. Převzato z publikace KAVKA, František. *Život na dvoře Karla IV.* Praha, 1993. Obrazová příloha mezi s. 96-97.

4. Mozaika nad portálem katedrály sv. Víta. Foto Björn S..., distribuováno pod licencí CC BY-SA 2.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/legalcode>), [online] dostupné z [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prague_11.07.2017_St._Vitus_Cathedral_\(35919450733\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Prague_11.07.2017_St._Vitus_Cathedral_(35919450733).jpg).

5. Sousoší na průčelí mariánského kostela v Mühlhausenu. Foto Michael Sander, distribuováno pod licencí CC BY-SA 3.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/legalcode>), [online] dostupné z https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portal_Marienkirche_M%C3%BChlhausen.JPG.

6. Bysta Alžběty Pomořanské v dolním triforiu katedrály sv. Víta. Převzato z publikace ANTONÍN, Robert, BOBKOVÁ, Lenka a František ŠMAHEL (eds.), *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Praha, 2012. s. 172.